

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN PSİKOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLARIN MANEVİ
İHTİYAÇLARI VE ANNELERİNE UYGULANAN MANEVİ GÜÇLENME VE
BAKIM PROGRAMININ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Gözde ÇELİKTEN

ANKARA-2021

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN PSİKOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLARIN MANEVİ
İHTİYAÇLARI VE ANNELERİNE UYGULANAN MANEVİ GÜÇLENME VE
BAKIM PROGRAMININ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Gözde ÇELİKTEN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Öznur ÖZDOĞAN

ANKARA-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİN PSİKOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLARIN MANEVİ
İHTİYAÇLARI VE ANNELERİNE UYGULANAN MANEVİ GÜÇLENME VE
BAKIM PROGRAMININ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Öznur ÖZDOĞAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof.Dr. Öznur ÖZDOĞAN

.....

2- Doç.Dr. Eylem DAYI

.....

3- Dr.Öğr. Üyesi Mualla Yıldız

.....

Tez Savunması Tarihi

28.01.2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof.Dr. Öznur Özdoğan danışmanlığında hazırladığım “Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Manevi İhtiyaçları ve Annelerine Uygulanan Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın Etkisi (Ankara.2021) ” isimli yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

ÖNSÖZ

5378 Sayılı Özürlüler (Engelliler) Kanunu'na göre engellilik, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanmaktadır. Engelliler her ne kadar doğuştan ya da sonradan meydana gelen bir takım farklılıklara sahip olsalar da onları asıl engelli yapan, çevre ve toplum tarafından önlerine konulan bazı etkenler olabilmektedir. Kendi engelleri haricinde bir de toplum tarafından engellenmiş olmak onları derinden etkileyebilmekte, var olan yetenek ve becerilerini ön plana çıkarmalarını güçleştirebilmektedir. Engelleri kaldırarak onların hayatlarına dokunma görevi ise yine topluma düşmektedir.

Bu çalışma kapsamında ele alınan ve engel türlerinden biri olan Özel Öğrenme Güçlüğü, bireyin diğer bireylere göre bazı farklı özelliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Her birey kendine ait özelliklere sahip olduğu gibi öğrenme güçlüğü olan birey de kendine göre bazı özelliklere sahiptir. Engel türlerinden bedensel ve zihinsel engeller her zaman göz önünde bulundurulurken ne yazık ki öğrenme güçlüğü gibi bireyin bütün hayatına yansıyan bu güçlük toplum tarafından yeterince tanınmamakta, tanınsa bile özellikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunamamaktadır. Böyle bir çalışma yapılmasının arkasında yatan sebeplerden birisi de Özel Öğrenme Güçlüğü'nün yeterince tanınmaması ve bu güçlüğü sahip olan bireylerin anlaşılabilmesi sebebiyle özelliklerine uygun muamele göremedikleri konusunda farkındalık oluşturmaktır.

Toplum olarak bizler bilmediğimiz ya da kendi başımıza gelmeyen durumlarla ilgili bilgi sahibi olamayabiliriz. Hele ki Özel Öğrenme Güçlüğü gibi spesifik bir konu ile alakalı aileler ve eğitimciler bile yeterli bilgiye sahip olamayabilmektedir. Bu durumda, bireye uygulanacak özel eğitim gecikmekte ve kritik dönemler atlanabilmektedir. Evde ailesi, okulda öğretmenleri, oyunda akranları Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuktan potansiyelinin üstünde beklentilere girebilmekte, bu durum ise güçlüğü yaşayan çocuk için sosyal, kişisel ve psikolojik yaralanmalara sebep olabilmektedir.

Öğrenme güçlüğü yaşayan bireylerin özellikleri yeterince bilinirse, özelliklerine uygun beklentiye girilip başarabildiklerine odaklanarak cesaret ve özgüven kazanmaları sağlanabilir. Öğrenme güçlüğü asıl olarak akademik alanda yaşanmakta ve çocuğun bu alandaki özelliklerine bakılarak tanılanmaktadır. Fakat öğrenme güçlüğü hakkında yeterince bilgi sahibi olunamaz, çocuk yeterince gözlemlenemez ya da fark edilemezse çocuktaki bu güçlük tanılanamaz ya da geç tanılanabilir. Bu durumda ise akademik alanda yaşanan güçlük, çocuğun sosyal ve kişisel alanda da güçlük yaşamasına sebep olabilir. Ders başarısı düşük olan ve öğretmeni tarafından yargılanıp eleştirilen çocuk akranlarıyla ilişkilerinde de sorun yaşayabilir. Oyun ortamında dışlanma, kendini ifade edememe, sakarlık ya da beceriksizlik gibi etiketlerle anılma sorunları yaşayabilir. Ayrıca çocuğun özellikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan ebeveynler çocuklarının ders başarısızlığını onun tembel olmasıyla ya da haylaz olmasıyla açıklama ve baskı yapma eğilimine girebilirler. Başarılı olduğunda sevilen başaramadığında göz ardı edilen çocuklar bu koşullu sevginin etkisiyle sevmeme ve sevilme duygusundan da mahrum kalabilmektedirler. Bütün bu sosyal ve psikolojik sorunlar çocuğun ilerlemesinin önünde engel oluşturabilmektedir.

Temelde akademik alanda yaşanan öğrenme güçlüğü, özgüven eksikliği, düşük benlik algısı, yüksek kaygı düzeyi, depresyon ve sosyal izolasyon gibi kişisel, sosyal ve

psikolojik alanlarda da kendini göstermektedir. Çocuğun bu ihtiyaçları manevi ihtiyaçları kapsamında değerlendirilmeli ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla adımlar atılmalıdır. Çalışmada, çocukların manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçların öncelikle aile tarafından karşılanabileceği düşüncesinden hareketle annelerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulanmıştır.

Bu çalışmayı yapmamda beni cesaretlendiren, bakış açımı geliştiren, engin bilgileri ve yorumlarıyla tezime katkıda bulunan değerli danışmanım Prof. Doktor Öznur ÖZDOğAN'a , çalışma yaptığım süreçte ilgisini ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen, karşılaştığım sorunlara ürettiği çözümlerle her zaman yanımda bulduğum, çalışmanın ortaya çıkmasında emeği büyük olan değerli eş danışmanım Dr. Elif KARA'ya , bu süreçte benimle fikir alışverişi yapan, paylaşımlarıyla çalışmama katkı sağlayan Ankara Üniversitesi Din Psikolojisi bölümünden değerli arkadaşlarıma, çalışma kapsamında uygulanan programa katılarak samimiyetlerini ve düşüncelerini esirgemedi paylaşan kıymetli katılımcılara, tez süreci boyunca karşılaştığım güçlükleri aşmamda destek olan, benimle birlikte tezin ortaya çıkması için desteğini ve fikirlerini esirgemeyen, bu yolda en büyük destekçim olan değerli eşim Yunus Emre ÇELİKTEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu	1
Araştırmanın Amacı	1
Araştırmanın Önemi	2
Araştırmanın Problemi	3
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. Özel Öğrenme Güçlüğü.....	5
1.1.1. Okuma Bozukluğu (Disleksi).....	6
1.1.2. Yazılı Anlatım Bozukluğu(Disgrafi).....	7
1.1.3. Sayısal (Matematik) Bozukluk (Diskalkuli).....	7
1.2.Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Genel Özellikleri	9
1.3.Özel Öğrenme Güçlüğü'nün Gelişim Dönemlerine Göre Bazı Belirtileri.....	11
1.3.1. Okul Öncesi Dönemdeki Belirtiler.....	11
1.3.2. İlköğretim Dönemindeki Belirtiler.....	11
1.4. Özel Öğrenme Güçlüğü'nün Tanılanması.....	13
1.5.Özel Öğrenme Güçlüğü'nde Erken Müdahalenin Önemi.....	14

1.6.Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Yaşadıkları Problemler.....	16
1.6.1. Akademik Problemler.....	16
1.6.2. Psiko-Sosyal Problemler.....	17
1.6.3. Aile İle İlgili Problemler.....	20
1.7. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Ailelerinin Yaşadıkları Sorunlar....	23
1.8. Engelli Bireyler ve Ailelerine Yönelik Destekler.....	25
1.8.1. Sosyal ve Psikolojik Destek	26
1.8.2.Manevi Bakım Desteği.....	31
1.8.2.1.Maneviyat.....	33
1.8.2.1.1. Maneviyat ve Başa Çıkma.....	36
1.8.2.1.2.Manevi Güçlenme.....	37
1.9. Bağlanma Kuramı.....	39
1.10.Çocuklarda Tanrı Algısı ve Dini Gelişim.....	42
2.YÖNTEM.....	50
2.1.Araştırmanın Modeli	50
2.2.Evren ve Örneklem	52
2.3. Veri Toplama Araçları.....	52
2.3.1. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Manevi İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Kullanılan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....	52
2.3.2. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Annelerine Uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı.....	53
2.3.3.Aile Bilgi Formu.....	54
2.3.4.Tanrı Algısı Ölçeği.....	54
2.3.5.Psikolojik İyi Oluş Ölçeği.....	55

2.3.6. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Annelerinin Manevi Güçlenme ve Bakım Programı Hakkındaki Düşüncelerini Belirten Katılımcı Değerlendirme Formu.....	55
2.4.Verilerin Toplanması ve Analizi.....	56
2.4.1.Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın Uygulanması..	59
2.4.1.1.Gerçekleştirilen Oturumlar.....	59
2.5. Nitel Araştırmalarda Geçerlik ve Güvenirlik.....	78
2.5.1. Nitel Araştırmalarda Geçerlik.....	78
2.5.2. Nitel Araştırmalarda Güvenirlik.....	80
3. BULGULAR VE YORUM	84
3.1. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar İle Yapılan Birebir Görüşmeler Sonucunda Elde Edilen Bulgular.....	84
3.2. Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Anneleri ile İlgili Yapılan Çalışmadan Elde Edilen Bulgular.....	98
TARTIŞMA	113
SONUÇ	133
ÖNERİLER	136
KAYNAKÇA	138
ÖZET	151
SUMMARY	153

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Sana Göre Allah Nasıl Bir Varlıktır?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Tablo 2: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Allah’ın İsmi Duyunca Aklına Ne Geliyor?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Tablo 3: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Sence Allah Seni Seviyor Mu?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Tablo 4: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklardan Allah’ın Kendilerini Sevdiğini Düşünenlerin “Sence Allah Neden Seni Seviyor?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Tablo 5: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Sence Allah’tan Korkulur Mu?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Tablo 6: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklardan Allah’tan Korkulacağını Düşünenlerin “Allah’tan Korkmanın Nedeni Nedir?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Tablo 7: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Allah’a Güveniyor Musun?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Tablo 8: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Dua Eder Misin?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Tablo 9: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklardan “Dua Ederim” Cevabı Verenlerin “Allah’tan Neler İstersin?” Sorusuna İlişkin Cevaplarının Dağılımı

Tablo 10: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Hz. Muhammed Kimdir?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Tablo 11: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklardan Hz. Muhammed’i Tanıdığını Söyleyenlerin “Sence Hz. Muhammed Nasıl Birisiydi?” Sorusuna İlişkin Cevaplarının Dağılımı

Tablo 12: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Yapmayı Çok Sevdiğin Şeyler Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Cevaplarının Dağılımı

Tablo 13: Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Yapmaktan Hoşlandıkları Etkinliklerle İlgili “İnsanlar Yaptığın Çalışmayı Beğendiğinde Ne Hissedersin?” Sorusuna İlişkin Cevaplarının Dağılımı

Tablo 14 : Uygulama Öncesi Tanrı Algısı Düzeyleri ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri

Tablo 15: Uygulama Sonrası Tanrı Algısı Düzeyleri ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri

Tablo 16: Manevi Güçlenme Programı Uygulandıktan Sonra Korku Yönelimli Tanrı Algısının İncelenmesi

Tablo 17: Manevi Güçlenme Programı Uygulandıktan Sonra Sevgi Yönelimli Tanrı Algısının İncelenmesi

Tablo 18: Manevi Güçlenme Programı Uygulandıktan Sonra Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin İncelenmesi

Tablo 19: İzleme Testi Tanrı Algısı Düzeyleri ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri

Tablo 20: Korku Yönelimli Tanrı Algısı Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

Tablo 21: Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

Tablo 22: Psikolojik İyi Oluş Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

Tablo 23: Korku Yönelimli Tanrı Algısı Son Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

Tablo 24: Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Son Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

Tablo 25: Psikolojik İyi Oluş Son Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

Tablo 26: Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Annelerinin Manevi Güçlenme ve Bakım Programı Hakkındaki Düşünceleri

GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümünde; çalışmanın konusu, çalışmanın yapılmasındaki amaç, çalışmanın önemi, çalışmanın problemleri ve çalışmanın sınırlılıkları üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmayı oluşturan temel kavramlar hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışma engel türlerinden biri olan Özel Öğrenme Güçlüğü'nü kapsamakla birlikte Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklar ve anneleri ile yürütülmüştür. Çalışmanın Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklarla yapılmasının arkasında yatan temel düşünce; Özel Öğrenme Güçlüğü'nün yeterince tanınmaması sebebiyle bu güçlüğü sahip olan çocukların yaşadıkları sorunların tam olarak anlaşılabilmesidir. Çalışmanın ana hedeflerinden birisi bu güçlüğü sahip olan çocukların yaşadıkları güçlükler konusunda farkındalık oluşturmaktır. Çalışmada öncelikle Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların özelliklerinden ve karşılaştıkları güçlüklerden yola çıkılmıştır. Çocukların akademik ihtiyaçları yanında manevi ihtiyaçlarının da varlığını belirtmek amacıyla, çocukların manevi ihtiyaçları belirlenmiştir. Belirlenen manevi ihtiyaçlar doğrultusunda bu ihtiyaçların karşılanması amacıyla Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların annelerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Öğrenme Güçlüğü olan çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları olduğu gibi manevi ihtiyaçları da vardır. Bu ihtiyaçlardan bazıları; güven, özgüven, olumlu benlik algısı, sevgi, ait olma ve değer görme, çevre ile sağlıklı ilişkiler kurma ihtiyacıdır.

Özel Öğrenme Güçlüğü, bu güçlüğü yaşayan çocuğu etkilediği gibi ailesini de etkilemektedir (Yıldız,2004). Hem aile hem çocuk olumsuz duygular içine girebilmekte ve hayat kaliteleri de bu durumdan etkilenebilmektedir. Bu durumda hem çocuğun hem de ebeveynlerin manevi anlamda desteklenmesi önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında, çocukların manevi ihtiyaçlarının; çocuğa en yakın olan, onunla en fazla zaman geçiren ve onun davranışlarında, düşüncelerinde en etkili kişiler olan ebeveynleri tarafından karşılanabileceği düşüncesinden hareket edilmiştir. Bu çerçevede çocukların kendilerini iyi hissedebilmeleri, çevreleriyle sağlıklı iletişim kurabilmeleri, benlik saygılarının yükselmesi, öz güvenlerinin artması ve kendileri hakkındaki olumsuz düşüncelerini olumlu düşüncelerle destekleyebilmenin yolunun anne babalarının kendilerini iyi hissetmeleri ve olumlu bakış açısı geliştirmelerinden geçtiği düşünülmektedir. Ebeveynlerin benlik algıları, hayata bakış açıları, duygu durumları, çocuklarının içinde bulunduğu durumu kabullenmeleri ve olumlu bakış açısı sergilemelerinin hem çocuklarının hem de kendilerinin yaşam kalitesini artırabileceği düşünülmektedir. Bu durumda hem çocuğun hem ailenin ihtiyacı olan manevi bakım desteği sağlanmış olacaktır. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın amacı, Özel Öğrenme

Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçlarını belirlemek ve annelerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulamaktır.

Araştırmanın Önemi

Gerek yurtiçi gerek yurtdışında yapılan çalışmalar incelendiğinde engelliler ile yapılan çalışmaların genellikle zihinsel ve bedensel engelli bireyler ve aileleriyle yapıldığı görülmektedir. Özel Öğrenme Güçlüğü, engelliliğin alt dallarından birisi olmasına rağmen çok göz önünde olmayan ve yeterince tanınmayan bir alandır. Bu alanın yeterince tanınmaması bu güçlüğü yaşayan bireyler ve aileleri için bazı sorunlara yol açabilmektedir.

Bu çalışma toplum tarafından yeteri kadar tanınmayan, bazı aileler ve hatta eğitimciler tarafından bile yeterli bilgiye sahip olunmayan Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların, kendi özelliklerini ve yeterliliklerini fark etmelerine yardımcı olmak, bu güçlüklerle karşılaşan ailelere çocuklarının özelliklerini daha iyi tanımaları konusunda destek olmak ve toplum olarak bu konu hakkında daha fazla bilgi sahibi olup bu güçlüğü yaşayan bireylerin potansiyelinin yüksek olduğu alanlarda çalışmalar yapmasına fırsat sunmak açısından önemlidir. Aynı zamanda görünürde kısıtlayıcı ve engel gibi algılanan durumların özünde bireyi diğerlerinden ayıran özellikler olduğuna dair farkındalık geliştirmek açısından da önem taşımaktadır. Manevi güçlenme ile hem ailelerin hem de çocukların içsel kaynaklarını kullanarak karşılaşılan güçlüklerle olumlu başa çıkma, pozitif düşünme, özgüven ve olumlu benlik algısı geliştirme gibi kişisel ve sosyal alanlara yansıyabilecek özellikler kazanmasına katkı sağlayacak olması açısından da ayrıca önem taşımaktadır.

Araştırmanın Problemi

Özel öğrenme güçlüğü esasında okuma, yazma, aritmetik, dinleme ve konuşma gibi akademik alanda yaşanan bir güçlük olmasına rağmen kişisel, sosyal ve psikolojik alanlara da yansımaktadır (Yavuzer,2000). Hayatın her alanına yansıyabilen Özel Öğrenme Güçlüğü'nün spesifik bir yapıya sahip olması bu güçlüğü yeterince tanınmamasına sebep olabilmektedir. Yaşanan güçlüğü aile, eğitimci ve çevre tarafından tanınması ve zamanında tanınması önem taşımaktadır.

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların yaşamış oldukları hem akademik hem kişisel, sosyal ve psikolojik alanlardaki sorunlar neticesinde bu tezin problemi; Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların özellikleri aileleri ve yakın çevreleri tarafından biliniyor mu? Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların karşılaştıkları zorluklar nelerdir? Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçları nelerdir? Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların ailelerinin yaşadıkları sorunlar nelerdir? Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların ailelerine nasıl bir manevi güçlenme programı uygulanabilir? Sorularını kapsamaktadır. Bu çalışma çerçevesinde bu sorulara çözüm ve öneriler sunulmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma, Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların anneleri ile gerçekleştirilmiştir. Babaların çalışma saatlerinin, uygulanan programın saatleri ile uyuşmaması ve annelerin gönüllü olarak katılmak istemeleri sebebi ile sadece anneler ile çalışma yapılmıştır. Babaların Değer Odaklı manevi Güçlenme ve Bakım Programı'na katılamaması çalışmanın sınırlılıklarındandır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Özel Öğrenme Güçlüğü

Öğrenme güçlüğüne dair geçmişten bu yana farklı yorumlar yapılmıştır. Öğrenme güçlüğü olan bireylerin zeka geriliği ve ruhsal problemlerinin olduğu düşünülerek değerlendirilmiş daha sonraları ise nörolojik bozuklukların öğrenme güçlüğüne sebep olduğu düşünülmüştür. İlerleyen zamanlarda ise beyin işlevlerinin incelenmesiyle bu sorunların beyinde hasar olmadan da meydana gelebileceği düşüncesine varılmıştır. Son yapılan çalışmalarda ise öğrenme güçlüklerinin beyin işlevlerindeki karışıklıktan kaynaklandığı belirtilmektedir (Şenol, 2006).

“Öğrenme güçlüğü tanısı, bireysel olarak uygulanan standart testlerde kişinin kronolojik yaşı, ölçülen zekâ düzeyi ve aldığı eğitim göz önünde bulundurulduğunda okuma, matematik ve yazılı anlatımın beklenenin önemli ölçüde altında olmasıyla konur.” (DSM-IV, 2002).

Özel Eğitim Hizmetler Yönetmeliği, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda, genel ve mesleki eğitim görme haklarından yararlanabilmelerini sağlamaya yönelik usul ve esasları düzenlemek amacıyla yapılan oldukça kapsamlı bir yönetmeliktir.

ABD Ulusal Öğrenme Güçlüğü Birleşik Komitesi'nin (NJCLD) tanımına göre Özel Öğrenme Güçlüğü'nün genel bir terim olduğu ve dinleme, konuşma, okuma, yazma, akıl yürütme ile matematik yeteneklerinin kazanılması ve kullanılmasını kapsadığı belirtilmektedir.

Literatürde Öğrenme Güçlüğü terimi yerine disleksi teriminin kullanıldığı da görülmektedir. Ancak disleksi, öğrenme güçlüğü'nün alt türlerinden biri olan okuma

güçlüdür. Öğrenme güçlüğü, daha geniş bir kavramken disleksi bu geniş kavramın alt türlerinden sadece birini ifade etmektedir.

Amerikan Psikiyatri Birliği (DSM-5, 2013) tarafından yapılan tanı sınıflandırma sisteminde öğrenme güçlükleri ‘Özgül Öğrenme Bozukluğu’ adı altında aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

- Okuma bozukluğu,
- Yazılı anlatım bozukluğu,
- Sayısal (matematik) bozukluk.

1.1.1. Okuma Bozukluğu (Disleksi)

DSM-V’e göre, “Okuma güçlüğü, normal ve normalin üstünde zekaya sahip bireylerde rastlanan, kendini, sözcük okuma doğruluğu, okuma hızı ve akıcılığı, okuduğunu anlamada zorluk olarak gösteren nörogelişimsel bir bozukluktur.”

DSM-V (2013)’ te disleksi tanımı ile ilgili ölçütler aşağıdaki gibidir:

- Sözcük okuma doğruluğu
- Okuma hızı ve akıcılığı
- Okuduğunu anlama

İlk Öğrenme Güçlüğü tespitini 1896 yılında Pringle Morgan yapmıştır. Morgan, 14 yaşındaki bir çocuğun okurken yaşadığı güçlüğü görerek, “Konjenital Kelime Körlüğü” olarak adlandırmıştır. Bu vakadan sonra okuma güçlükleri, ilgi konusu olmuştur. Morgan’ ın fark ettiği, 14 yaşındaki Percy’nin akranları kadar sağlıklı olmasına rağmen okurken sözcükleri hatalı okuduğunu ve hatalı yazdığını, kendi adını da “Percy” yerine “precy” olarak yazdığını fakat matematikte sorun yaşamadığını gözlemlemiştir. Sorunun kaynağının, yazılı kelimeleri görsel hafızada depolayamamaktan olabileceğini öne sürmüştür (Kirk & Kirk, 1971).

1.1.2. Yazılı Anlatım Bozukluğu(Disgrafi)

Kişinin yaşı, zekâ düzeyi ve aldığı eğitim dikkate alındığında yazma ile ilgili becerilerinin normalin önemli derecede altında olması olarak tanımlanmaktadır (Doğangün, 2008).

DSM-V (2013)'te disgrafi ile ilgili ölçütler aşağıdaki gibidir:

- Harf harf söyleme/yazma doğruluğu,
- Dilbilgisi ve noktalama doğruluğu,
- Yazılı anlatımın açıklığı ya da düzeni.

Disgrafi'nin sebep olduğu davranışlar;

- Yazısının okunaksız olması,
- Kalem tutarken zorluk,
- Sözcükleri hatalı yazma,
- Kelimeler arası boşlukların ya çok az ya da çok fazla olması,
- Cümle kurmada yetersizlik,
- Yazarken yazım kurallarına uyamama,
- Noktalama işaretlerini yerinde kullanamama,
- Yazmada yavaşlık,
- Düşüncelerini ifade etmede güçlük,
- Kelimeyi ters yazma.

Disgrafi güçlüğü yaşayan çocuklarda yukarıdaki davranışların hepsine ya da bir bölümüne rastlanabilmektedir.

1.1.3. Sayısal (Matematik) Bozukluk (Diskalkuli)

Diskalkuli öğrenme güçlüğünü alt dallarından birisi olan matematiği kavramada ve öğrenmede yaşanan güçlüktür. Bireyin zekası, normal ya da normalin üzerinde

olmasına rağmen, sayılarla ilgili önemli sorunlar yaşar. Bu konuda öğrenme güçlüğü olan bireyler sayıların yanı sıra çarpım tablosu ezberleme, ardışık işlemleri kavrama, zamanı ifade etme, yönleri ayırt etme, kurallara uyum sağlama gibi konularda da güçlük yaşamaktadırlar.

DSM-V (2013)'te diskalkuli tanımı ile ilgili ölçütler aşağıdaki gibidir:

- Sayı algısı,
- Aritmetik gerçeklerin ezberlenmesi,
- Doğru ve akıcı hesaplama,
- Doğru sayısal uslamlama.

DSM-IV 'te Özel Öğrenme Güçlüğü ile ilgili özellikler;

- Benlik saygısında düşüklük,
- Sosyal beceriler konusunda yetersizlik,
- Okulu bırakma oranının %40 olması,
- Erişkinlikte işsizlik sorunu ve sosyal uyumda güçlük,
- Konuşmada gecikme,
- Gelişimsel koordinasyon bozukluğu,
- Bilişsel süreçlerde yetersizlik,
- Genetik olarak yatkın olma ve gebelikte psikolojik sorunlar (DSM-IV, 2002).

Yukarıda belirtilen özelliklerden anlaşılacağı üzere öğrenme güçlüğü bireyin sadece akademik alanda yaşadığı güçlük değildir. Akademik alanda yaşanan güçlüklerin yansıması olarak düşük benlik algısı, sosyal becerilerde yetersizlik gibi kişisel ve sosyal alanlarda da kendini göstermektedir. Bu bilgiler bize göstermektedir ki öğrenme güçlüğü yaşayan bireyin akademik alanda desteğe ihtiyacı olduğu kadar sosyal, kişisel ve manevi alanlarda da desteğe ihtiyacı olabilmektedir.

1.2.Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Genel Özellikleri

DSM 5'te Özgül Öğrenme Bozukluğu adı altında belirtildiğine göre;

Gerekli girişimlerde bulunulmuş olmasına karşın, en az altı aydır süren, aşağıdaki belirtilerden en az birinin varlığı ile belirli, öğrenme ve okul becerilerini kullanma güçlükleri:

1. Sözcük okumanın yanlış ya da yavaş ve çok çaba gerektiriyor olması (örn. tek tek sözcükleri yüksek sesle okurken, yanlış ya da yavaş ve duraksayarak okur, sıklıkla sözcükleri kestirir [öngörür], sözcükleri seslendirmede güçlükler yaşar).

2. Okunanın anlamını anlama güçlüğü (örn. düzyazıyı düzgün okuyabilir ancak sırayı, ilişkileri, çıkarımları ya da derin anlamları anlamaz).

3. Harf harf söyleme/yazma güçlükleri (ünlü ya da ünsüz harfleri ekleyebilir, çıkarabilir ya da bunların yerini değiştirebilir).

4. Yazılı anlatım güçlükleri (örn. cümleler içinde birden çok dilbilgisi ya da noktalama yanlışı yapar; paragraf düzenlemesi kötüdür; görüşlerinin yazılı anlatımı açık değildir).

5. Sayı algısı, sayı gerçekleri ya da hesaplama güçlükleri (örn. sayıları, bunların büyüklüğünü ve ilişkilerini anlaması kötüdür; yaşatlarının matematik dersinden öğrendiklerinden değişik olarak, tek rakamlı sayıları eklerken parmak hesabı yapar; sayısal hesaplamaların ortasında kaybolur ve işlemleri değiştirebilir).

6. Sayısal usamlama (akıl yürütme) güçlükleri (örn. nicel sorunları çözmek için matematikle ilgili kavramları, gerçekleri ya da işlemleri uygulamakta çok güçlük çeker) (DSM-5, 2013).

Özel Öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklarda farklı alanlarda genel olarak görülen bazı özellikler belirlenmiştir (Whirter & Acar, 1985; Korkmazlar, 1994; Korkmaz, 2000).

Bunlar;

- Zekâları normal ya da normalin üzerindedir.
- Çok hareketli veya çok durgun, yavaş hareket ederler.
- Dikkat süreleri kısadır.
- Dağınıktırlar, zamanı verimli kullanmada sorun yaşarlar. El göz koordinasyonu kurmada güçlük yaşarlar.
- Sağ-sol ayırt etmede güçlük yaşarlar.
- Motor koordinasyon gerektiren oyunlarda zorlanırlar.
- Algıda sorun yaşarlar.
- Okumaları hızlı değildir. Bilmedikleri sözcükleri ve uzun sözcükleri okumaları güçtür.
- P,b, d gibi ya da h,y,s,z gibi harfleri yanlış yazarlar.
- Okurken harflerin bazılarını okumadan atlarken bazı yerlerde harf eklerler.
- Kelime sonlarını okumadan kısaltabildikleri gibi bazı ekler ekleyerek uzatabilirler.
- Gördüklerini değil akıllarında olanı tahmin yoluyla okurlar.
- Sesli okumada anlamı ifade edecek ritm bozuklukları ve yanlış yerlerde vurgulama yaparlar.
- Okurken satır takibi yapmakta zorlanırlar.
- Okuduklarını anlamakta zorlanırlar.
- Çarpım tablosu ezberlemede güçlük, sayıları ve sembolleri öğrenmede güçlük yaşarlar.
- Sessiz okuma yapmada güçlük yaşarlar.

- Duygu durumlarında sık değişimler görülür.
- Beden imajları zayıftır.
- Benlik saygıları düşüktür.

Bu özellikler genel olarak görülmesine rağmen her çocuğun kendi yapısına ve gelişimine göre farklı özellikler gösterebildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

1.3.Özel Öğrenme Güçlüğünün Gelişim Dönemlerine Göre Bazı Belirtileri

1.3.1. Okul Öncesi Dönemdeki Belirtiler

Dil Gelişimi

- Dil gelişiminin geç olması,
- Sözcükleri yanlış telaffuz etme,
- Zayıf sözcük dağarcığı,
- Nesnelerin isimlermede güçlük,
- Sözcükleri hatırlamakta güçlük,
- Temel sözcükleri karıştırmak,
- Sözcük ve hece çevirmek,
- Harf ve ses arasındaki ilişkiyi kavramada güçlük,

Motor Beceriler

- Çizgi ve boyama çalışmalarında isteksizlik,
- Düğme iliklemede güçlük,
- Makas kullanmada güçlük,
- Çatal ve kaşık kullanımında güçlük,
- Ayakkabı bağı bağlayamama,

- Kalem hatalı tutma,
- Geometrik şekil çiziminde güçlük,

Dikkat Becerisi

- Dikkat gerektiren faaliyetlerde başarısızlık,
- Aşırı hareketlilik,
- Konsantrasyon güçlüğü,
- Bir oyunu veya işi sürdürmekte başarısızlık.

Algısal Özellikler

- Aynı – farklı kavramlarını öğrenmede güçlük,
- Sözel yönergeleri anlamada güçlük,
- Sınıflandırma, sıralama, gruplandırma becerisinde zayıflık,
- Yönleri öğrenmede güçlük,
- Mekanı kullanmakta zorluk,

Diğer Alanlar

- Renkleri, sayıları, harfleri ve yönleri öğrenmede güçlük,
- Yaşlılarıyla iletişimde zayıflık,
- Gecikmiş el dominansı.

1.3.2. İlköğretim Dönemindeki Belirtiler

- Okul başarıları zeka düzeylerine ve yaşlarına oranla düşüktür.
- Okuma hızları düşüktür. Kelime ve harf atlayarak yanlış okurlar.
- Yazıları okunaksız ve özensizdir.

- Yazarken imla kurallarına dikkat etmezler ve kelimeler arasında boşluk bırakmazlar
- Matematik sembollerini, sayıları, geometrik şekilleri karıştırırlar.
- Eldeli toplama ve onluk bozarak çıkarma yapmakta zorlanırlar.
- Çarpım tablosunu geç öğrenirler ve kolay unutabilirler.
- Geriye sayma yapmakta zorlanırlar.
- Yaşıtlarına göre daha çocuksu davranabilirler.
- Arkadaş ilişkilerinde ve otoriteyle ilişkilerinde sorun yaşarlar.
- Enürezis, enkoprezis, okul reddi, okuldan kaçınma, karşı gelme gibi davranış bozuklukları görülür.
- Ödevlerini zamanında yetiştiremez, eksik ve yavaş yaparlar.

Yukarıda sıralanan özelliklerin ayrı ayrı ya da bir arada bulunmaları öğrenme güçlüğüne göstergesi olabilmektedir (Gearheart, 1981).

1.4.Özel Öğrenme Güçlüğüne Tanılanması

Öğrenme güçlüğü tanılanırken öğrencilere bazı standart testler uygulanmaktadır. Çocuklarında akranlarına göre bazı farklılıklar gören aileler, öğretmen desteği ve görüşüyle bu konudaki uzmanlardan yardım alarak bu süreci sağlıklı bir şekilde başlatabilmektedirler. Bu süreçte öğretmen ve rehber öğretmen oldukça önemlidir. Sınıf öğretmeni, aile ile ve rehber öğretmen ile iletişim halinde olarak, çocuğun durumuyla alakalı değerlendirme yapabilmek için çocuğu dikkatli ve düzenli bir şekilde gözlemlemelidir. Öğretmenler gerekli gördüğü taktirde süreci başlatmak için aileyi sağlık kurumlarındaki uzmanlara yönlendirmekte ve uzmanlar gerekli gördüğü taktirde çocuğun durumuyla alakalı tanı koyarak rapor sürecini başlatmaktadırlar. Sağlık kuruluşunda başlayan rapor sürecinin eğitsel ayağı ise rehberlik araştırma merkezleridir. Rehberlik araştırma merkezlerinde bir takım ölçme değerlendirmelerle çocuğun durumu

tespit edilip bireysel eğitim program uygulanması istenmekte ve öğrenciye kaynaştırma raporu verilmektedir. Rapor süreci tamamlanan öğrenciler için eğitimciler öğrencilerin potansiyellerine uygun, Bireysel Eğitim Programı (BEP) hazırlanmaktadır (MEB, 2018).

Öğrenme güçlüğü'nün anne babalar ve eğitimciler tarafından tam olarak bilinmemesi durumunda ise yardım alma süreci uzamakta ve yanlış yönlendirmeler ortaya çıkabilmektedir. Bu süreçte karşılaşılan en önemli problemlerden biri de kaynaştırma raporuyla alakalı yanlış bilgiler neticesinde raporu olan öğrencinin zihinsel engelli kategorisinde değerlendirilebilmesidir. MacMillan, Gresham ve Bocian (1998), okullarda öğrenme güçlüğü olarak bilinen grubun aslında grubu tam karşılamadığını, oldukça heterojen bir grubu ifade ettiğini ve zihinsel engeli olan öğrencilerin de bu grup içinde değerlendirilebildiğini belirtmişlerdir. Bu durum öğrenme güçlüğü'nün doğru ve yeterli bir şekilde bilinmemesinden kaynaklanmaktadır (Demir, 2005). Grubun yeterince tanınmaması ise öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin eğitim öğretim olanaklarından tam anlamıyla yararlanamamalarına sebep olabilmektedir.

1.5. Özel Öğrenme Güçlüğü'nde Erken Müdahalenin Önemi

Özel Öğrenme Güçlüğü'nde erken tanı ve müdahale oldukça önemlidir. Özel Öğrenme Güçlüğü yaşayan çocuklardaki problemlerin çoğu akademik alanla ilişkili olduğundan genellikle okul çağında tanı konulmaktadır. Fakat ilkokula hazırlık döneminde de erken belirtiler tespit edilip müdahale yapılabilir (Korkmazlar, 2003). İlkokul öncesi dönemde yapılan tanı ve müdahalelerde çocukların yaşitlarına daha kolay uyum sağlayabildiği ve okuma anlamında akranlarına daha kolay yetişebildikleri belirlenmiştir (Alexander & Slinger, 2004). Risk faktörleri açısından çocuğun okul öncesi öğretmenleri tarafından değerlendirilip, gözlemlenmesi ve akranlarına göre farklı olan yönlerinin tespit edilmesi en iyi tanılama yöntemidir (Rose, 2009). Böylece

öğrenme güçlüğü tespit edilen çocuğun akademik alanda öğrenme için kritik dönemlerini kaçırmamasının önüne geçilerek, gelişim düzeyine uygun tedbirler alınabilir ve akranlarının seviyesine getirebilir. Erken tanı ve duruma uygun özel eğitim imkânlarının sunulması halinde, bireylerin akademik alanda akranlarıyla uyumlu hale geldiği bilinmektedir (Aslan, 2015).

Ülkemizde bu konudaki bilgi eksiklikleri ve ancak ilkokulda bu güçlüğün kendini gösterebileceği şeklindeki yanlış bilgiler tanı koyma sürecini genellikle 2. ve 3. sınıfa kadar uzatabilmektedir. Tanıdan önce çocuğun durumu hakkında yeterince bilgi sahibi olmayan öğretmen çocuğu yargılayabilmekte, çocuk akranları arasında dışlanabilmekte ve sosyal izolasyon yaşayabilmektedir. Aile ve öğretmenin bu konuda bilgili ve bilinçli olması durumunda ise tanı zamanı okul öncesi yaşlara kadar inebilmekte ve çocuk, gelişimine uygun öğrenme programlarıyla desteklenebilmektedir.

Erken tanı, akademik alanda çok önemli olduğu gibi psiko-sosyal alanda da oldukça önemlidir. Akademik alanda yaşanan güçlük erken fark edilip çocuk desteklenirse başarısı artacaktır. Başarı yolundaki güçlüklerin üstesinden gelen çocuk sosyal olarak da kendini gösterebilecek ve akranlarıyla sağlıklı iletişim kurup onlara uyum sağlayabilecektir.

Öğrenme güçlüğü olan bireylerin problemleri göz ardı edildiğinde yaşadıkları problemlere teşhis koymanın önü kapatılmış olmaktadır. Erken teşhis ve gerekli müdahale yapılmadığında bu bireylerin yetişkinliklerinde sosyal izolasyon, düşük benlik saygısı ve amaçsızlık yaşadıkları bilinmektedir. Aynı zamanda obsesif düşünceler, kaygı seviyesindeki yükseklik ve kendilerine olan güvenlerinin düşük olduğu görülmüştür (Gregg vd., 1992).

Tanının gecikmesi durumunda, çocuklar okul yaşantılarında çeşitli problemlerle karşılaşmakta, bir kısmı okul hayatını erken sonlandırmaktadır. Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların okulu bırakma oranı %40 olarak tespit edilmiştir (DSM IV, 2002). Aynı

şekilde öğrenme güçlüğünün erken fark edilememesi durumunda yaşanan problemler yetişkinliğe kadar gidebilmektedir. Ergenlik döneminde güçlük kendini farklı şekillerde göstermektedir. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı'na göre bu dönem "Kimlik kazanımına karşı rol karmaşası" evresine denk gelmektedir. Erken müdahalede birey bu dönemi başarılı bir şekilde atlatabilirken müdahale edilmediğinde bu dönemde depresyon belirtileri ve kimlik kargaşası yaşamaktadır (Uzbaş, 2003).

1.6.Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Yaşadıkları Problemler

1.6.1. Akademik Problemler

Öğrenme güçlüğü olan bireyler normal veya normalin üstünde bir zekaya sahip oldukları halde okuma, yazma gibi akademik becerileri kazanmada akranlarına oranla daha yavaşlar ve yaşadıkları güçlük daha fazladır (Korkmazlar, 2011). Zeka düzeylerinin kronolojik yaşlarına uygun olması ve fiziksel bir engelle karşı karşıya kalmamalarına rağmen akranlarını geriden takip etmeleri öğrenme güçlüğü olan çocukların tembel ve haylaz gibi etiketlerle etiketlenmelerine, arkadaş ortamlarında dışlanmalarına sebep olabilmektedir. Akranlarının kolaylıkla yapabildikleri becerileri daha zor kazanmak, okurken sürekli hatalı okumalar yapmak ve uyarılmak, çarpım tablosunu sürekli ezberleyip kısa sürede unutmak, okuduğu metni anlayamadığı için okumada isteksizlik yaşamak gibi olumsuz deneyimler çocuğun kendini yetersiz hissetmesine sebep olabilmektedir. Çocukların öğrenme sürecinde karşılaştıkları bu olumsuz deneyimler, onların öğrenmeye karşı ön yargı oluşturmalarına ve ilerleyen dönemlerde öğrenmeyi reddetme eğilimi göstermelerine sebep olabilmektedir. Akademik alanda yaşadıkları bu problemler okul başarısındaki düşüşe sebep olarak, okulu erken bırakma oranlarında artış oluşturmaktadır (DSM IV, 2002).

Akademik alanda yaşanan güçlüklerin sebep olduğu öğrenmeye karşı direnç çocuğun umutsuzluğa düşmesine yol açabilmektedir. Sınıf ortamında ya da sosyal çevresinde yaşadığı olumsuz deneyimler çocuğun kendini başaramayacağına odaklanması ve öğrenmek için gayretini kesmesi şeklinde kendini göstermektedir (Undheim and Sund, 2008). Bu noktada öğrencinin kendini başarabileceği duygusuna odaklanması ve bu yönde motive edici sözlerle desteklenmesi gerekmektedir. Başaracağına inanan çocuk, içinde varolan umudu canlandırıp gayret gösterecektir.

1.6.2. Psiko-Sosyal Problemler

Sosyal beceriler, kişinin çevresiyle iletişim ve etkileşim halinde olmasını sağlayan ve kişiyi sosyal anlamda kabul edilebilir davranışlar yapmaya yönlendiren öğrenilmiş davranışlardır (Gresham & Elliot, 1987).

Öğrenme güçlüğü olan çocuklar, yaşamış oldukları güçlük sebebiyle sosyal alanda da akranlarından farklılaşmaktadırlar. Çünkü özel öğrenme güçlükleri, özel sosyal beceriler geliştirmeye engel olmaktadır (Silver, 1989). Öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklar sosyal beceri anlamında; iletişim kurdukları kişilerin düşüncelerini anlama ve anladığını ifade etme becerisi, gerekli yerlerde tepki verme, beden dilini doğru kullanma, iletişimi devam ettirme, öne sürdüğü fikirlerde ısrarlı olma, kişilerarası problemleri anlama ve çözüm geliştirme becerisi gibi güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar (Vaughn & Greca, 1993). Aynı şekilde problem çözebilme, verilen görevi devam ettirebilme, sözel ipuçlarını kavrayabilme, akran ilişkilerinde başarılı olma, akranlarla sağlıklı ilişkiler kurma ve sosyal anlamda kabul görme gibi konularda da sorun yaşadıkları belirlenmiştir (Cartledge, 2005; Pierangelo & Giuliani, 2008).

Sosyal becerilerinin yetersiz olduğunu hisseden çocuklarda; yetersizlik hissi, yakın çevreyle iletişime kurma problemleri ve motivasyon düşüklüğü görülmektedir (Mishna, 2003).

Öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklar, başarısızlık duygusuyla başa çıkabilmek için aktif olmak yerine pasif duruma geçmeyi ve kendi dünyalarına çekilmeyi tercih etmektedirler. Başarısızlık duygusuyla baş edebilme yolu olarak ise başarısızlıklarının sebebini farklı şeylere yükleme eğilimdedirler. Bu sebepten dolayı çevrelerine karşı suçlamalarda bulunabilmektedirler (Mc Leod, 1993; Silver, 1992). Yaşamış oldukları sosyal güçlükler sebebiyle çevreleriyle ve akranlarına uyum sorunu yaşamaları ve ortamlarda kabul görmemeleri bu durumun yetişkinlikte de kendini gösterme olasılığını artırmaktadır (Mishna, 2003).

Sosyal becerilerin, Özel Öğrenme Güçlüğü olan öğrencilerin benlik kavramları üzerinde de oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Normal gelişim gösteren öğrencilerin benlik kavramları, özyeterlik inançları ve sosyal becerileri, özel öğrenme güçlüğü olan akranlarına göre daha yüksek düzeydedir (Dadandı, 2015). Sosyal becerileri yüksek olan çocukların, sosyal beceriler konusunda yetersiz olan yaşıtlarına göre başarılarının yüksek olduğu bilinmektedir (Işık, 2006). Okul hayatında başarmanın verdiği mutluluğu tadan çocukların benlik algıları ve öz yeterlikleri daha yüksek düzeyde olacaktır.

Öz-yeterlik, bireyin yapabileceklerine ve kendi kapasitesine duyduğu inançtır. (Bandura, 1982). Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler akademik becerileri yerine getirmede güçlük yaşamakta ve akranlarından daha düşük akademik başarı göstermektedirler (MEB, 2008). Dolayısıyla okul yaşantısı içinde şekillenen ve bireyin akademik başarısından etkilendiği varsayılan öz-yeterlik inancının öğrenme güçlüğünden etkilendiği varsayılmaktadır (Klassen, 2007).

Öğrenme Güçlüğü olan çocukların, zihinsel kapasitelerinin normal olmasına rağmen ders başarılarının düşük olması (Miller, Butler ve Lee, 1998), kendileri hakkında olumsuz düşüncelere kapılmalarına sebep olmakta, benlik saygısı ve kendini kabul konusunda da olumsuzluklara yol görülmüştür (Bear vd., 2002 ; Elemek, 2008).

Benlik saygılarının ve özgüvenlerinin düşük olması sebebiyle başaramayacaklarına inanmakta ve öğrenmekten vazgeçme eğilimi gösterebilmektedirler. Ayrıca iletişim kurmada yaşadıkları güçlükler de akranlarıyla sağlıklı iletişime girememelerine sebep olabilmektedir. Öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin yaşadığı bütün bu deneyimler onların kendilerini geri çekmelerine, içe kapanmalarına ve depresyon, kaygı düzeyinin yüksek olması gibi sorunlar yaşamalarına yol açmaktadır (Elemek, 2008).

Guilford (1986) tarafından yaşları 11-12 arasındaki Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların öğretmen ve aileleriyle yapılan çalışmada, çocukların %6'sında anksiyete, korku, depresyon gibi nörotik tepkiler görülürken aynı zamanda davranış bozukluğu, kaygı gibi sosyal uyum güçlüğü yaşadıkları tespit edilmiştir (Guilford, 1986). Bu çocukların ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde özellikle benlik saygısı ile ilgili problemlerinin olduğu, ergenlik döneminde öğrenme güçlüğü olmayan ergenlere göre kaygı, depresyon ve bedeni ile ilgili şikayetler gibi içselleştirme sorunlarının da çok olduğu bilinmektedir (Sürücü & Gündoğdu, 2008).

Öğrenme güçlüğü olan çocukların sosyal becerilerindeki ve davranışlarındaki sorunlar sınıf içi durumlarına da yansımaktadır. Bu durumda öğretmenleri tarafından, agresif, hiperaktif ve sorumluluk sahibi olmayan, dağınık ve ilgisiz olduğunu gösteren davranışlar sergileyen çocuklar olarak tanımlanmaktadır (McLeod, 1993). Bu şekilde tanımlanan ve etiketlenen çocuklardaki davranış problemleri azalmak yerine artma eğilimi gösterebilmektedir. Etiketlenen çocuk zamanla kendindeki özellikleri de bu şekilde tanımlamaya ve kendini problemlilikli olarak görmeye başlayabilir. Sınıf içinde köşesine çekilip kendini ortamdaki izole eden çocuklara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu durumda, içe çekilme, başarısızlık, disiplinsizlik, sosyal izolasyon gibi sorunlar yaşadığı gözlemlenen çocuklar öğretmenin desteğine ve olumlu yaklaşımına ihtiyaç duymaktadırlar (Guilford, 1986). Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkinin güçlenmesi

öğrencilerin davranış problemlerinin azalmasına ve motivasyonlarının artmasına yardımcı olacaktır (Koca, 2016). Öğretmenlerin ve ailelerin çocukların yaşadıkları güçlük konusunda bilgi sahibi olmaları ve farkındalıklarının artırılması öğrencilere dönük yapılan çalışmalar için önemli bir yere sahiptir (Martin, 2009).

1.6.3. Aile İle İlgili Problemler

Akademik olarak zorlanan, ders başarısı yönünden akranlarını geriden takip eden, ailesi ve yakın çevresi ile ilişkileri bozulan çocukların kişilik gelişimlerinin de olumsuz etkilendiği bilinmektedir (Gülşen Erden, 2002).

Çocuğunun akademik başarısındaki zayıflıklar bazı aileler tarafından tembellikle suçlanmasına sebep olabilmektedir. Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda zeka düzeyi normal ya da normalin üzerinde olması dolayısıyla aile çocuğun kapasitesi olduğu halde tembelliğinden ya da kurnazlığından dolayı başarısız olduğunu düşünüp bu duruma sebep olarak çocuğunu suçlayabilmektedir. Bu durumda çocukta;

- Suçluluk duygusu
- Özgüven eksikliği
- Kaygı düzeyinde yükseklik
- Aile ile iletişim sorunları
- Sevilmediğini ve dışlandığını hissetme gibi duygular oluşabilmektedir.

Öğrenme güçlüğü olan çocukların aileleri çocuklarının içinde bulunduğu durumu kabul edip gerçekçi bir bakış açısıyla potansiyelini değerlendirmek yerine yaşamış olduğu başarısızlıkları “şans” olarak açıklama eğilimi göstermektedirler. Çocuklarının problem çözme becerilerine ve okul deneyimlerine karşı olumsuz bir bakış

açısı sergilemektedirler. Anne ve baba tarafından yapılan davranışlar, öğrenme güçlüğü ile ilişkili psikolojik sebepler arasında önemlidir (Wicks-Nelson & Israel 2003).

Batum (2007) tarafından yapılan, 7-11 yaş aralığındaki öğrenme güçlüğü olan çocukların, öğrenme güçlüğü olmayan akranlarına göre ebeveyn reddine ilişkin algılarının incelendiği çalışmada; öğrenme güçlüğü grubundaki çocukların anne babaları tarafından daha fazla reddedildikleri, içselleştirme ve dışsallaştırma davranış sorunlarını daha çok gösterdikleri bulgularına ulaşılmıştır. Çalışmanın sonuçları, öğrenme güçlüklerinde aile reddinin önemli olması sebebiyle, anne babaların da tedavi planında olması gerektiğini beelirtmişlerdir (Batum, 2007). Öğrenme güçlüğü olan çocukların ailelerinde diğer ailelere göre, daha çok katı kontrol, daha az esneklik ve aile bireyleri arasında bütünlüğün daha az olduğu tespit edilmiştir (Michaels & Lewandowski, 1990). Bu durum göstermektedir ki hem ailenin hem de çocuğun desteklenmeye ihtiyacı vardır (Mc Leod, 1993).

Ansari (2002), tarafından yapılan çalışma yukarıdaki çalışmayı desteklemektedir. Bu çalışmanın sonucunda işitsel, görsel ve fiziksel engeli olan çocukların, zihinsel engeli olan ve herhangi bir engeli olmayan çocuklara göre ebeveynleri tarafından daha çok kabul edildikleri bildirilmiştir. Çocuğun sorun yaşadığı alan herhangi bir fiziksel duruma bağlı olduğunda ebeveyn kabulü daha fazla, zihinsel bir sorun olduğunda ise ebeveyn reddi daha fazla görülmektedir (Batum, 2007). Benzer şekilde, öğrenme güçlüğü olan çocukların diyabetik çocuklara göre daha çok anne reddi algıladıkları ve öğrenme güçlüğü olan çocukların annelerinin diyabetik çocukların annelerine göre daha fazla depresyon, kaygı ve tükenmişlik hissettikleri, çocuklarına karşı red algılarının da daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Koçkar, 2006).

Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda anneden ayrılma problemleri de görülebilmektedir. Çocuğun belirli bir olgunluğa eriştiğinde anneden ayrılabilmesi için iki yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Bunlar:

1. Çocuğun, dış dünyayla etkileşime geçebilmesi için kendine güven duyması,
2. Dış dünyanın çocuğa ilginç, çekici ve eğlenceli gelmesidir (Silver, 1992).

İnsanın iç dünyasını tanıyabilmesi, dış dünyayı tehlikeli bir alan olarak algılamadan güvenli bir şekilde dış dünya ile iletişim halinde olmasından geçmektedir (Gençtan, 1997). Fakat öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların çevreleriyle iletişim ve etkileşim kurmada yaşadıkları güçlükler onların dış dünyayı güvensiz bulup içe kapanmalarına sebep olabilmektedir. Çocuğun bulunduğu ortamda kendini güvende hissetmesi ve kendini ifade edebilmesi sağlıklı benlik algısı oluşturabilmesi açısından da oldukça önemlidir. Sağlıklı benlik ise kişinin farklı deneyimler yaşarken çatışma ve baskılardan korunmasını sağlamaktadır (Saygılı, 2005). Oysa ki öğrenme güçlüğü yaşayan çocuk, geçirmiş olduğu olumsuz deneyimler sebebiyle içine kapanmakta ve yeni deneyimlere de kendini kapatmaktadır (Silver, 1992).

Ders başarısı düşük olduğu için arkadaşları tarafından grup dışında bırakılan, derslerinde akranlarını geriden takip ettiği için ailesi tarafından başarıya bağlı bir koşulla sevilen çocuklar içlerine kapanmaktadır (Mishna, 2003). Anne babalar kendilerini olduğu gibi kabul edebilmeli ve sevebilmelidirler ki çocuklarına karşı da bu tutumu devam ettirebilsinler. Çocuğunu olduğu gibi kabul edemeyen, başarılarını takdir ederken başarısızlıklarına karşı tavır alıp sevgisini kısıtlayan ailelerde çocuklar da koşullu sevildiklerinin bilincindedir. Başarılı olmadıkları zaman ailenin tepkisiyle karşılanacaklarını bilmek özgüven gelişimleri için de olumsuzluklara sebep olabilmektedir.

Öğrenme güçlüğü yaşayan çocuk ailesi ve öğretmeni tarafından koşulsuz sevildiğine inanmalıdır. Çocuğun başarılı olunca sevilip başarısız olduğu durumlarda

onu suçlama eğilimine girmek bu güçlüğü yaşamayan çocuklarda bile farklı olumsuzluklarla kendini gösterebilirken, öğrenme güçlüğü olan çocukta daha derin etkilere sebep olabilmektedir. Bunun nedeni ise öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların genel anlamda akademik başarılarının düşük olmasıdır. Başarıya bağlı bir sevgi, bu çocuklar için kaygının ve iletişim sorunlarının ana kaynağı olabilmektedir. Guiford (1986) yaptığı çalışmada ailesi tarafından ihtiyaçları karşılanmayan, kendini güvende hissetmeyen çocukların problemlerinin daha fazla olduğuna dair bulgular elde etmiştir. Okul dönemi, Erikson'un kuramına göre başarıya karşı başarısızlık dönemidir ve okul başarısı çocuk için çok önemlidir. Bu dönemde çok fazla ilgiye ve sevgiye ihtiyaç duymaktadır. Çocuk, başarı duygusunu tatmak ve bunu en başta anne baba olmak üzere yakın çevresiyle paylaşmak ister. Anne babaya düşen önemli görevlerden biri de çocuğunun potansiyelinin farkında olması ve yeteneklerini keşfetmesine destek olarak onun başarı duygusunu tatmasını sağlamaktır (Durmuş, 2005).

Özel öğrenme güçlüğü olan çocuğa sahip aileler;

- Özel öğrenme güçlüğünün ne demek olduğu,
- Hangi durumlarda ortaya çıktığı,
- Çocuğun hayatının hangi yönlerinde etkili olduğu,
- Çocuğunun diğer çocuklardan farklı olarak bazı özelliklere sahip olduğu ve bu özelliklerine yönelik çalışmalara ihtiyaç duyduğu konusunda bilgilendirilmelidir.

1.7.Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Ailelerinin Yaşadıkları Sorunlar

Aile bir bütündür ve aile içerisinde bireylerden birinin bir sıkıntısı olduğunda bütün aile fertleri bu durumdan etkilenir. Aynı şekilde öğrenme güçlüğü gibi bir durum da tek başına çocuğun etkilendiği bir durum değildir. Öğrenme güçlüğü, çocuğun ve ailenin duygusal sorunlar yaşamasına sebep olabilmektedir.

Bireyler yaşamlarında olağan dışı olarak gördükleri bir durumla karşılaştıklarında bazı farklı tepkiler vermektedirler. Aileler de çocuklarıyla ilgili bir engel durumuyla karşılaştıklarında kötümser duygular içine girmekte ve durumu kabullenememektedirler (Kutlu, 1998). Çocuklarının engel durumlarıyla karşılaştıkları ilk andan itibaren farklı bir sürecin içine girmekte ve farklı duygusal tepkilerden oluşan aşamalardan geçmektedirler (Darıca, 2000; Dereli & Okur, 2008). Aileler çocuklarını geleceğe hazırlama endişesiyle enerjilerinin ve vakitlerinin büyük kısmını onlara adanmakta (Karadağ, 2009; Sarı vd., 2006) ve çocuklarının geleceklerinden duydukları endişe sebebiyle psikolojik dengesizlik yaşamaktadırlar (Baker vd., 2005). Ayrıca içinde buldukları durumun yapmış oldukları hatalardan kaynaklanabileceği düşüncesine kapılarak kendilerini suçlama eğilimi gösterebilmektedirler (Cavkaytar, 2010). Bunların neticesinde ise öğrenme güçlüğü yaşayan kişiler ve ailelerinin hayat kalitelerine dair algıları bu güçlüğü yaşamayan bireyler ve ailelerine göre daha düşük olmaktadır (Sakız, 2011).

Engelli bireye sahip olan anne babaların stres düzeyleri üzerinde; çocuklarının durumunun kaynağına ilişkin düşüncelerinin, çocuklarının engel türünün ve destek alıp almadıklarının önemli etkenler olduğu belirlenmiştir (Akkök vd., 1992). Buradan hareketle özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin ve ailelerinin her yönden desteklenmeye ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Ailelerin çocuklarının yaşadığı güçlük durumunu kabullenme sürecinde gerekli desteği genellikle tam olarak bulamadıkları bilinmektedir (Barut & Şanlı, 2011). Literatür sonuçları da bu sonucu desteklemekle birlikte, ailelere sağlanan desteğin istendik sonuçlar doğurduğunu ve bu konuda yapılacak çalışmaların artırılmasının gerekliliğini göstermektedir.

Aileler duygusal olarak farklı tepkiler verdikleri bu süreçte psikolojik ve sosyal desteklere her zamankinden fazla ihtiyaç duymaktadırlar (Yıldırım vd., 2012; Kaytez

vd., 2015). Çocuğun özgüveninin oluşumunda ve gelişiminde, sosyalleşmesinde, kimlik ve kişilik gelişiminin oluşumunda ve gelişiminde ailenin rolünün oldukça önemli olduğu düşünüldüğünde, ailenin desteklenmesi aslında çocuğun desteklenmesi anlamına gelmektedir. Çocuğun gelişimi için aileye destek olmak, çocuğa doğrudan eğilmekten daha etkili olmaktadır (Akkök vd., 1992). Engelli bireyler ve ailelerine verilecek her türlü destek önem taşımaktadır. Bu sebeple bir sonraki başlıkta engelli bireyler ve ailelerine sağlanan ve sağlanması gereken destekler açıklanacaktır.

1.8.Engelli Bireyler ve Ailelerine Yönelik Destekler

Ülkemizde engellilere yönelik politikalar ve kurumsal yapılanmadaki dönüşümlerin 1990'lı yılların son yarısında başladığı görülmektedir. Bu yönde atılan ilk önemli adım 25.03.1997 tarih ve 571 sayılı “Özürülüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” (R.G. 30.05.1997 tarih ve 23004 sayı-Mükerrer) ile Başbakanlığa bağlı Özürülüler İdaresi Başkanlığı' nın kurulmasıdır. Özürülüler İdaresi Başkanlığı' nın kurulmasının amacı; engellilere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, engelliler ile ilgili ulusal politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak ve engellilerin sorunlarını tespit etmek ve bunlara çözüm yolu araştırmak olarak belirlenmiştir (Madde 1).

Bu süreç 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması ve Özürülüler İdaresi Başkanlığı'nın Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlanması ile devam etmiştir. Engellilere yönelik hizmetler ve iyileştirmeler Özürülü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü adı altında tekrar düzenlenmiştir. Bu dönemde atılan ikinci önemli adım ise, engellilere yönelik 2005 yılında 5378 sayılı “Özürülüler ve Bazı Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un (R.G.

07.07.2005 tarih ve 25868 sayı) yürürlüğe girmesidir. Kanunun amacı; engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır (Madde 1). Ayrıca “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlaşma” kapsamında genel sağlık sigortasından herkesin faydalanacağı ve herkesin sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanacağı, sosyal hizmetler çatısı altında engellilere yönelik evde bakım hizmetinin yaygınlaştırılacağı belirtilmiştir (Türkiye Ulusal Programı, 2008: 19-20).

Yukarıda bahsedilen kanunlar, ülkemizde engellilere yönelik önemli adımların atıldığı ilk kanunlar olması açısından önem taşımaktadır. Devlet eliyle sağlanan sosyal hizmet ve destekler gerek engelli birey için gerekse engelli bireylerin aileleri için maddi ve manevi anlamda önem taşımaktadır. Çünkü engelli bireyler ve aileleri için oldukça zorlu geçen bu süreçte her türlü destek onlar için önemli olmaktadır. Bu sebeple hayatlarının her döneminde çeşitli destek türleriyle desteklenmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Engelli bireyler ve aileleri, sosyal yardım ve hizmet ihtiyaçlarının yanında; çocuklarının durumu hakkında yeterli bilgiye sahip olarak onun gelişimine uygun önlemler almak, geleceği çocuğuna çocuğunu da geleceğe hazırlayarak plan yapmak, çocuğuna karşı tutum ve duygularıyla alakalı danışmanlık almak gibi konularda da desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Akkök, 1997; Özşenol vd., 2003; Kaner, 2004). Ailelerin bu ihtiyaçlarına yönelik onlara bazı destekler sunulmaktadır:

1.8.1. Sosyal ve Psikolojik Destek

Sosyal destek, farklı boyutları olan ve farklı destek kaynaklarını içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Sosyal destekler formal ve informal destek kaynakları

olarak sınıflandırıldığında; formal destek kaynakları, resmi kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve gönüllü kuruluşlar tarafından sağlanan destekleri, informal destek kaynakları ise, aile üyelerinin kendileri, yakın çevreleri, arkadaş çevreleri gibi yakın ilişkide bulunan bireyler tarafından sağlanan destekleri kapsamaktadır (Duyan, 2001).

Sosyal destek, bireyin zorlayıcı sorunlarla karşılaşması sonucunda bu sorunlarla başa çıkmasını kolaylaştıracak içsel ve dışsal kaynaklardan sağlanan her türlü destek olarak da tanımlanmaktadır (Budak, 2005; Eker & Arkar,1995). Cobb (1976), sosyal desteği; “Kişiyi sevildiğine, değer verildiğine ve iletişim ağının bir parçası olduğuna inandıran bir bilgi” olarak tanımlamaktadır. Bütün bireyler için sosyal destekler önem taşımaya rağmen engelli bireyler ve aileleri için daha fazla önem taşımakta ve ailelerin stresle başa çıkmalarında önemli rol oynamaktadır. Engelli birey sahibi aileler için sağlanacak sosyal destek hizmetleri onların, içinde buldukları duruma uyum sağlamalarını kolaylaştırmakta, gerek ailenin gerekse çocuğun ihtiyaçlarının karşılamasına destek olmakta ve ailenin yetersizlikle ilgili sorunlarla başa çıkabilmesinde önemli rol oynamaktadır (Kaner, 2004).

Engelli bireylerin ailelerinin gereksinimlerinden bazıları; bilgilendirilme, duygusal destek, sosyal destek, maddi destek ve geleceği planlama desteği gibi gereksinimlerdir (Demirbilek, 2013). Ailelerin bu gereksinimlerine yönelik yapılan destek çalışmalarında; “bilgilendirilme, eğitsel ve mesleki gelecek, engellilere ilişkin tutum, aile içi iletişim, beklentilerin paylaşılması, problem çözme, sosyal destek algısı hakkında bilgilendirme, zihinsel engelli çocuğa adaptasyon ve aile süreçlerinin yeniden yapılandırılması” gibi konuları kapsayan psikolojik destek uygulamaları yapılmıştır (Şanlı & Balcı Çelik, 2015).

House (1981) ailelere sağlanan sosyal desteği dört başlık altında toplamıştır. Bunlar: “Araçsal destek, yapısal destek, duygusal destek ve destek algısı” dır.

Araçsal Destek; yaşam gereksinimlerinin karşılanmasını sağlayacak olan maddi yardımı kapsamakta ve ihtiyaç duyulan hizmetleri sağlayarak maddiyat ile ilgili sorunlara çözüm getirmektedir. Bu sayede aile fertlerinin birlikte vakit geçirerek rahatlamaları ve streslerinin azalması sağlanmaktadır (Cohen & Wills, 1985; Karadağ, 2009). Ayrıca bilgi desteği de araçsal destek içinde yer almaktadır. Sağlanan bu destek ailelere; çocuklarının yetersizliğini etkileyen durumlar, bakım ve tedavi imkanları, eğitim hizmetleri, başa çıkma yöntemleri gibi konularda bilgi ve hizmet verecek kişi ve kuruluşları içermektedir (Allen vd., 2000). Bilgi desteği aileler için oldukça önemlidir. Bilgi eksikliği durumu önemli bir stres faktörü olmakla birlikte (Bilgin & Gozum, 2009) konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmamak kişiyi kötümserliğe itmektedir (Şanlı & Balcı Çelik, 2015). Aileler çocuklarının özel durumlarını, gereksinimlerinin neler olduğunu, onlar için neler yapabileceklerini ve hangi hizmetlerden faydalanabileceklerini bilmek istemektedirler. Engelli çocuğu olan ailelere yönelik psikolojik destek ve bilgilendirme çalışmaları anneler üzerinde iyileştirici bir etkiye sahiptir (Kuloğlu, 2001). Bilgilendirme çalışmaları, ailelerin kaygı düzeylerini azaltarak iyimserlik düzeylerinin yükselmesini sağlamaktadır (Ergüner vd., 2004; Koçak vd., 2009).

Yapısal Destek; engellilik alanında verilen hizmetin kalitesi, sağlık ve sosyal hizmet alanındaki yukarıda belirtilen kanunlar çerçevesinde belirtilen destekleri ifade etmektedir.

Duygusal Destek; akraba, arkadaş, dini ve sosyal grupları da içine alan, yakınlar ve çevre tarafından sağlanan destek türüdür. Duygusal destek, bireyin kendisini değerli hissetmesini sağlamakta ve çevre tarafından kabul edildiğine dair bilgiler içermektedir (Cohen & Wills, 1985). Aynı zamanda bireyin yakın çevresiyle ilişki kurmasını sağlayarak, çevresiyle iletişim halinde olma ihtiyacını karşılamakta ve stresi azaltmaktadır (Şahin, 1999; Thoits, 1986).

Destek Algısı; bireylere sunulan desteğin yeterliliği ve etkisi konusunda hizmet alanın dönütüne bağlı olan desteği ifade etmektedir. Engelli bireyler ve ailelerinin verilen desteğe yönelik algılarını ve dönütlerini kapsamaktadır. Destek algısı sunulan desteklerin iyileştirilmesi ve yeni desteklerin eklenmesi konusunda fikir verebilmektedir.

Benzer şekilde Cohen ve Wills (1985) de sosyal desteği; duygusal destek, araçsal destek, bilgisel destek ve yaygın destek olarak dört boyutta incelemiştir.

Duygusal Destek: Sevilme, değer görme, kabul görme, anlayış, özen gösterilme ve korunma gibi gereksinimleri karşılayan desteği ifade etmektedir.

Araçsal Destek: Maddi yardım, araç gereç yardımı ve materyal kaynakları ifade etmektedir.

Bilgisel Destek: Olaylarla başa çıkmada tanımlayıcı ve sorunun anlaşılmasını kolaylaştıran destekleri ifade etmektedir.

Yaygın Destek: İşlerden arta kalan zamanlarda diğer bireylerle vakit geçirme, sosyal aktiviteler, eğlenme ve rahatlama gibi destekleri ifade etmektedir.

Sosyal destekler, stres altındaki bireyleri yaşadıkları olumsuz olayların etkilerinden korumakta, bulunduğu koşullarla başa çıkmasını kolaylaştırmakta (Cohen & Wills, 1985) ve yaşam stresinin yüksek olduğu durumlarda bireylerde ruhsal belirtileri en aza indirmektedir (Şahin, 1999). Ayrıca sosyal destekler, bireyler için stres oluşturan durumu ve olayı ortadan kaldırmasalar bile bireylerin kaygı düzeylerinin düşmesine ve olaylarla başa çıkma yöntemleri üretmelerine yardımcı olmaktadır (Baltaş, 2000). Ailelere sağlanan ve onlar için yaşamı kolaylaştıran çeşitli sosyal destek türleri onların yaşam doyumlarını artırmakla birlikte (Kaner, 2004) depresyon, kaygı ve umutsuzluk düzeylerini azaltarak, iyimserlik, problem çözme becerisi ve sosyal destek algılarını önemli düzeyde artırmaktadır (Ersoy, 1997; Coşkun & Akkaş, 2009; Batık, 2012).

Sosyal desteğin, bakım verenlerin algıladığı yük karşısında bir tampon görevi gördüğü, yaşadıkları strese yönelik danışmanlık ve eğitim programlarının algıladıkları yükü azalttığını bilinmektedir (Varona vd., 2007). Benzer şekilde Ghosh ve Greenberg (2012) yaptıkları çalışmada, sosyal çevreye katılımın anne babaların iyilik hali üzerinde etkisi olduğunu vurgulamışlardır.

Sağlanan destek anne babaların duygusal problemlerini anlamalarına, kendilerini ve çocuklarını daha iyi tanımalarına, kendilerine güven kazanmalarına ve sosyal çevre ile daha fazla iletişime girmelerine yardımcı olmaktadır (Küçüker, 1993). Bu nedenle sosyal destek, “Kişiler arası ilişkilerde insanları, kaygının olumsuz etkilerinden koruyan mekanizmalar.” olarak tanımlanmaktadır (Berterö, 2000).

Destek konusunda önemli hususlardan birisi de ailede sadece anne babanın ya da engel durumu yaşayan çocuğun değil bütün aile fertlerinin desteklenmesidir. Engel durumuyla karşı karşıya olan ailelerin diğer ailelerle iletişim ve etkileşimde bulunması önem taşımaktadır (Efe, 2006; Tsai & Wang, 2009). Aileler desteği yakın çevrelerinden almakla birlikte aynı sorunlarla karşılaşan ebeveyn gruplarından da almaktadırlar. Bu gruplar anne babaların yalnız olmadıklarını hissettirerek, kaygı düzeylerinin azalmasına katkı sağlamaktadır (Akkök, 2003).

Şanlı ve Balcı (2015) tarafından, engelli çocuk sahibi annelerin iyimserlik düzeyi üzerine yapılan 8 annenin deney ve 8 annenin de kontrol grubunu oluşturulduğu çalışmada; elde edilen sonuçlar, engelli çocuğu olan ailelere verilen profesyonel desteğin iyimserlik gibi olumlu duyguları artırmaya; umutsuzluk, karamsarlık gibi olumsuz duyguları da azaltmaya katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışmada Engel gruplarının farklı zorlukları göz önünde bulundurularak farklı engel grubundaki ailelere, iyimser bakış açısı kazandırmaya yönelik farklı programlar hazırlanıp uygulanması ve grup çalışması yapılması önerisi de sunulmaktadır (Şanlı & Balcı Çelik, 2015).

Yapılan çalışmalara bakıldığında engelli bireyler ve ailelerinin sağlanacak her türlü sosyal desteğe ihtiyaç duydukları, ihtiyaç duyulan desteklerle içinde buldukları durum ve olaylarla başa çıkmalarının kolaylaştığı ve psikolojik sorunlarının çözümünde sosyal desteğin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bir sonraki bölümde bahsedilecek olan manevi bakım desteği de aileler için oldukça önemlidir.

1.8.2. Manevi Bakım Desteği

Manevi bakım, bireyin geçirmiş olduğu bedensel, zihinsel ve ruhsal deneyimlerden yola çıkarak ruhuna dokunabilmek, geçirdiği deneyimleri anlamlandırabilmesine yardımcı olarak iyileşme sürecine katkıda bulunmaktadır (Özdoğan, 2017).

Özel gereksinimli çocuklara sahip ailelerinin farklı boyutlarda gereksinimleri olduğu bilinmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu gereksinimlerden bazıları; bilgilendirilme gereksinimi, duygusal destek gereksinimi, sosyal destek gereksinimi, ekonomik destek gereksinimi ve geleceği planlama gereksinimi olarak belirtilmektedir (Demirbilek, 2013). Bunların yanında engelli bir çocuğa sahip bir ailenin en önemli ihtiyaçlarından biri de ailenin engelliliğe bir anlam yüklemesidir (Neely-Barnes & Dia, 2008).

Engelli birey sahibi annelerin içsel ve dışsal olmak üzere iki türlü destek kaynağından beslendikleri bilinmektedir. Dışsal destek kaynakları, eş ve çocukların desteği, geniş ailenin desteği, komşu ve arkadaş desteği ve kurumsal desteklerdir. İçsel destek kaynakları ise, anlam bulma yoluyla kendini destekleme ve bilgece değişim olarak saptanmıştır. Bu destek kaynaklarından özellikle anlam bulmanın, kabullenme ve durumla başa çıkma konusunda annelere önemli derecede güç kattığı tespit edilmiştir (Gören, 2015). Aileler içinde buldukları duruma anlam yükleyince rahatlayabilmekte ve çözüm yolu bulma konusunda daha istekli olabilmektedirler.

Gören (2015), tarafından Down Sendromlu bireylerin manevi ihtiyaçlarına yönelik geliştirilen ve uygulanan manevi bakım modelinde, annelerin çocuğun engellilik durumundan kaynaklanan farklı destek ihtiyaçlarına sahip oldukları saptanmıştır. Bu destek ihtiyaçları; fiziksel iş yükünde destek ihtiyacı, derdini paylaşma, anlaşılma ihtiyacı, manevi bakım desteği ihtiyacı, sağlık bakım/bilgilendirilme desteği ihtiyacı olarak belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada, engelli çocuk sahibi annelerin içinde buldukları durumla başa çıkma sürecinde dini ve manevi etkenlerin önemli bir destek kaynağı olduğu ve ciddi anlamda manevi bakım desteğine ihtiyaç duyduğu gözlemlenmiş, bu alanda ve farklı engellilik türlerinde de manevi bakım uygulamalarının yapılması önerisinde bulunulmuştur (Gören, 2015).

Bulgular göstermektedir ki engelli birey sahibi olan ailelerin diğer destek türlerine ihtiyaç duyduğu kadar yaşadığı olayı anlamlandırma ve anlaşılma ihtiyacını da kapsayan manevi bakım desteğine de ihtiyaçları vardır. Olayları anlamlandırmada kişinin kendi iç kaynaklarına yönelerek destek alması ve güçlenmesi de manevi bakım desteği kapsamında değerlendirilebilir. Maneviyatın iyileştirici gücü, ebeveynlerin pozitif düşünme ve iyi olma haline katkıda bulunabilecektir. Sevilen, değer gören, kendine güvenen, benlik saygısı yüksek olan, sosyal ilişkileri iyi olan yani manevi anlamda desteklenen aile, kendi sahip olduğu duyguları ve iyi oluşu çocuğuna da yansıtabilecektir.

Bir sonraki bölümde öncelikle maneviyatın ne olduğu ve neleri kapsadığı hakkında bilgi vermek amacıyla maneviyatın tanımı incelenecektir. Daha sonra başa çıkma ve manevi güçlenme kavramlarına değinilecektir.

1.8.2.1. Maneviyat

Özdoğan (2010) maneviyatı, insanın özü ve ortak özelliklere sahip olduğu aşkın olanla ilgili deneyimlerini içeren aynı zamanda, insanın yaşamında güç aldığı içsel bir kaynak ve enerji olarak tanımlamaktadır.

Maneviyatın her insanda bulunan, doğuştan gelen bir yetenek olduğunu ve insan bilincinin temelini oluşturduğunu ifade eden Özdoğan (2010), maneviyatın insanın olgunlaşmasına katkı sağlayarak, acıları öğrenmesini, düşmanlığı işbirliğine, kayıtsızlığı da sevgiye dönüştürmesini sağladığına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda maneviyat, insan ruhunun kendisine ve çevresindekilere sevgi, şefkat, sabır, hoşgörü, affetme gibi mutluluk veren değerlerle iletişim kurmasıdır (Özdoğan, 2010).

Maneviyat, kişinin içsel duygularıyla alakalı oldukça kapsamlı bir kavramdır. Dinler ve kültürler maneviyat üzerinde etkili olsalar da her birey kendine özgü manevi yaşantılara sahiptir. Maneviyat, genel olarak kişisel inançlar, kutsalla yakınlık, evrenle bağ kurma hissi, kişilerin nesne, olay ve içinde buldukları duruma anlam bulma arayışı, şeklinde ifade edilmektedir. Maneviyat kişisel bir anlam ve amaç arayışı, hayata anlam katan ve bireylere en iyi olma yolunda ilham veren değerlerdir (Tanyi, 2002).

Bireyler içinde buldukları durumlara ve deneyimlere anlam yüklediği takdirde daha olumlu düşünme eğilimi gösterebilmektedir. Maneviyatta insanın yaşamında değer, amaç ve anlam aramasıyla ilgilidir (Özdoğan, 2010) ve kişinin kendini iyi hissetmesine, deneyimlerine olumlu anlam yüklemesine yardımcı olabilecek içsel bir kaynak olması yönüyle oldukça değerlidir (Zinnbauer & Pargament, 2013). Yapılan araştırmalar manevi duygu ve düşüncelerin yaşam olaylarıyla başa çıkmada kişiye destek sağladığı yani maneviyat ve olumlu başa çıkma arasında pozitif korelasyon olduğunu göstermektedir (Pargament vd., 1990; Küçükcan & Köse, 2000; Ekşi, 2001; Kirby vd., 2004; Özdoğan, 20010; Ayten, 2010).

Günümüzde halen tanımlanma süreci devam etmekte olan maneviyat kavramı dilimizde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Köken olarak Arapça bir kelime olan maneviyat Türk Dil Kurumu sözlüğünde “maddi olmayan manevi şeyler” şeklinde geçmektedir. Burada manevi sözcüğüne yüklenen anlam; “görülmeyen, duyularla sezilebilen, soyut, ruhani, tinsel, maddi karşıtı” anlamıdır. Maneviyat kelimesi aynı zamanda mecazi anlamda “yürek gücü, moral” şeklinde de kullanılmıştır (TDK, 2021). Maneviyat, Latince ‘nefes’, İbranicede ise ‘insanların ruhunun tohumu’ anlamına gelmektedir (Cook, 2004).

Ayrıca maneviyat, umut, iyimserlik, anlam arayışı, yaratıcıyla ve evrenle kurulan yakınlık hissi, sevgi, mutluluk, sosyal ve psikolojik destek gibi kavramlardan oluşan kişinin beslendiği içsel bir kaynak olarak da belirtilmektedir (Hill vd., 2013; Hill & Pargament, 2015; Myers vd., 2000).

Maneviyat ile ilgili literatür tarandığında maneviyat ile ilgili bir ayırım ve sınıflamaya gidildiği görülmektedir. Batıda dinin özünde ruhbanlık sınıfı olduğu için bu tür ayrımlara gidilme ihtiyacı doğmuştur. Fakat İslam dini yapısı gereği bütün inançları kapsamaktadır bundan dolayı İslam dininde ve Hz. Mevlana, Yunus Emre gibi manevi değerleri barındıran Türk kültüründe böyle bir ayrıma gidilmemektedir. İslam dini maneviyatın bütün ilkelerini içinde taşımaktadır ve parçalayıp gruplara ayırma yoluna gitmemektedir (Özdoğan, 2020). Bizim maneviyatımız Yaradana duyulan aşk, sevgi, yaradılanı sevmek, doğayı sevmek ve yaradanın insana sunduğu güzelliklere bakıp tefekkür etmeyi de içinde barındıran oldukça kapsamlı bir kavramdır. Özdoğan (2010), maneviyatın bizi doğaya ve hayatın kaynağına bağladığını ifade etmektedir.

Evrendeki varlıklara duyulan hayranlık, güneşin her sabah ihtişamla doğuşu ve yeryüzünü besleyip dinlenme vaktine geçiş, mevsimlerin insanlara hayatın evrelerini anlatırcasına sırasından şaşmadan ilerleyişi, tıpkı insana üflenen ruh gibi bitkilerin, ağaçların tekrar tekrar can buluşu, insana her an yaşam veren ve saniyesini şaşmadan

alınan nefesler ve kainatta insanın ruhuna dokunan her anlamlı oluş aslında maneviyatı da ifade etmektedir. İnsan hayatıyla bu denli iç içe olan bu kavramı kısıtlamak ya da kategoriler içinde değerlendirmeye çalışmak kavramın barındırdığı zenginliği kısıtlamaktadır.

Bir toplumdaki olaylar ve durumlar o toplumu oluşturan bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarıyla ilişki içindedir (Güngör, 1986). Aynı şekilde bir kavrama yüklenen anlam da o toplumu oluşturan kişilerin ve toplumun kültürünün etkisiyle şekillenmektedir. Maneviyat gibi sevme, değer görme, güven ve kişilerarası ilişkileri kapsayan bir kavramın ise kişilere ve topluma göre şekillenmesi kaçınılmazdır (Dyson vd., 1997). Bundan dolayı maneviyatı değerlendirirken de içinde bulunduğumuz kültürün değerleriyle ifade ederiz (Özdoğan, 2010).

Türk kültüründe genellikle insanla Tanrı arasındaki bağlantıyı ifade ettiği için maneviyat, büyük ölçüde dindarlıkla ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda yüce bir güce yaklaşmayı ifade etmek için de kullanılmıştır. Ülkemizde maneviyat ve manevi yönelimler denilince Mevlana Celaleddin Rumi ve Yunus Emre ilk akla gelen isimlerdendir. Manevi yönelimin, anlam arayışı, bütünlük arzusu, aşk, sevgi gibi duygular üzerinde durması Mevlana'nın fikirleriyle uyum içerisindedir (Çayır & Kahraman, 2007).

Ülkemizde maneviyatı hayatın içinde bir kavram olarak değerlendiren ve çalışmalarında uygulamalı olarak işleyen Özdoğan'ın Ulucanlar Cezaevinde mahkum kadınlarla yaptığı çalışma maneviyatla ilgili ülkemizdeki uygulamaların ilk örneklerinden olması açısından önem taşımaktadır. Kadın mahkumlarla yapılan tema odaklı grup çalışmasında mahkumların, öfke yönetimi, kendini affetmek, geleceğe umutla bakmak gibi konularda maneviyatın pozitif yönde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özdoğan, 2010). Özdoğan (2010), maneviyatın ilahi kaynaklı yönünü vurgulayarak "insanın, onu var edenle olan bağıdır ve dolayısıyla ilahî kaynaklıdır.

Çünkü özü, ilahî olanın niteliklerini taşımaktadır.” şeklinde ifade etmektedir. O halde insanın yaradaniyla iletişim halinde olması ve ruhunu öz kaynağıyla beslemesi, yaşam olaylarıyla başa çıkmasında destek sağlamaktadır.

Her insanın beden, zihin ve ruh olmak üzere farklı boyutlara sahip olması maneviyatın herkes için bir ihtiyaç olabileceğini söylemeyi mümkün kılmaktadır. İnsan hayatı boyunca farklı olaylarla karşılaşarak farklı deneyimler yaşamakta ya da kendi yaşamadığı deneyimlere yakından tanıklık etmektedir. Bu durumda olaylarla olumlu başa çıkabilmek için maneviyata ihtiyaç duyulabilmektedir.

1.8.2.1.1. Maneviyat ve Başa Çıkma

Başta çıkma, bireyin yaşadığı stresli olaylar ve durumlara karşı bilişsel, davranışsal, fizyolojik ve çevresel düzenlemeler yaparak verdiği tepkilerdir (Folkman & Lazarus,1988). Başta çıkma sürecinde ise manevi kaynakları kullanmanın karşılaşılan sorunları çözmede etkili olduğu bilinmektedir (Pargament, 1997).

Pargament ve arkadaşları, başta çıkma sürecinde manevi ve dini kaynakların etkisini ve önemini incelemişlerdir. Yaptıkları çalışmalarda dini başta çıkmanın, dini olmayan başta çıkma metotlarından çok daha ötede ve üstte olduğu ve dini başta çıkmanın insanın iyi oluşu ve sağlığı üzerindeki olumlu etkisinin önemini vurgulamışlardır. Ayrıca dini başta çıkmanın hastalık, mağduriyet, savaş ya da sevilen birinin kaybı gibi deneyimlerin yaşam olaylarına karşı zihinsel ve bedensel sağlık bütünlüğünü koruduğu ve diğer başta çıkma tarzlarına göre daha olumlu sonuçlar verdiğini ortaya koymuşlardır (Pargament, 1997; Pargament vd., 1990). Pargament gündelik hayatta gerek ruhsal gerekse bedensel olsun yaşanan sıkıntı, zorluk ve problemlerin üstesinden gelme sürecinde dinden nasıl ve ne düzeyde destek alındığını ön plana çıkartmaktadır. Eğer birey sorunlarıyla başta çıkarken Tanrıyla işbirliğine

dayalı olumlu bir yaklaşım benimsiyorsa, bunun o kişinin bedensel ve ruhsal sağılığına olumlu katkı sağladığı ileri sürülmektedir.

Swinton (2001), depresyon yaşayan altı kişi ile yaptığı nitel çalışmasında, amaçlı ve anlamlı bir yaşamın önemini ve hastalıkla birlikte bu anlam duygusunun kaybından yola çıkarak maneviyatla anlam duygusunun yeniden keşfedilebileceği sonucuna ulaşmıştır. Ailelere yönelik danışmanlıkta manevi kaynakların kullanılması önem taşımakla birlikte (Hatun vd., 2016) engelli bireyler ve ailelerine manevi desteğin olumlu dini başa çıkma, umut ve sabır gibi değerleri kapsamı önem taşımaktadır (Doğan, 2016).

Engelli çocuk aileleri, içinde buldukları durumla başa çıkma sürecinde farklı yöntemlere başvurabilmektedirler. Dini bilgi eksikliği neticesinde olumsuz dini başa çıkma eğilimi gösterebilmekte ve Allah'ın kendilerini cezalandırdığı düşüncesine kapılabilmektedirler. Bu konularda ailelere destek verilerek olumsuz düşüncelerini olumlu düşüncelerle desteklemek gerekmektedir. Ayrıca ailelere verilecek manevi desteğin alanda uzman kişilerce verilmesi de oldukça önemlidir (Kara, 2008).

1.8.2.1.2. Manevi Güçlenme

Güçlenme, kişinin kendi hayatı üzerinde kontrol sağlayabilmesi ve psikolojik iyi olma durumunu destekleyebilecek adımları atabilmesidir (Gammel & Stoppard, 1999). Özellikle bir olay ya da durumla başbaşa kalan gruplar için var olan becerileri ile ilgili farkındalıklarını artırmak ve olumlu bakış açısı kazanmalarına destek olmak güçlenme sürecinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (McWhirter, 1991).

İnsanlar bir durumla baş başa kaldıklarında ve stresli zamanlarında başa çıkma yolları aramakta ve maneviyata yönelmektedirler (Pargament, 1997). İnanan insan için maneviyatın değeri, ilahi olanla iletişime geçmek sınırlı olan insanın sınırsız olan, aşkın varlıktan güç alması yoluyla güçlenmesi anlamını da ifade edebilmektedir. Yaradanın

“Ben size kendi ruhumdan üfledim” şeklinde verdiği bilgiye göre, insan kendisiyle, yani özüyle iletişime geçtiğinde ilahî olanla da iletişime geçmiş olur (Özdoğan, 2009). Bu iletişim ise güçlenmenin temellerini oluşturmaktadır.

Yaşanan deneyimler karşısında Yaradana sığınmak, olayın anlamlandırılmasına ve bireyin yaşadıklarını hissedip farkına varmasına yardımcı olur. Birey yaşadığı olaylar üzerine Yaradana sığınıp yardım isteme eğilimi gösterebilmekte böylece ondan yardım alarak olaylar karşısında güçlü durabilmekte (Ekşi, 2001) hayatta güçlüklerin de olduğunu kabul ederek olgulaşmasına katkı sağlamaktadır (Kula, 2006). Bu tür bir başa çıkma bireyin azmini artırmakta ve onu güçlendirmektedir (Yapıcı, 2007).

Maneviyat, deneyimlerle başa çıkma, anlam bulma ve kişinin yaradanından aldığı güç ile güçlenmesini sağlama konusunda engelli çocuk sahibi olan ailelerin içinde bulunduğu durumu kavramaya, yaşadığı olayın hayatındaki anlamını belirlemeye çalışmada (Patton, 2014) ve her ne durumda olursa olsun güçlü durmaya katkı sağladığından dolayı aileler için önem arz etmektedir.

Anne-babaların manevi olarak güçlü durmaları, içinde buldukları durumu anlamlandırabilmeleri, aile içerisindeki sevgi ve saygının korunması, aile içerisinde sorumlulukların ve duyguların paylaşılıyor olması yaşanan durumu daha kolay kabullenmelerine destek olabilecek etkenlerdendir. Manevi anlamda güçlü durabilmeleri üzerinde ise dini inançları önemli bir rol oynamaktadır (Kara, 2008).

Sosyal, Psikolojik ve manevi desteklerin tümü engelli birey ve aileleri için oldukça önemlidir. Araştırmalar yardıma ihtiyacı olan insanlarla çalışanların diğer insanlara göre manevi desteğe daha fazla ihtiyaç duyabildiklerini göstermektedir. Özellikle hasta yakını olmak ve birisinin bakımını ve sorumluluklarını üstlenmek yaşam memnuniyetinin, zihinsel ve fiziksel sağlığın olumsuz şekilde etkilenmesine ve strese neden olabilmektedir (Borg & Hallberg, 2006). Bakım veren konumunda olan ebeveynler için sağlanan destekler aile eve çocuk için önemli bir yere sahiptir.

Ailelerin duygusal anlamda verilen desteği hissetmeleri ve yalnız olmadıklarını bilmeleri, kendilerini daha iyi hissetmelerine katkıda bulunabilmekte ve çocuklarına da bunu hissettirmesi beklenmektedir. Manevi anlamda desteklenen ve güçlenen ebeveynler hem kendileri hem de çocuklarının içinde bulunduğu durum ile ilgili olumlu duygular besleyebilecek ve olaylar karşısında olumlu başa çıkma yolları bulabileceklerdir. Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların anneleri ile gerçekleştirilen Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı, anneleri manevi ve psiko-sosyal anlamda desteklemeyi aynı zamanda güçlenmelerine katkıda bulunmayı hedeflemiştir.

Tanrı algısı, bireylerin benlik saygısı ve özgüveninden, olaylara bakış açısına, ebeveynleri ile kurduğu bağdan çevresi ile kurduğu iletişime kadar etki etmektedir. Bebeklikten itibaren oluştuğu düşünölen Tanrı algısının bireyin bağlanma modeline göre şekil alabileceği düşünöldüğünde, anne ve baba ile kurulan bağlanma şekli önem arz etmektedir. Bu durum öncelikle bağlanma kuramından bahsetmenin gerekliliğini doğurmaktadır.

1.9.Bağlanma Kuramı

Bağlanma teorisi John Bowlby (Bowlby, 1969 / 1973 / 1980) tarafından geliştirilen, bebeklerin doğdukları andan itibaren kendilerine bakan kişilerle kurdukları ilk bağlanma ilişkileri üzerine kurulan sosyal ve duygusal bir gelişim teorisidir. Bağlanma teorisine göre, bebeklerin yetişkinlerle kurdukları bağlar hem daha sonraki dönemde kuracakları ilişkilerinin temelini oluşturur hem de sonraki ilişkilerin kurulup yürütölmesini belirleyen bir model sunar.

Anne-baba ve çocuk arasındaki ilişki bağlanma şeklini belirlemektedir (Bowlby, 1988). Çocuk ile ebeveynleri arasında güvenli bir bağ kurulmuşsa, çocuk onlardan yeterli sevgiyi alabiliyorsa, kendisini sevmeye değer hisseder ve bunu diğer ilişkilerine de yansıtır. Eğer bakım veren kişi, çocuğun ihtiyaçlarına duyarsız kalırsa veya çocuğun

ihtiyaçlarıyla uyuşmayan tepkiler verirse çocuk bağlandığı kişiyi reddedici olarak görecektir ve kendisini de sevilmeye değer biri olarak görmeyecektir. Bebek ile bakım veren kişi arasındaki yakın duygusal bağın eksikliğinde çocukta öfke, depresyon, kaygı gibi psikolojik sorunların ortaya çıktığı ve yetişkinlikte de devam ettiği belirtilmektedir (Bowbly , 1982).

Bowbly (1973), bağlanma kuramında ebeveyn-bebek ilişkisinin üç temel özelliğinden bahsetmektedir. Bunlar; yakınlığı koruma, güvenli üs ve güvence üssüdür. Bebek korktuğunda ya da bir sorunu olduğunda anne babasına yakın olmak istemektedir. Güvenli bağlanan bebek anne babasının kendinden ayrıldığını bilse bile onun geri döneceğini ve ihtiyaçlarını karşılayacağını bilir.

Ebeveyn ile çocuk arasındaki bağlanmada amaç sadece fiziksel yakınlık değildir. Bowbly (1973)'e göre çocuğun etrafını keşfederken güven duygusunu da yaşaması ve güvenebileceği bir dayanağının yani bir güvence üssünün olduğunu bilmesi oldukça önemlidir. Doğumdan itibaren çocuk, çevresine uyum sağlarken, en büyük desteği anne ve babasından alır. Anne-baba, çocuğun kişiliğinin oluşumunda temel modellerdir (Yavuzer, 2011). Çocuğun manevi ihtiyaçlarının karşılanacağı, değerleri öğreneceği ve karakterini oluşturacağı yapının aile ortamı olması ailenin önemini göstermektedir (Ayhan vd., 2010).

Kirkpatrick (2005), bağlanma teorisinin insanın Tanrı ile olan ilişkisiyle ilgili yönüne vurgu yapmaktadır. Bebeklikten itibaren bağlanılan ve sonraki dönemlerde de etkisi devam eden bağlanma figürü dindeki Tanrı'nın güvenli bir bağlanma figürü olarak görülmesiyle benzetmektedir (Kirkpatrick & Shaver, 1990).

Birey bebeklikten itibaren bağlandığı kişiye güven ihtiyacı duymaktadır. Bu durum sadece bir tehlike zamanında değil normal zamanlarda da kendini göstermektedir. Bağlanma figürü, bireyi koruyup kollamaya hazır güvenli bir üs olmakta, çevreyi keşfetmesini ve diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmesini

sağlamaktadır. Buradan hareketle Tanrı da inanan birey için koruyup kollamaya hazır güvenli bir üs olarak algılanmaktadır. Bu algı bireyin benlik saygısının yüksek olmasına ve yalnızlık duygusuyla baş etmesine katkı sağlamaktadır (Kirkpatrick, 1999).

Kirkpatrick ve Shaver (1992), insanların Tanrı'yı sıkıntılı zamanlarında güvenli bir üs ve sığınak olarak algıladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca yaptıkları araştırmada Tanrı'ya güvenli bağlananların kaygılı bağlanana göre yaşam doyumu düzeylerinin daha yüksek, depresyon ve kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Korkmaz (2012) tarafından Tanrı'ya bağlanma biçimi ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmada bireyin Tanrı'yı koruyan olarak algılamasının rahatlatıcı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca olumlu Tanrı algısı ve bireyin kendilik algısı arasındaki ilişkide, olumlu Tanrı algısının bireyin kendilik algısını yükseltmede etkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde olumlu Tanrı algısına sahip olan ve Tanrı'yı sevgi dolu olarak gören bireylerin yüksek benlik saygısına sahip oldukları (Benson & Spilka, 1973; Flakoll, 1974; Greenway vd., 2003 ; Kuşat, 2006) anksiyete, depresyon ve sosyal kaygı durumlarının da olumlu Tanrı algısına sahip olanlarda olumsuz Tanrı algısına sahip olanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir (Kirkpatrick & Shaver, 1992; Greenway vd., 2003; Güler-Aydın, 2011).

Bu bağlamda bireylerin bebeklik döneminden itibaren tanrıya ait oluşturmuş oldukları algılarının yaşamları boyunca etkili olduğunu söylemek mümkündür. Tanrı algısının bireyin sahip olduğu benlik algısından özgüvene, çevre ile ilişkilerinden Tanrı ile olan ilişkisine her yönde etkili olduğu görülmektedir. Sonuç olarak olumlu Tanrı algısı geliştirmenin hayatın bütün alanlarına olumlu yansiyebileceği düşünüldüğünde Tanrı algısının gelişimi sürecinde ebeveynlere ve eğitimcilere önemli görevler düştüğü görülmektedir (Yıldız & Ünal, 2007).

Yapılan çalışmalar bebeklikten itibaren anne baba ile kurulan bağın bireyin hayatını şekillendirmede önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Yukarıda

verilen çalışmalarda da görüldüğü üzere ebeveynler ile kurulan bağ çocuğun Tanrıya dair algısını şekillendirmekte kişiliği ve ileride kuracağı ilişkiler üzerinde etkili olmaktadır. Buradan hareketle öncelikle ebeveynlerin sahip olduğu Tanrı algısının hem kendisini hem de çocuğunu etkilediği, çocuğun anne baba ile kurduğu bağın ise Tanrı algısını şekillendirip yetişkinlikte kuracağı ilişkiler üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Anne babanın Tanrı algısı olumlu olursa bu durum çocuğunun gelecekte kuracağı ilişkilere ve hayata dair bakış açısına da yansıtılabilecektir.

1.10. Çocuklarda Tanrı Algısı ve Dini Gelişim

Tanrı algısı, bebeklikten başlayarak oluşturulan Tanrı'ya yönelik duygu, düşünce ve algıları içermektedir. Tanrı algısının seven-korkutan, merhametli-cezalandırıcı gibi olumlu ve olumsuz duygular içermesi Tanrı algısının duygusal bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. (Rizzuto, 1979).

Slater(2001) yaşlara göre göre kategorize ettiği Tanrıya dair algılarla ilgili çalışmasında Tanrı imajının temellerinin bebeklik döneminde (0-2 yaş) atıldığını ve bu temellerin atılmasında ebeveyn veya bakıcıların etkili olduğu sonucuna varmıştır. Benzer şekilde Thackeray (2000), Çocukların İlişkisel Tanrı algılarına dair yapmış olduğu çalışmasında işlem öncesi dönemdeki çocukların anne babalarının tanrı algılarına benzeyen algılar yönünde gelişim gösterdiklerini tespit etmiştir.

Erikson (1963) geliştirmiş olduğu psiko-sosyal gelişim kuramına göre 0-1,5 yaş arası dönemin temel güvene karşı güvensizlik dönemi olduğunu belirtmektedir. Erikson yetişkinlerin dini davranışları ile bebeklerin davranışları arasında benzerlikler olduğunu ve bireyin dini hayatının, bebeklikteki güven duygusuyla ilişkili olduğunu savunmaktadır.

Piaget, The Child's Conception of the World/Çocuğun Gözüyle Dünya (2005), adlı eserinde çocukların evreni ve olayları nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgili bulgular

sunmaktadır. Piaget (2005)'e göre çocukların çevrelerindeki varlıkları ve olayları algılamasına etki eden önemli etkenlerden birisi dini eğitimidir. Özellikle bu eğitimle çocuklarda Tanrı'ya yönelik animizm ve yapaycılık eğilimleri görülmektedir. Piaget gelişim dönemlerini dört evrede incelemektedir.

1. Duyusal motor evresi (0-2 yaş): Piaget'ye göre, bu dönem gelecek olan diğer dönemleri etkilemesi bakımından en önemli dönemdir (Piaget, 2004). Bu dönem kendi içinde üç evreye ayrılmaktadır. Bu evreler; refleksler evresi, algılamaların ve alışkanlıkların organizasyonu evresi ve duyuşsal-motor zekânın kendi evresidir. Bebek bu dönemde duyuş organlarını kullanarak çevresi ile ilgili bilgiler edinmektedir. Ayrıca bu dönem nesne sürekliliğinin kazanılması bakımından da önem taşımaktadır.

2. İşlem-Öncesi Dönem (2-7 yaş): Bu dönemde dil gelişimine paralel olarak davranışlarda da değişimler meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu dönemde sözel ifadeler etkin olmaktadır. Bu sebeple dil gelişimi, çocuğun kendini ifade etmesi ve toplumsallaşması yönünde atılan önemli bir adımdır. Bu dönemde benmerkezci düşünce hakimdir. Bu düşünce çerçevesinde, çocuklar kendi düşüncelerinin tek doğru düşünce olduğuna inanırlar. Bu dönemin diğer bir önemli özelliği ise nesnelere canlı olarak algılamasına sebep olan animist düşüncenin oluşudur. Ayrıca çocukların "şeyleri insan yaratmasının bir ürünü olarak değerlendirmesi" anlamına gelen yapaycılık (artificializm) da bu dönemde görülmektedir. Animizm ve yapaycılık ilk dönemlerde iç içe geçmiş olsa da yaş ilerledikçe animizm yapaycılığa doğru gerilemektedir.

3. Somut İşlemler Dönemi (7-12 yaş): Bu dönem zihinsel gelişim açısından oldukça önemlidir. Çocuklar bu dönemde olayların nedenlerini açıklayabilirler. Nesne korunumu ve tersine çevrilebilirlikte bu dönemde kazanılmaktadır. Çocuklar soyut kavramlar hakkında düşünememekle birlikte somut kavramlar ne kadar karmaşık olursa olsun fikir yürütebilmektedirler.

4.Soyut İşlemler Dönemi (12 yaş ve üstü): Bilişsel gelişimin üst düzey olduğu dönemdir. Olaylara farklı bakış açılarıyla bakma; göreceli düşünebilme; genelleme, tümdengelim, tümevarım gibi zihinsel işlemleri yapabilme; hipotez kurma ve soyut kavramların anlaşılabilmesi gibi özellikler bu dönemde kazanılmaktadır .

Piaget'e göre çocuklarda dini gelişim, bilişsel gelişim ile paralellik göstermektedir. Ona göre, somut işlemler döneminde olan çocuk ilk olarak Tanrı'ya antropomorfik özellikler yükler. Tanrı, kral, yaşlı bir adam, üstün güçleri olan bir insan olabilir. Yaşın ilerlemesiyle çocuk Tanrı'ya soyut özellikler yüklemeye başlar. Yedi yaş öncesinde somut düzeyde olan çocuk yedi yaş sonrasında, somut ile soyut düzey arasında bir kavrama sahiptir, 11 yaşına geldiğinde ise Tanrı kavramı artık soyutlaşmaktadır (Piaget, 2005).

Ernest Harms (1944), David Elkind (1961) ve Ronald J. Goldman (1964) da çocukların dini gelişimleriyle alakalı çalışmalar yapan önemli kişilerdir. Onlar da Piaget'in yolundan giderek dini gelişimin, zihinsel gelişimle alakalı olarak ona paralel bir şekilde ilerlediğini savunmuşlardır.

Harms, çocuklara sorular sorarak onların Tanrı hakkındaki düşüncelerini öğrenmenin doğru olmadığını savunmaktadır. Harms (1944), çocukların dini gelişim aşamalarını çocukların yaptığı çizimlere dayanarak ortaya koymuştur. Bu aşamalar:

1. Peri Masalı Evresi: Bu evrede 3-6 yaş arasındaki 800 çocuğun çizdiği, dini düşüncelerini yansıtan resimler ele alınmıştır. Harms, bu resimlerden ortak bir noktaya vararak, çocukların çoğunun dindarlıklarını 'peri masalları' olarak ifade ettiklerini görmüştür. Yani Tanrı çocuklar tarafından nasıl ifade edilirse edilsin hep peri masalı karakterleri ile benzerlik göstermektedir.

2. Gerçekçi Evre: 7-11 yaş arası çocukları kapsayan bu evrede çocuklar nesne ve gerçek olaylara ilgi gösterirler. Bu gerçekçi düşünce onların Tanrı'yı antropomorfik varlık olarak düşünmelerine sebep olmaktadır. Çocuğun içinde bulunduğu yaşın okul

yaşı olması sebebiyle kurumsal dini öğrenmeye başlar. Bu nedenle çocuğun dini düşünceleri üzerinde dini sembollerin etkisi vardır. Çocuklar bu yaşlarda sembollere ilgi duydukları için duygularını da sembollerle ifade etmektedirler. Kurumsal dindeki semboller ön plandadır.

3. Bireysel Evre: Harms, ergenlik dönemine denk gelen 13 yaş ve sonrasında içine alan yaş grubunun resimlerindeki dini ifadelerde benzerlikler olmadığı için bu dönemi bireysel dönem olarak ele almıştır. Üç grupta değerlendirdiği bu dönemde;

Birinci grup; geleneksel din anlayışı ve bulunduğu mezhebe bağlılık hakimdir. Çizimlerinde dini dogmaları yansıtan sembollere yer vermişlerdir.

İkinci grup; birinci gruba göre daha orijinal çizimler vardır. Soyut ya da yarı soyut çizimlerle düşüncelerini belirtmişlerdir. Dinin dogmatik yönü görülmez.

Üçüncü grup; bu grup diğerlerine göre daha bağımsız ve orijinaldir. Kendi çevrelerinden farklı mezhep ve dini motifler ortaya çıkmıştır.

Elkind (1970), dini gelişimi, Piaget'nin bilişsel gelişim dönemi özelliklerine uyarlayarak dört evrede açıklamaktadır. Bunlar:

1. Korunma ve Himaye Arayışı: Bu dönem 0-2 yaş arasını kapsamaktadır. Bu dönemde nesne korunumu kazanılmamıştır. Elkind, nesne sürekliliğinin dini düşüncenin oluşumunda temel etken olduğunu savunmaktadır. Çocuklar ölümü anladıktan sonra süreklilik ihtiyaçlarına cevabı dinde bulurlar. Ölmüş olan sevdikleri ve tanıdıkları kişiler görünmeseler bile görmedikleri yerlerde var olmaya devam ederler.

2. Temsil Arayışı: 2-6 yaş arasını kapsayan bu dönem çocukların okul öncesi dönemine denk gelmektedir. Dil gelişimi ve dış dünyaya ait semboller dönemin önemli özellikleridir. Çocukların dış dünyaya açılması Tanrı kavramları üzerinde de etkili olmaktadır. Sahip olduğu sosyal çevre Tanrı düşüncesini etkilemektedir. Çocuk oluşturduğu Tanrı düşüncesine temsiller arar ve cevabı dini inançlarda bulur.

3. İlişki Arayışı: 7-12 yaş arasını kapsayan bu dönem Piaget'in somut işlemler dönemine denk gelmektedir. Çocukların okul çağı olan bu dönemde kutsal kitapla tanışma gerçekleşir ve Tanrı imajı oluşur. Çocuk bu dönemde Tanrı ile nasıl ilişki kuracağı problemi ile karşılaşır. Bu durumda dini inanç yol gösterici olur.

4. Ergenlik ve Anlama Arayışı: Piaget'in soyut işlemler dönemine denk gelen bu dönemde varsayımsal düşünme, esnek düşünme, tümdengelimsel ve tümevarımsal akıl yürütme üst düzeydedir. Bu dönemde din, gencin problemlerini çözmesine, hayatı ve varoluşu anlayabilmesine katkı sağlar.

Goldman (1964), dini düşüncenin diğer düşünce türleriyle aynı olduğunu dolayısıyla Piaget'in bilişsel gelişim kuramıyla paralellik gösterdiğini savunarak onun kuramını dini gelişime uygulamıştır. Goldman'ın çalışmasına antropomorfik düşünen çocuklar Tanrı'yı normal bir insan olmaktan ziyade üstün güçleri olan, her şeyi yapabilen bir insan olarak algılamaktadırlar. Çocuklar 9-11 yaşlarına geldiğinde önce sembolik sonra da soyut şekilde düşünmeye başlayabilirler (Goldman, 1964).

Goldman dini düşüncenin çeşitli aşamalardan geçtiğini söylemektedir. Bu aşamalar :

1. Sezgisel Dini Düşünce Evresi (0-7 yaş): Bu dönem 7-8 yaşlarına kadar devam edebilen "Dini Düşünce Öncesi" olarak da ele alınan dönemdir. Bu dönemde çocuğun soyut kavramları anlayabilecek yaşta olmaması sebebiyle dini düşüncesi sınırlıdır. Dini kavramları doğru anlamakta güçlük yaşar ve mantıklı çıkarımlarda bulunamaz. Ayrıca bu dönemde antropomorfik düşünce hakimdir. Çocuklar bu düşünce dolayısıyla soyut kavramlara somut anlamlar yüklemektedir. Bu düşünce çocukların Tanrı'yı, gökyüzünde veya cennete yaşayan, bazen dünyaya gelen, üstün güce sahip birisi olarak görmelerinde etkilidir.

2. Birinci Geçiş Evresi : Sezgisel düşünceden somut dini düşünceye geçiş evresidir. arasındaki bir evredir. Mantıklı düşünme ve yanılgılar konusunda birinci

evreye göre daha iyi durumda olmalarına rağmen dini olguları açıklama konusunda problem yaşarlar. Sistematik düşüncenin gelişmemesinden dolayı dini anlatımlardan hiç beklenmedik sonuçlara ulaşabilir. Düşüncelerini tam olarak ifade edemediği için sorulan sorulara genellikle 'bilmiyori' cevabını verir.

3.Somut Dini Düşünce Evresi: Yaklaşık 13 yaşına kadar devam eden bu evre çocukların düşüncelerinin somut objelerle ifade edildiği evredir. Aynı zamanda bu evre Piaget'in somut işlemler dönemi ile aynı dönemi kapsamaktadır. Tümevarım, tümdengelim ve mantıksal düşünce gelişmeye başlamış olsa da bu düşünce sadece somut olgular arasında işlevseldir. Antropomorfik düşünce azalmaya başlasa da Tanrı hakkındaki düşüncelerde kendini göstermeye devam etmektedir.

4.İkinci Geçiş Aşaması : Çocuğun somut düşünceden soyut düşünceye geçtiği aşamadır. Bu dönemde soyut düşünce somut düşünceye göre ağırlık kazandığı için mantıksal düşünme de yoğunlaşmıştır.

5.Soyut Dini Düşünce Evresi: Çocuklar 13 yaşından itibaren sembolik ve soyut düşünmeye başlamaktadırlar. Kendilerine aktarılan bilgileri düzeltme ve reddetme konusunda başarılıdırlar. Tanrı'nın kutsal olduğunu düşünürler.

Goldman'ın dini gelişim aşamaları Piaget ile uyumlu olmakla birlikte yaş dönemleri farklılaştığı görülmektedir. Goldman bu yaş farklılığının gerçek yaş yerine zihinsel yaşla uyumlu olduğunu belirtmektedir. Dini ritüeller, ebeveyn tutumları ve alışkanlıkları çocuğun düşünme düzeyi üzerinde etkili olmaktadır (Goldman, 1964).

Buraya kadar olan bulgular çocuğun dini gelişimi ile bulunduğu zihinsel yaşına uygun düşüncenin paralel olduğunu göstermektedir. Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların bilişsel becerilerinin gelişmesinde akranlarına göre gecikmeler olmakla birlikte bilgiyi işleme konusunda da sorun yaşamaktadırlar (Snowling, 2012). Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklar uyarınları algılamada, tanımada, uyarınlara uygun

tepkide bulunma konusunda güçlükle karşılaşmaktadırlar (Demir, 2005). Ayrıca Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklara göre zihin kuram yeteneklerinin (kendileri dışındaki kişilerin kendilerinden farklı bir zihne sahip olduğunu kavrayabilme, kendisinin veya başkalarının niyet, inanç, istek ve bilgi durumlarını anlayabilme, yapılan imayı anlayabilme) daha az geliştiği bilinmektedir (Özen, 2015). Çalışmada ele alınan örneklem grubu olan 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların zihinsel ve bilişsel gelişimleri de dikkate alındığında genel olarak somut işlemler döneminde oldukları gözlemlenmiştir. 7-11 yaş arası çocukların genellikle Tanrı' yı insan olarak algılayan antropomorfik algıya sahip oldukları söylenebilir.

Piaget'in somut işlemler dönemine göre çocuklar çıkarım ve analiz yapamadıkları bir dönemde oldukları için için taklit ve modelleme yoluyla öğrenmektedirler. Dolayısıyla çocuklar bu dönemde çevrelerinin etkisi altındadırlar. Çocuklara çevreleri tarafından aktarılan Tanrı hakkındaki fikirlerin de çocukların kafa karışıklığına sebep olduğu bilinmektedir (Thackeray, 2000).

Vergote (1969), çocuklarla yaptığı çalışmasında Tanrı düşüncesinin anne babaya dayandığını, Tanrı'nın sahip olduğu sıfatların (her şeye gücü yetme, cezalandırma, her şeyi bilme) anne babaya benzediğini bundan dolayı çocuğun dini düşünceleri ve gelişimi üzerinde ailenin çok önemli olduğunu aktarmıştır.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar ışığında, çocukların Tanrı hakkındaki düşüncelerinin kendi zihinsel düzeyleri haricinde ebeveyn ve çevre etkisiyle de şekillendiğini söylemek mümkündür. Okul çağı dönemine denk gelen 7-11 yaş arası çocuklarda okul çevresinin etkisi ve akran öğretimi de dini düşünce üzerinde etkili olabilmektedir. Bundan dolayı soyut düşünce düzeyinde olmayan çocukların Tanrı'ya çevrelerinin etkisiyle ve model alma yoluyla öğrendikleri soyut kavramları yükleyebildikleri görülmüştür.

Ebeveyn tutumlarının çocuğun düşünce düzeyi ve Tanrı algısı üzerinde etkileri düşünüldüğünde çocuğun doğru algılar edinebilmesi için ebeveynler oldukça önemli bir kaynaktır. Ebeveynler, din ve Tanrı konusunda ne kadar doğru bilgiye sahip olursa ve bilinçli olursa bu durum çocuklara da yansiyacaktır.

Çocukların bu kadar çevreye açık oldukları bir dönemde anne ve babaların hayata bakış açıları gibi dini ve manevi anlamda çocuklarına kazandırdıkları da oldukça önemlidir. Çalışmada hem Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklarla yapılan görüşmeler hem de Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların anneleri ile yapılan görüşmeler Tanrıyı algılama şekillerinde korku/olumsuz motiflerin daha çok yer aldığını göstermektedir. Olumsuz Tanrı algısına sahip olan bireyler özgüven ve benlik saygısı sorunu yaşamakla birlikte, depresyon yönelimlerinin ve kaygı düzeylerinin olumlu Tanrı algısına sahip olanlara göre daha yüksek olduğu düşünüldüğünde Tanrı algısının anne baba ile birlikte çocuğu da etkilediği ve çocukta da güven sorunu, düşük özgüven, kaygı düzeyi yüksekliği gibi sorunlara sebep olarak çevresiyle iletişimini etkilediğini söylemek mümkündür. Oysa ki dinler yaşam doyumuna pozitif yönde etki etmekle birlikte olumsuz duyguları azaltarak (Yaparel, 1987; Yapıcı, 2007) insanların yaşamlarında mutluluğu ve iyi olma halini destekleyen potansiyel bir etkendir (Myers & Diener, 1995). Manevi değerler kişinin hayatına anlam katmakta ve olumlu ruh halini desteklemektedir (Seligman, 2002).

Bu çalışmada Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların annelerine uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı ile; Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların, güven, özgüven, olumlu benlik algısı, sevgi, ait olma ve değer görme, çevre ile sağlıklı ilişkiler kurma gibi manevi ihtiyaçlarının karşılanması, ebeveynlerin çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurması ve Tanrı algılarının olumlu yönde desteklemesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçları belirlenerek; bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların annelerine, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulanmıştır. Çalışmada gerekli verileri elde edebilmek amacıyla, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem araştırması kullanılmıştır.

Karma yöntem araştırması, araştırma problemini kapsamlı bir şekilde inceleyebilmek amacıyla nitel ve nicel yöntemleri birlikte kullanarak veri toplama, analiz etme ve bütünleştirmeye olanak sağlayan yöntemdir (Mills & Gay, 2016). Karma yöntemde; çeşitleme deseni, gömülü (içe yerleşik) desen, açıklayıcı desen ve açıklamalı desen olmak üzere dört desen esas alınmıştır. Gömülü (içe yerleşik) desen, nitel ya da nicel yöntemlerden birinin daha ön plana çıktığı bir yöntemdir. Yöntemlerden biri daha kullanışlı bulunabilir, diğer yöntem ise elde edilen verilerin desteklenmesi, genellenmesi ya da açıklanması için kullanılır (Creswell, 2008; Creswell & Plano Clark, 2007). Bu çalışmada nitel yöntemin ön plana çıktığı nicel araştırmaların ise verileri teyit etmek ve desteklemek amacıyla kullanıldığı gömülü desen kullanılmıştır.

Nitel araştırmalar, kuramsal temellere dayanmaktadır. İnsan merkezli olan, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe gibi disiplinler nitel araştırmalar için oldukça önemlidir (Patton, 1987). Sosyal bilimler fen bilimlerinden farklı olarak esnek ve bütüncül bir yaklaşımla incelenebilmektedir. İnsan davranışları, nitel araştırmalara yön verdiği için bu araştırmalarda araştırmaya katılan bireylerin düşünceleri ve deneyimleri oldukça önemlidir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler gibi farklı şekillerde kendini gösterebilmektedir. Günlük

hayatta bu olgularla karşılaşabiliriz fakat bu karşılaşmalar olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmemektedir. Bireye ne tam anlamıyla tanıdık ne de tam anlamıyla yabancı olmayan bu olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim (fenomenoloji) uygun bir araştırma desenidir (Yıldırım & Şimşek,2016). Bu nedenle araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji/phenomenology) deseni ve nitel araştırmada veri toplama yöntemlerinden de görüşme yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada, nitel verilerden elde edilen sonuçların sayısal değerlerle de desteklenmesi ve teyit edilmesi adına faydalanılan ayrıca verilerin bütüncül ve daha zengin olmasına katkı sağlayan bir diğer yöntem ise nicel araştırma yöntemidir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi olarak anket kullanılmıştır.

Araştırmada, nitel yöntem kapsamında;

- Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklarla yapılan birebir görüşmeler,
- Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların annelerine uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı,
- Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı sonunda katılımcılardan elde edilen değerlendirme formu kullanılmıştır.

Araştırmada, nicel yöntem kapsamında;

- Değer odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı öncesinde ve sonrasında uygulanan Tanrı Algısı Ölçeği ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır.

Görüldüğü üzere araştırmada ağırlıklı olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen nitel verilerin somut verilerle desteklenmesi amacıyla da nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Ankara ilinde yaşayan Özel Öğrenme Güçlüğü tanısı almış olan 7-11 yaş arası öğrenci ve anneleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini, Ankara ilinde faaliyet gösteren özel bir Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'ne devam etmekte olan Özel Öğrenme Güçlüğü tanısı almış 7-11 yaş arası 25 öğrenci ve anneleri oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklemin gönüllü katılımcılardan oluşması, araştırmada doğru ve zengin veri elde etme açısından önemlidir. Bu bağlamda katılımda isteklilik ön planda tutulmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Manevi İhtiyaçlarının

Belirlenmesine Yönelik Kullanılan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırmada Öğrenme güçlüğü olan çocuğa sahip annelere yapılacak uygulama öncesi, Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçları, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilen görüşmelerle belirlenmiştir. Görüşmeler ses kaydıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ile yorumlanmıştır.

Sorular hazırlanırken iki tür literatür göz önüne alınmıştır. Biri maneviyat ve inançla ilgili literatür (maneviyata olan ihtiyaç, kendini iyi hissetme kaynağı olarak maneviyat ve dini inanç), ikincisi ise çocukların bilişsel işlem durumuna göre soruların düzeylerine uygun olması (somut işlem dönemi) dikkate alınmıştır. Aşağıdaki üç soru çocuklara yöneltilerek, verdikleri cevaplara göre manevi durum ve ihtiyaç tespiti yapılmıştır.

1. Sana göre Allah nasıl bir varlıktır?

- ▶ Allah'ın ismini duyunca ve onu düşününce aklına ne geliyor?
- ▶ Sence Allah seni seviyor mu? Evet ise ne yaptı, örnek verir misin?
- ▶ Sence Allah'tan korkulur mu? Evet ise neden?
- ▶ Allah seni korur mu? (Güven için sorulan bir sorudur. Görüşme sırasında mümkün olduğunca somutlaştırılmıştır.)
- ▶ Dua eder misin? Evet ise Allah'tan neler istersin?

2. Hz. Muhammed kimdir?

- ▶ (Tanıyorsan nasıl birisiydi? Gibi sorularla dini önemli bir şahsiyet olan Hz. Muhammed'in nasıl algılandığına dair fikir edinilmiştir.)

3. Yapmayı çok sevdiğin şeyler nelerdir?

- ▶ İnsanlar yaptığın bir çalışmayı (cevaba göre resim, boyama, kule vs.) beğendiğinde ne hissedersin ? (Çocuklarda değer görme, desteklenme ve motive edilme ile ilgili fikir elde edilmiştir.)

Yukarıdaki sorular aracılığıyla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, çocukların annelerine uygulanacak olan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın içeriğinin belirlenmesinde etkili olmuştur.

2.3.2. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Annelerine Uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların anneleri için uygulanan program, Özdoğan tarafından, "Mutluluğu Seçiyorum" ve "Aşkın Yanımız Maneviyat" kitaplarında metin olarak hazırlanan, 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sistemleştirilen DOMAB (Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı)'a göre

hazırlanmıştır. Çalışmada Özdoğan (2010)'ın Ulucanlar Cezaevi'nde kadın mahkumlara uygulamış olduğu değer odaklı grup toplantılarının yer aldığı "İsimsiz Hayatlar" isimli kitabından da faydalanılmıştır. Değer odaklı grup toplantıları şeklinde gerçekleştirilen program 8 oturumdan oluşmakla birlikte her oturum en az 45 dakika olacak şekilde uygulanmıştır. Uygulanan program yaklaşık olarak 2 ayda tamamlanmıştır. Programda, grubun ihtiyaçları doğrultusunda manevi metinler, Anadolu Bilgeliği, Mevlana, Yunus Emre gibi şahsiyetler ve kaynak eserlerden faydalanılmıştır. İşlenen değerler görseller ve sunular ile desteklenerek kalıcılık sağlanmaya çalışılmıştır.

2.3.3. Aile Bilgi Formu

Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulanmadan önce, katılımcıların sosyo- demografik bilgileri (doğum tarihi, cinsiyeti, medeni durumu, eğitim durumu) ile ilgili bilgi toplamak amacıyla aile bilgi formu kullanılmıştır.

2.3.4. Tanrı Algısı Ölçeği

Tanrı Algısı Envanteri, Özlem Güler Aydın (2007) tarafından bireylerin olumlu, olumsuz Tanrı algılarını belirlemek amacıyla geliştirilmiş olan 22 maddelik bir ölçektir. Ölçeğin maddeleri hiç, kısmen, biraz, oldukça, tamamen olarak düzenlenmiştir. Beşli likert tipi bir ölçek olan Tanrı Algısı ölçeğinde ölçek maddeleri korku yönelimini ve sevgi yönelimini karşılayacak şekilde hazırlanmıştır. Sevgi ifadeleri düz puanlanırken, korku ifadeleri ters yönde puanlanmaktadır. Buna göre 1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20 ve 22 numaralı ifadeler düz diğerleri ters puanlanmaktadır.

Bu ölçek, katılımcıların Tanrı algılarına dair veri toplamak amacıyla, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı öncesinde ve sonrasında katılımcılara uygulanmıştır.

2.3.5. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Diener ve arkadaşları (2009-2010) tarafından mevcut iyi oluş ölçümlerini tamamlayıcı, sosyo-psikolojik iyi oluşu ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Telef (2011, 2013) tarafından yapılmıştır. Sekiz maddeden oluşan Psikolojik İyi Oluş Ölçeği olumlu ilişkilerden yeterlik hislerine, anlamlı ve amaçlı bir yaşama sahip olmaya kadar insan fonksiyonunun önemli öğelerini tanımlamaktadır. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği'nin maddeleri kesinlikle katılmıyorum (1) ile kesinlikle katılıyorum (7) şeklinde 1–7 arasında cevaplanmaktadır. Bütün maddeler olumlu şekilde ifade edilmektedir. Puanlar 8 (tüm maddelere kesinlikle katılmıyorum cevabı verilirse) ile 56 (tüm maddelere kesinlikle katılıyorum cevabı verilirse) arasında değişmektedir. Yüksek puan kişinin birçok psikolojik kaynak ve güce sahip olduğunu göstermektedir.

Bu ölçek, katılımcıların psikolojik iyi oluşlarına dair veri toplamak amacıyla, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı öncesinde ve sonrasında katılımcılara uygulanmıştır

2.3.6. Özel Öğrenme Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Annelerinin Manevi Güçlenme ve Bakım Programı Hakkındaki Düşüncelerini Belirten Katılımcı Değerlendirme Formu

Ölçeklerden elde edilen bulguları desteklemek ve veri zenginliği sağlamak adına, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'na katılan katılımcılara aşığıdaki sorular yöneltilerek nitel veriler elde edilmiştir.

- 1) Size uygulanan programın verimli ve faydalı olduğunu düşünüyor musunuz?
- 2) Programda işlenen temalar ve temalarla alakalı ayetler çerçevesinde, programdan önceki Allah algınız ile (Sevđi odaklı/korku odaklı) programdan

sonraki Allah algınız arasında fark oluştu mu? Cevabınız evet ise lütfen kısaca açıklayınız?

- 3) Uygulanan program kendinizi iyi hissetmeniz konusunda size yardımcı oldu mu? Cevabınız evet ise lütfen kısaca açıklayınız.
- 4) Öğrenme Güçlüğü olan çocukların annelerine yönelik uygulanan bu programların artırılması gerektiğini düşünüyor musunuz?
- 5) Program hakkında genel görüşünüz:

2.4.Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada veriler toplanırken öncelikle Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçlarına dair bulgular elde edilmiştir. Bu bulguların elde edilmesinde;

- Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların özellikleri ve ihtiyaçlarını kapsayan literatür taraması,
- Özel Öğrenme Güçlüğü olan, 7-11 yaş arası 25 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden gerçekleştirilen birebir görüşmeler,
- Özel Eğitim Alan Uzmanı olan araştırmacının, Özel Öğrenme Güçlüğü olan öğrenciler üzerinde yaptığı gözlemler esas alınmıştır.

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların özelliklerine ve ihtiyaçlarına dair elde edilen veriler birlikte değerlendirildiğinde, Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçları;

- Yaradana sonsuz güven duyma ihtiyacı
- Yaradanın koşulsuz sevgisini hissetme ihtiyacı
- Olumlu benlik algısına sahip olma ihtiyacı
- Kabul gördüğünü ve değerli olduğunu hissetme ihtiyacı
- Aile ve çevre ile sağlıklı ilişki kurma ihtiyacı olarak belirlenmiştir.

Bu ihtiyaçlar, Özdoğan (2020)'ın manevi ihtiyaç kategorilerine göre kategorilere ayrıldığında;

- Var olmak
Güven, özgüven, sevmek ve sevilme
- Ait olmak
Değer görmek, aile ve çevre ile sağlıklı ilişki kurmak
- Kendini aşmak
Yaradan algısı (Yaradan ile sevgi odaklı bağ kurmak) şeklindedir.

Belirlenen manevi ihtiyaçlar, çalışmanın tartışma bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçları belirlendikten sonra bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çocukların annelerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme Programı uygulanmıştır. Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın temaları belirenirken;

- Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçları,
- Katılımcılardan elde edilen ön test verileri esas alınmıştır.

Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı öncesinde ve sonrasında kullanılacak ölçeklerin doğru sonuçlar verebilmesi adına örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. Örneklem büyüklüğünü hesaplamak için GPower3.0 programı kullanılmıştır. Program kapsamında evrendeki etki büyüklüğü tahminine yönelik daha önceden literatürde yapılmış benzer çalışmaya rastlanmadığı için düşük, orta ve büyük etki büyüklükleri için (etki büyüklüğü 0,3 ten 0,8'e kadar) %80 güç, %95 güven düzeyi ve 0,05 anlamlılık düzeyinde gerekli örneklem büyüklükleri hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda gerekli örneklem büyüklüğünün 12 ile 71 kişi arasında değiştiği görülmektedir. Araştırma kapsamında orta etki büyüklüğü düzeyi tahmin edilerek 25 kişi ile çalışmanın yürütülmesi uygun bulunmuştur.

Program, öğrenme güçlüğüne sahip çocuğı olan 25 anne ile gerçekleştirilmiştir. Annelerin yaşları 25 ile 43 arasında değışmekte olup ortalaması 35,08'dir. Çalışma grubundaki annelerin 14'ü ilkokul mezunu, 8'i ortaokul mezunu, 4'ü lise mezunu ve 1'i üniversite mezunudur. Programa başlamadan önce öncelikle annelerden aile bilgi formunun doldurulması istenmiştir. Bilgi formu aileler hakkında daha fazla bilgi elde edilmesine ve onları daha yakından tanımaya imkan sağlamıştır.

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuğına sahip anneler ile yapılan çalışmada ön test-son test tek gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Annelerin Tanrı algılarına dair bilgi sağlamak amacıyla Tanrı Algısı Ölçeğı ve Psikolojik iyi oluşlarına dair bilgi sağlamak amacıyla da Psikolojik İyi Oluş Ölçeğı uygulanmıştır. Katılımcılara öncelikle ön test uygulanmış arkasından Değer Odaklı Manevi Güçlenme Programı uygulanmıştır. Uygulanan Programdan sonra katılımcılara son test olarak tekrar Tanrı Algısı Ölçeğı ve Psikolojik İyi Oluş ölçeğı uygulanmış ve ön test-son test arasındaki ilişkiye bakılarak, programın ailelere uygunluğu ve aileler üzerinde değışime katkı sağlayıp sağlamadığı konusunda bir sonuca ulaşılmıştır. Program sonunda, programın etkililiğı konusunda veri zenginliğı sağlamak amacıyla katılımcılardan görüşme yoluyla nitel veriler alınmıştır. Program sonlandıktan belli bir süre sonra programın kalıcılığı konusunda fikir edinmek amacıyla katılımcılara izleme testi uygulanmıştır.

2.4.1. Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın Uygulanması

2.4.1.1. Gerçekleştirilen Oturumlar

1. Oturum

Oturumun Teması: Uygulanacak olan program için uygun bir grup ortamı oluşturulması ve programın tanıtılması.

Oturumun Amacı: Özel Öğrenme Güçlüğü hakkında bilgilendirme yaparak, öğrenme güçlüğü olan çocukların genelde ihtiyaçları özelde ise manevi ihtiyaçları hakkında katılımcıların bilgi sahibi olmalarını sağlamak. Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın amacı, işleyişi ve hayatımıza yansıtacakları hakkında bilgilendirmeler yapmak.

Uygulama: Programın ilk oturumunda, oturuma katılan 25 katılımcıya uygulanması planlanan program tanıtılarak; programın amacı, nasıl işleyeceği ve programın sonunda nelerin hedeflendiği gibi konular hakkında bilgiler verilerek başlanmıştır. Özel Öğrenme Güçlüğü nedir? Çocuklarımızın zekası ile bu güçlüğü bir bağlantısı var mıdır? Çocuklarımızın anne-babalarından ne gibi beklentileri vardır? Çocuklarımızın manevi ihtiyaçları nelerdir? Akademik alanda yaşanan güçlükler diğer alanlara da yansır mı? Aileler olarak kaygılarımız nelerdir? Bu çalışmanın amacı nedir? Süreç ve oturumlar nasıl ilerleyecektir? Sorularının cevabı ve katılımcıların aklına takılan sorular açık ve net bir şekilde cevaplanmaya çalışılmıştır. Hazırlanan sunu eşliğinde öğrenme güçlüğü olan çocukların temel özellikleri, tespit edilen manevi ihtiyaçları ve bu konuda desteklenmelerinin önemi üzerinde durulmuştur. Katılımcılara çocuklarının içinde bulunduğu durumu ve akademik alanda yaşadıkları güçlüğü anlayabilmelerini sağlamak amacıyla dağınık ve harflerin yönlerinin farklı olduğu cümlelerden örnekler ve yaşadıkları güçlüklerle alakalı görseller gösterilerek empati kurmaları sağlanmıştır.

Katılımcılar sunudaki cümleleri okumanın çok zor olduğunu ve daha önce çocuklarının yaşadıkları güçlüğü bu açılardan düşünmediklerini dile getirmişlerdir.

Özel Öğrenme Güçlüğü'nün; çocuklarımızın özel olduğunu ve kendilerine has bazı özelliklere sahip olduklarını ifade ettiğine değinilerek, parmak izlerimizin farklı olduğu gibi her birimizin de farklı özelliklerle donatıldığını ve beklentilerimizin bireylerin özelliklerine göre şekil alması gerektiği üzerinde durularak bunu destekleyen ayetler sunulmuştur.

“Allah sizin için kolaylık ister, güçlük (zorluk) istemez.” (Bakara, 185)

“Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. ” (Bakara, 286)

“Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister, çünkü insan zayıf yaratılmıştır.” (Nisa, 28)

İslam dininin insanın kendisine kolay geleni yani yaratılışına uygun olanı yapmasını tavsiye ettiği ve yaradanın her insanı belli bir potansiyelde yarattığı (Kara, 2019) ayetlerle desteklenerek açıklanmıştır. İnsanın yaratılışına uygun olanı yaptığında mutluluğu bulabileceği söylenmiştir.

Çocuklarımızın sadece bilgiye, akademik başarıya ihtiyaçları olmadığı aynı zamanda, Yaradanına güvenme, Yaradanı koşulsuz sevme ve koşulsuz sevildiğini hissetme, değerli olduğunu hissetme, olumlu benlik algısına sahip olma, iyi ilişkiler kurabilme ve çevresine uyum sağlayabilme gibi manevi ihtiyaçlarının da olduğu ve bu ihtiyaçları giderilirse başarıya daha kolay ulaşabilecekleri üzerinde durulmuştur.

Katılımcılara “Peki bizler nereden başlamalıyız ve çocuklarımız için neler yapabiliriz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların cevapları dinlenerek birlikte şu sonuca varılmıştır; öncelikle temelden işe koyulmak, güzele ve hayra niyet etmek gereklidir. Niyet yaradana edilen duadır, bir işe niyetlenirsek Yüce Yaraticımız ile birlikte yola çıkmış oluruz ve bu yolda yaradan önümüze güzel kapılar açar (Özdoğan, 2012, s.12). Kendimiz ve çocuklarımız için yeniliklere, güzelliklere kendimizi açmaya, Yaradanın gücüyle değişmeye, gelişmeye, manevi olarak güçlenmeye ve olumlu düşüncelerimizi artırıp olumsuzluklardan arınmaya niyet ederek başlayabiliriz. Bu oturumda olduğu gibi uygulanan bütün oturumların sonunda farkındalıklarımız üzerinde durmaya ve bunları hayatımıza uygulamaya niyet edilmiştir.

Oturumun sonunda katılımcılara, programın tanıtıldığı şekliyle size faydalı olup olmayacağı konusunda ne düşünüyorsunuz sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar fayda göreceklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan birisi “Bu bilgilerden bazıları bildiğim şeyler fakat hayatıma uygulayamadığım şeyler, tekrar hatırlayıp uygulamaya çalışmak istiyorum” yanıtını vermiştir. Programın devamında katılımcılara diğer seanslara da gönüllü katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Katılımcıların tamamı programa devam etmeyi istediklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine sonraki oturumların saatleri üzerinde ortak noktaya varılmış ve oturum sonlandırılmıştır.

2. Oturum

Oturumun Teması : Maneviyat ve Manevi Güçlenme

Oturumun Amacı: Maneviyat kavramını farklı boyutlarıyla açıklamak ve manevi güçlenme hakkında bilgi vermek. Yaradanın her yaratışında türlü güzellikler olduğu ve her bireyi farklı potansiyellerde, farklı güzellikte ve özellikte yarattığı konusunda farkındalık oluşmasına katkıda bulunmak.

Uygulama: Programın ikinci oturumunda maneviyat ve manevi güçlenme, ayetler eşliğinde insanın yaradılışı ve potansiyellerinden bahsedilmiştir. Maneviyatın, insan ruhunun kendisine ve çevresindekilere sevgi, şefkat, sabır, hoşgörü, affetme gibi mutluluk veren değerlerle iletişim kurması anlamı üzerinde durulmuştur. Ayrıca insanın yaşamında güç aldığı içsel bir kaynak ve yaradaniyla kurduğu bağ olduğu ifade edilmiştir (Özdoğan, 2010).

Maneviyatın her birey için farklı anlamlar taşıyabildiği, çocuklarımızın maddi ihtiyaçları yanında manevi ihtiyaçlarının karşılanmasının da çok önemli olduğu üzerinde katılımcıların görüşleri de alınarak değerlendirilmiştir. Manevi güçlenmenin, kişinin kendi değerlerinden yola çıkarak psikolojik iyi olma halini desteklemesi ve deneyimlerini anlamlandırarak iyileşme sürecine katkıda bulunması olduğu üzerinde durulmuştur. Manevi güçlenmenin özünün, insanın yaradanla bağlantısını kurmak ve yaradanın yardımıyla güçlenmesi olduğuna değinilmiştir. İslam dininde en önemli noktalarından biri de Allah ile kulu arasında herhangi bir aracıya ihtiyaç olmadığı ve hiçbir varlığın araya giremeyeceği olduğu ifade edilerek ;

“Kullarım, sana beni sorarlarsa bilsinler ki ben, muhakkak onlara pek yakınım. Beni çağırın, bana dua eden kişiye çağırıldığı, dua ettiği anda icabet ederim. Artık onlar da benim çağırmama koşsunlar, bana inansınlar da doğru yolu bulsunlar.” (Bakara,186)

“O, ol deyince hemen her şey olur.” (Yasin, 82)

ayetleri üzerinde düşünülerek kişinin yalnızca her şeye gücü yeten yaradandan güç olarak güçlenebileceği, ancak Onun yardımıyla güçlenebileceğimiz üzerinde karşılıklı fikirler ifade edilmiştir.

Oturumun devamında her çocuğun kendine has özellikleri olduğu, başka çocuklarla kıyaslanmanın telafisi güç durumlara sebep olabileceği, yaradanın her yaratışında güzellikler olduğu ve bu güzellikleri fark edebilmek için çocuğuyla kurduğu iletişimin çok önemli olduğu konusunda farkındalıklara değinilmiştir. Ailenin, çocuğunun yapabileceklerinin farkına varması ve iyi olduğu alanlarda gelişimine destek olmasının çocuğun özsaygısının artmasını ve kendi içinde yaşadığı dışlanma duygusunun ortadan kalkmasını sağlayabileceği gibi konulara değinilmiştir. Çocuğun, aile sevgisi, ilgisi ve desteği ile güçlüklerinin üstesinden gelebileceği dolayısıyla ailenin önemi üzerinde durulmuştur. Oturumlarda sunulardan ve videolardan faydalanılarak görsel anlamda zenginlik olması ve anlatılanların daha etkili olması sağlanmıştır.

Programın ikinci oturumunda, katılımcılar yeni şeyler öğrendiklerini ifade edip memnuniyetlerini dile getirmişler ve çocuklarının manevi ihtiyaçlarından kast edilenin ne olduğunu anladıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bir tanesi “maneviyatı hiç bu anlamlarda düşünmemiştim, namaz kılmak ve ibadetler olarak biliyordum” şeklinde düşüncesini aktarmıştır.

Oturumun sonunda, maneviyatı her anlamıyla hayatımızda görebilmeye ve manevi anlamda güçlenebilmek için yaradanın sonsuz gücünden güç alabilmeye niyet edilerek oturum sonlandırılmıştır.

3. Oturum

Oturumun Teması: Farkındalık, Kabullenme ve Olumlu Düşünme

Oturumun Amacı: Yaradanla bağ kurup zihnini olumluluklara açmanın yaşanan olaylarla baş edebilmede gerekli olan gücü bulmaya katkı sağlayabileceği üzerinde düşünmek. Şer gibi görünen olayların hayır olabileceği ve olumsuz düşünmenin zihin kirliliğine sebep olabileceği konusunda farkındalık oluşturmak.

Uygulama: Bu oturumda farkındalık ve olumlu düşünme temaları işlenmiştir. Sunu eşliğinde araştırmacı, olumlu düşünme ve farkındalık oluşturmak amacıyla ayetlerden yola çıkarak konuya başlangıç yapmıştır. Olumlu düşünme adına;

“Sizin şer bildiklerinizde hayır, hayır bildiklerinizde şer vardır.” (Bakara,216)

ayeti temel alınarak her istediğimizin iyi ya da olumsuz olarak düşündüğümüz olayların kötü sonuç vermeyeceği Yaradanın yaşattığı her deneyimde güzellikler olduğu ve kendimizi gelecek güzelliklere açmak için olumlu düşünceler içinde olmamız gerektiğine değinilmiştir (Özdoğan,2012,s.133). Oturum boyunca katılımcılar da fikirlerini belirtmişler ve yaşadıkları olayları hatırlayarak “başlangıçta olmasını istemediğimiz şeylere daha sonra iyi ki olmuş diye tepki veriyoruz” diyerek onaylayıcı ifadelerde bulunmuşlardır. Olumsuz düşündüğümüzde zihnimizi kirlettiğimiz, olumlu düşündüğümüzde hem kendimize hem de başkalarına iyilik yaptığımız ifade edilmiştir. Geçmişe takılıp pişmanlık duymadan, keşkelerle boğulmadan, daha gerçekleşmeyen olayları düşünerek gelecek hakkında kaygıya kapılmadan anı yaşayarak tazelendiğimiz, ruhumuzu ve beden sağlığımızı koruduğumuz üzerinde durulmuştur.Yaradana inanıp güvendiğimiz sürece her ne yaşarsak yaşayalım yaşadıklarımızın bizim yararımıza olduğu düşüncesinin ‘an’ da kalıp ‘an’ı yaşamamızı sağladığı ayrıca ‘an’ı yaşamanın umudumuzu canlı tutmamıza katkıda bulunduğundan (Özdoğan, 2012, s.133) bahsedilerek Mevlana’nın;

Her gün bir yerden göçmek ne iyi,

Her gün bir yere konmak ne güzel,

Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş.

Dünle bereber gitti cancağızım,

Ne kadar söz varsa düne ait...

Şimdi yeni şeyler söylemek lazım... dizeleriyle ‘an’ı yaşamının güzelliği vurgulanmıştır.

İnsanın hayatta farklı deneyimler yaşadığı ve bunların içinde olumsuz olarak algıladığımız deneyimlerin kendimizi geliştirmemize katkı sağlayacak fırsatlar olabildiği ifade edilmiştir. Yaradanın insana kaldıramayacağı yaşantıları yaşatmayacağını;

“Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemez.”

(Bakara,286)

ayeti ile bildirdiği ve buradan hareketle aslında geçirdiğimiz deneyimlerin hepsiyle baş edebilecek gücümüzün olduğuna vurgu yapılmıştır.

Çevremizdeki insanları sürekli korumaya çalışmanın onları deneyimlerini yaşamaktan alıkoymak olduğu ve aşırı koruyucu olmanın o kişiye iyilik yaptığımızı göstermediği söylenerek çocuklarımızı sürekli korumaya çalışmanın, onların bazı deneyimleri yaşamasına engel olmak olduğu ve bunun içsel bütünlüklerine zarar verebileceği, gelişimlerinin engellenmesine sebep olabileceği üzerinde durulmuştur (Özdoğan, 2012, s.135). Zihnimizi olumsuzluklarla kirletmek yerine olumluluklara açarak kirlenmekten koruyabileceğimiz ifade edilmiştir.

Katılımcılar program sonunda memnuniyetle ayrılmış, anlatılanların kendileri için güzel anlamlar ifade ettiğini ve öğrendiklerini, hatırladıklarını uygulamak istediklerini belirtmişlerdir. Bir sonraki oturuma kadar kendimizi olumluluklara açmaya ve farkındalıklarımızı yaşantımıza dahil etmeye çalışmak niyetiyle oturum sonlandırılmıştır.

4. Oturum

Oturumun Teması : Sevgi ve Şefkat

Oturumun Amacı : Kendini sevmenin yollarını aramak ve içindeki sevgi enerjisini canlı tutmak. Her şart ve koşulda Yaradanın bizi çok sevdiği ve yaradanla dost olabileceğimiz düşüncesini paylaşmak.

Uygulama : Bu oturumda, sevgi konusu üzerinde durulmuştur. Sevginin her canlı için önemli bir ihtiyaç olduğu, kişinin öncelikle kendini tanıması ve kendini sevmesinin önemi vurgulanarak konuya giriş yapılmıştır. Peki hangi kendimiz? Kendimiz derken neyi kastediyoruz gibi sorulara açıklık getirilmiştir. Kendilik kavramının aslında insanın özü ile aynı olduğu (akt. Özdoğan, 2012, s.109) insanın özü ise Yaradanın “ Ben insanı ruhumdan üfleyerek yarattım” dediği öz ile açıklanmıştır (Özdoğan, 2010). Yaradanın en çok vurgulanan özelliği çok seven ve şefkatli olan anlamına gelen “RAHMAN” ve “RAHİM” oluşu ;

“...Allah tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet kaynağıdır” (Nur,22)

“...Bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, bir rahmet kaynağıdır.” (Teğabün,14)

“Rahmetim her şeyi kuşatmıştır” (Â’raf, 7/155).

ayetlerle ifade edilmekte ve bize yaratıcının yaratılanlara karşı rahmetini anlatmaktadır.

Kendimizi yani özümüzü sevebilmemiz için temel şartlardan birisinin kendimizi affetmekten geçtiği üzerinde durulmuştur. Kendimizi koşulsuz sevmenin çok önemli olduğu ve ancak kendimizi koşulsuz sevebilirsek çocuklarımızı ve çevremizdeki diğer insanları da koşulsuz sevebileceğimize değinilmiştir. Katılımcılara “Kendinize kızıyor musunuz?”, “Kendinizi cezalandırıyor musunuz?”, “Kendinizi suçladığınız oluyor mu?”

şeklinde sorular yöneltilmiş ve katılımcılardan neredeyse tamamı evet cevabı vermiştir. Kişinin kendini affedememesi, kendine karşı kızgınlığı, kendini suçlaması kendine karşı olan sevgisini baltalamaktadır (Özdoğan, 2012, s.109-132). Katılımcılar kendilerini koşullu sevdikleri farkındalığına varmış ve bunu ifade etmişlerdir. Daha sonra ayetler eşliğinde Yaradan sevgisinden bahsedilmiştir. Yaradanın sonsuz rahmet sahibi ve sonsuz bağışlayıcı olduğu örnekler verilerek açıklanmıştır. İnsanın özünün yaradandan gelen sevgi üzerine olduğu ve sevginin kapıları açabilecek bir anahtar olduğu ifade edilmiştir.

Her biri özel olan, akademik anlamda akranlarını geriden takip eden, ders başarısı konusunda güçlük çeken çocuklarının; koşullu sevgi ile karşı karşıya gelmelerinin onlarda yıkıcı etkilere sebep olabileceği, koşulsuz, başarıya bağlı olmayan, gerçek sevgiyi aradıkları ve gönülden kurulan bağ üzerinden hissedilen sevginin hayatlarında olumlu değişimler sağlayacağı üzerinde konuşulmuştur. Bunun da öncelikli olarak ilk bağ kurdukları kişiler yani anne-babaları tarafından karşılanabileceği üzerinde durulmuştur. Yaradan sevgisinden gelen gücün çocuklarımızı da kucaklayacağı, hataları örteceği ve çocuğumuzla aramızda güvenli bir bağ kurmaya vesile olacağı gibi konulara da değinilmiştir. Sevginin karşınının korku olduğu ve korku üzerine kurulan ilişkilerin sağlıklı olmayacağına değinilmiştir. Katılımcılara “ Sevdüğünüz bir insanın söylediklerini mi gönülden yaparsınız yoksa korktuğunuz bir insanın söylediklerini mi?” sorusu yöneltilmiş ve korkulan birisinin söylediklerini mecburiyetten yaparken sevilen birisinin söylediklerini gönülden yapabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu oturumda gelecek oturumun teması olan Tanrı algısı temasına hazırlık yapılmış ve sevgi- korku kavramları işlenmiştir. Oturumun sonunda öncelikle kendimize karşı sevgimizi baltalayan düşüncelerden kaçınmaya ve koşulsuz sevgi üzerine kurulu ilişkiler inşa etmeye niyet edilerek oturum sonlandırılmıştır.

5. Oturum

Oturumun Teması : Tevekkül

Oturumun Amacı : Tevekkülün önemini ve yaşadığı problemleri çözmeye manevi bir destek bulmak için yaradana yönelmenin önemini kavramak. Yaradana sevgi odaklı bağlanmayı çocuğuyla olan ilişkisine de yansıtılabileceği bilgisini paylaşmak.

Uygulama : Bu oturumda tevekkül ve kişinin yaradan algısı üzerinde durulmuştur. Tevekkülün, bir işi yapıp sonucunu Allah'a bırakmaktan ziyade yapacağı işin hem başında hem süreçte hem de sonunda yaradanla birlikte olmak olduğu ve kişiye en iyi dostun yaradan olduğu konusuna değinilmiştir (Özdoğan, 2018).

*“Allah’a sarılın; sahibiniz O’dur. O ne güzel sahip ve güzel yardımcıdır.”
(Hacc,78).*

*“Kim Allah’a sınıksız sarılırsa muhakkak doğru yola iletilmiştir.” (Âl-i
İmran,101).*

Sevgi ve Allah sevgisi ile ilgili ayetler bu oturumda tekrardan vurgulanmış ve yeni ayetlerle konu desteklenmiştir. Öncelikle bir çocuğun doğduğu andan itibaren ilk bağ kurduğu kişiler olan anne-babasıyla iletişime geçtiği özellikle anne ile kurulan bağın çok önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Çocuğun anne ile güven veren bir bağ kurduğu takdirde annesinin onun için her durumda güvenilir bir liman olacağı, çocuğun kendisini sevmeye değer ve önemli bulacağı bu sayede de sosyalleşebilen, iletişim kurabilen bir kişilik oluşturabileceği açıklanmıştır. Güvenli olmayan bir bağda çocuğun kendini yeterince güvende hissetmeyeceği iyi bir bağlanma duygusu tadamamış çocukların ise kaygılı ve aşırı bağımlı bir duruma gelebileceği ve bunun sonucunda da çocukların yalnızlık, kimseye güvenmeme, değersizlik, başkalarıyla tutarlı ilişki

kuramama gibi önemli psikolojik sorunlar yaşayabileceği üzerinde durulmuştur (Bowbly, 1982).

Oturumun devamında bağlanma kuramından katılımcıların düzeylerine uygun bir şekilde bahsedilerek, çocuğun annesiyle kurduğu bağın güvenli bir bağ olmasının bütün ilişkilerini ve yaradanla olan ilişkisini de etkilediği anlatılmıştır. Anne ile kurulan bu bağın yaradan ile kurulan güvenlik, rahatlama, huzur bulma, yardım isteme gibi yaşantıları kapsayan ilişkiyle benzerlik gösterdiğine değinilmiştir (Kirkpatrick & Shaver, 1990). İmanın kişinin kendine yaradanına ve hayatın akışına güvenmesi (Özdoğan, 2010) demek olduğu vurgulanmıştır.

“Allah, insana şah damarından daha yakındır” (Kaf, 16)

“Allah’a iman edip O’na sarılanlara gelince; onları kendinden bir rahmetin ve bir lütfun içine sokacak ve kendisine varan dosdoğru bir yola iletecektir.”
(Nisa, 175)

Duada, Allah’ın kendisine inananlara güven, eminlik ve rahatlık hissi vererek huzurlu bir alan oluşturduğu, böylece kişinin dua aracılığı ile yaradanı arasındaki yakınlığı muhafaza edeceği ve devamlı onun isteklerine cevap vermeye hazır, gözetleyen, koruyan bir varlık olduğu anlatılmıştır. Bu durumun tam da bağlanma teorisinin temel unsurlarından olan, küçük çocukların çevreyi keşfederken, anneleriyle görsel, sözel ve fiziki olarak iletişimi sürdürebilmek ve eminlik hissini kaybetmemek için zaman zaman, yanlarına gidip onlara bakarak ve konuşarak kontrol etmeleriyle uygunluk gösterdiğine dikkat çekilmiştir.

Katılımcıların sevgi odaklı bir yaradan algısı mı yoksa korku odaklı bir yaradan algısına mı sahip olduklarının farkına varması ve seven yaradan algısını desteklemek

amaçlanmıştır. Yaradanın kuluna olan sevgisi ve sevgi odaklı bağlanmanın insan hayatındaki etkileri üzerinde durulmuştur. Allah'a güvenli ve sevgi dolu bağlanmış insanların, kaygılı bir şekilde bağlanmış insanlara göre çok daha iyi yaşam doyumu ve çok daha az kaygı, depresyon ve fiziksel hastalık şikâyetlerinde buldukları (Kirkpatrick & Shaver, 1992; Greenway vd., 2003; Güler-Aydın, 2011) araştırmalar kaynak gösterilerek anlatılmıştır.

Yaradanın sıfatlarının sevgi ağırlıklı olduğu;

“Allah, (size olan) sevgisinden dolayı, sizin için, dinlenmeniz için geceyi, lütfunu arayıp bulmanız ve böylece (O'na) şükretmeniz için de gündüzü yaratmıştır .” (Kasas,73)

“Bunun üzerine o da: “Rabbinin sevgisinden dalalette olanlardan-sapkınlardan başka kim umut keser ki...?” demişti .” (Hicr,56)

“Ey (hata işleyerek) kendilerine(zulümde) aşırı giden kullarım! Allah'ın (size duyduğu derin) sevgiden asla umudunuzu kesmeyin; çünkü Allah bütün hataları bağışlar. Gerçekten de O, çok bağışlayan, çok müşfik olandır” (Zümer,53)

“....Allah'ın size olan lütfu ve sevgisi olmasaydı, (bu davranışınızdan dolayı) hüsrana uğrayanlardan olurdunuz .”(Bakara, suresi, 63-64)

Kur'an'daki sevgi ayetlerinden yola çıkılarak incelenmiştir. Korkunun iletişimi baltaladığı, sevgi ile korkunun bir arada olamayacağına değinilmiştir. Kişinin korktuğu bir insana karşı hissiyatı ile sevdiği bir insana karşı hissiyatı ve güveni üzerinde

düşünceleri sağlanmış ve sevilen insana güvenin daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Katılımcılar oturum sonunda, bu anlatılanların kendilerine terapi gibi geldiği ve huzur verdiğini ifade etmişlerdir. Aslında korku dedikleri şeyin saygı olabileceği ve korku duygusunun onlara iyi gelmediği farkındalıklarını paylaşmışlardır. Kendilerinin bu şekilde öğrenerek büyüdüklerini ve çocuklarına da bunu yansıtabildiklerini fark etmişler ve din dilindeki söylemler üzerine deneyimlerini paylaşmışlardır. Yaradanın affediciliğine, bağışlayıcılığına ve kullarına karşı sevgisinin sonsuz olduğu düşüncesini hayatımıza koymaya ve hatırdan tutmaya niyet edilerek oturum sonlandırılmıştır.

6. Oturum

Oturumun Teması : Sabır ve Öfke Yönetimi

Oturumun Amacı : Sabır ve tahammül kavramlarının ayrımını yapmak. Tahammül duygusunun kaliteli bir duygu olmayıp öfkeyi tetiklediği, sabır duygusunun kaliteli bir duygu olduğu paylaşımını yapmak.

Uygulama: Bu oturumda sabır ve tahammül kavramları üzerinde durulmuştur. Oturumun başında katılımcılardan sabrın ne olduğu ve sabır hakkındaki fikirlerini söylemeleri istenmiştir. Katılımcılardan “beklemek, tahammül etmek, kendini bir yük altında hissetmek” gibi cevaplar alınmıştır. Öncelikle sabrın tahammülden farklı olduğu, sabrın olumlu ve istenen bir davranışken tahammülün bize zarar verebildiği ve sonucunda yıkıcı öfkeye sebep olabildiği üzerinde durulmuştur. Sabrın, yaşanan durum için çözüm yolları bulmak ve çözümü aktif bir bekleyiş ve güzellikle, sükunetle beklemek demek olduğu (Özdoğan, 2012, s.29) Yaradanımızın Kuranda bize sabrı öğütlediği aşağıdaki ayetlerle desteklenmiştir.

“...Allah, sabredenleri sever.” (Al-i İmran,146)

“Artık güzel bir sabırla sabret.”(Mearic,5)

“Sabredenler ve salih amellerde bulunanlar başka. İşte, bağışlanma ve büyük ecir bunlarıdır.” (Hud,11)

“Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır. Elbette sabredene, yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz.” (Nahl,96)

Anadolu bilgilerimizden Mevlana'nın;

“Sabır, yaranın içinde yaradani görmektir.”

“Maksada sabırla erişilir, aceleyle değil. Sabret ki doğrusunu Allah iyi bilir” sözleri yorumlanmıştır.

Devamında tahammül kavramı üzerinde durulmuş ve bu kavramın ‘yük yüklenmek, bir yükü üstüne almak, altında kalmak, içe atmak ’ gibi anlamları üzerinde durulmuş ve sabrın; acıyı, sıkıntıyı yumuşaklıkla ve sakinlikle karşılamak ve çözüm için arayışa geçmek iken tahammülün çözüm yoluna gitmeden pasif bir hal içinde olmak olduğundan bahsedilmiştir. Yaşantımızda sabır ve tahammülü karıştırabildiğimiz, sabrı bizi geliştirip güçlendirebilecek bir şekle dönüştürmek yerine ruh ve beden sağlığını zarar veren tahammülü yaşayabildiğimiz (Özdoğan, 2012, s.31-32) üzerine örnekler verilerek durulmuştur. Araştırmacı kendi hayatından da örnekler vererek katılımcılarla samimi bir ortam oluşturmuş ve bu konuda yaşantılarını paylaşımları için cesaretlendirmiştir.

Katılımcılar daha önce bu konuda hiç bu kadar düşünmediklerini fark ettiklerini belirterek farkındalık kazandıklarını söylemişlerdir. Kendilerinin bu konuda çok zorlandıklarını, çocuklarının diğer çocuklardan farklı olması dolayısıyla daha fazla

sabra ihtiyaç duyduklarını ve hayatlarında genellikle tahammül ettiklerini paylaşmışlardır. Bu konuşmaların ve bilgilerin kendilerine çok iyi geldiğini ifade etmişlerdir. Tahammülün öfkeyi tetiklediğinden, öfke kavramından ve öfkeyi kontrol altına almanın öneminden bahsedilmiştir. Son olarak öfke üzerinde durulmuş, öfkenin doğru kullanıldığında sağlıklı bir duygu olduğu ile başlangıç yapılmıştır. Sabır yerine tahammülü kullandığımızda, sürekli yükün altında kaldığımızı hissettiğimizde bunun belli bir zaman sonra yıkıcı bir öfke olarak karşımıza çıktığına dikkat çekilmiştir (Özdoğan, 2012, s.32). Katılımcılar, çocuklarına ders konusunda yardımcı olurken çok öfkelenediklerini ve sürekli neden yapamıyorsun şeklinde onları yargıladıklarını ifade etmişlerdir. Sorumluluklarının arttığını hissettikleri zamanlarda ise eşlerine karşı öfkeli davranışlarda bulduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu sözleri üzerine çocuklarının özel durumları üzerinde tekrar durulmuştur. Öfke konusunda ayetler, hadisler ve Anadolu bilgelerinin sözleriyle konu tamamlanmıştır. Tahammülümüzü sabra dönüştürürsek öfkemizi kontrol altına alabileceğimiz ve ilişkilerimizin de daha iyi olabileceği konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Yaradan öfkesini kontrol edenleri teşvik etmektedir;

“Onlar, bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yönetenler ve insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.” (Âl-i İmran, 134)

Aynı şekilde Peygamberimiz de öfke yönetiminin önemini aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir;

“Güçlü, güreşte gücünü gösteren değil, öfke anında kendine hâkim olandır.”
(Buhârî, Edeb, 76.)

Öfkesinin gereğini yerine getirebilecek güçte olduğu halde öfkesini kontrol eden insanın kalbini yüce Allah güven ve imanla doldurur.” (Ebu Davud, Edeb)

Anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkide bu kavramların yeri üzerinde durularak; hayatımızda tahammül yerine sabrı yaşamaya, geçmiş yaşantılarımızdaki tahammüllerimizi sabra dönüştürmeye, temiz bir zihin ve gönül için öfkeden uzak durmaya niyet edilerek oturum sonlandırılmıştır.

7. Oturum

Oturumun Teması: Şükür, Umut ve Dua

Oturumun Amacı: Her an ve her durumda şükretmenin güzelliğinin, yaradanın dua kapılarının her an açık olduğunun ve inanan insan için umudun hiç tükenmeyecek bir kaynak olduğunun bilincinde olmak. Allah'ın her an yaratma ve yaşatma halinde olduğunu düşünerek onun sevgisinden ve şefkatinden umudun kesilmeyeceğini bilmek.

Uygulama: Bu oturumda şükür ve umut kavramları üzerinde durulmuştur. Katılımcılara “Sizce şükür nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan bazı cevaplar; “Senden daha kötü durumda olanlara bakıp haline şükretmendir.”, “Başımıza kötü bir şey ya da hastalık geldiğinde daha kötüsü de olabilirdi diye düşünerek onu kabul etmektir”, “Çocuğumuza bakıp daha kötü durumda olanların varlığını düşünmektir” şeklindedir. Bu cevapların arkasından katılımcılara “Burada şükrederken kendimizi başkalarıyla mı kıyaslıyoruz yoksa gerçekten şükretmiş mi oluyoruz?” sorusu yöneltilerek üzerinde düşünmeleri sağlanmış ve aslında şükürün özünün, içinde bulunduğumuz anda ne yaşıyor olursak olalım, yaşadığımız durumun olumlu yanını fark ederek teşekkür etmek olduğundan bahsedilmiştir. Kendi durumumuzu başkalarıyla kıyaslamak olan mukayeseli şükürün aslında kaliteli bir şükür olmadığı acıma duygusunun hakim olduğu bunun yerine şefkat duygusunu ön plana çıkarmanın daha güzel olduğundan bahsedilmiştir. Kişinin her

durumda ve halde şükretmesinin kişi için daha güzel olduğu, şükretmenin “an” da olmak olduğu ve yaradanla olmak olduğu anlamlarına değinilmiştir. Olumlu düşünebilmek ve olumsuz görünen durumlarla baş edebilmek için kaliteli bir şükre ihtiyacımız olduğuna değinilmiştir. Şükürün, bilgiyi, sevgiyi, kazancı ve mutluluğu paylaşmak olduğu bilgisi paylaşılmıştır (Özdoğan, 2012, s.50-53). Bununla alakalı ayetlere değinilmiştir.

“Eğer şükreder ve imana ererseniz neden Allah [geçmiş günahlarınızdan dolayı] sizi azaba uğratsın? Allah şükredenlere karşılığını her zaman veren ve her şeyi bilendir.” (Nisa, 147)

İslam dininde inanan insanların daima umutlu olmaları ve Allah’tan hiçbir zaman umut kesmemelerinin tavsiye edildiği;

“De ki: “Ey kendi aleyhlerinde olmak üzere ölçüyü taşıran kullarım. Allah’ın rahmetinden umut kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü o, bağışlayandır, esirgeyendir.” (Zümer,53)

ayetler eşliğinde açıklanmıştır. Yaradanın ol demesinin her şeyi oldurabileceği ve iletişim şekillerinin en saf, en güzeli olan dua ile iletişim kurmanın insanı mutlu ve umutlu kılacağı üzerinde durulmuştur. Duanın yaradılanın sınırlı gücünü yaradanın sınırsız gücüyle birleştirmesi olduğu ve duaya icabet edileceği ;

“Kullarım beni sana soracak olursa, muhakkak ki ben (onlara) pek yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm. Öyleyse, onlar da

benim çağırma cevap versinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulsunlar.

“(Bakara,186)

“Gerçek dua, ancak o'na yapılır. O'ndan başka dua ettikleri ise, kendilerinin hiçbir isteklerini karşılayamazlar. (Onların durumu) tıpkı ağzına gelsin diye avuçlarını suya uzatan kimse gibidir. Oysa (su) ona gelmez. İşte kâfirlerin duası, öyle boşa gider.” (Ra'd , 14)

“Rabbiniz şöyle buyurdu: “bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.” (Mü'min , 60)

“(Ey Muhammed!) De ki: “duanız olmasa, rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.” (Furkan,77)

Erzurumlu İbrahim Hakkın Hz. 'nin

"Hak şerleri hayr eyler, zannetme ki gayr eyler, arif onu seyreyler, mevlam görelim neyler, neylerse güzel eyler"

Sözü üzerine, görünenin arkasındaki güzelliklere kendimizi açmaya, yaradandan umut kesmemeye, daima iletişim halinde olmaya ve her anımız için şükretmeye niyet edilerek oturum sonlandırılmıştır.

8. Oturum

Oturumun Teması : Programın değerlendirilmesi, anne çocuk etkinliği ve veda.

Oturumun Amacı : Uygulanan program hakkında düşünceleri paylaşarak, programın etkililiği üzerine değerlendirmeler yapmak. Öğrenme güçlüğü olan çocukların akranlarıyla birlikte vakit geçirebilecekleri ortam ve etkinlikler düzenlemek.

Uygulama: Bu oturum çocuklar ve anneleri ile birlikte bir piknik etkinliği şeklinde planlanmıştır. Etkinliğe katılan çocuklar kendi düzeylerindeki çocuklarla birlikte vakit geçirme ve iletişim kurma fırsatı bulabilmişlerdir. Program boyunca birbirleriyle iletişim halinde olan katılımcılar bu etkinlikle daha samimi bir ortamda birlikte olma fırsatı yakalamışlardır. Annelerin daha rahat olabilmeleri ve bu zamanı kendilerine ayırabildikleri bir zaman dilimi haline getirebilmek amacıyla çocuklara etkinlikler yaptırıp onlarla ilgilenecek bir çocuk gelişimciden destek alınmıştır. Etkinlikte bu zamana kadar gerçekleştirilen oturumların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Oturumlara katılan anneler farkındalıklarını paylaşmışlar, genelde ve özelde bu programın değerlendirilmesi yapılarak, hayatlarında değişimler sağlayıp sağlamadığı üzerinde konuşulmuştur. Katılımcılardan program hakkındaki düşüncelerini kısaca yazmaları istenmiştir. Yaradanın sevgi ve şefkatini iç dünyasında hissetmenin ve manevi değerlerin psikolojik iyi oluş üzerinde etkisi olduğu, yaşam olaylarıyla baş edebilmede maneviyattan beslenmenin kişinin hem kendisi hem ailesi hem de toplumsal ilişkilerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkarabileceği üzerinde durularak Program tamamlanmıştır.

Bu oturumda, oturumların genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Grup etkinliğinde bulunmaktan memnun olup olmadıkları, ayrıca grup etkinliğinin annelere neler kazandırdığı üzerinde durulmuş, anneler süreçle ilgili duygularını paylaşmışlardır. Paylaşımların ardından katılımları için annelere, kendilerine vakit ayırmakla birlikte

bilimsel bir çalışmaya katkıda buldukları için teşekkür edilerek oturum sonlandırılmıştır.

2.5. Nitel Araştırmalarda Geçerlik Ve Güvenirlik

Bilimsel araştırmalarda sonuçların inandırıcılığı oldukça önemli bir ölçüttür. Bu nedenle geçerlik ve güvenilirlik araştırmalarda kullanılan önemli ölçütlerdendir. Nitel araştırmalarda, nicel araştırmalarda kullanılan tanımlar, yöntemler ve testler yoktur. Bu durum akıllara “Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik nasıl sağlanır?” sorusunu getirmektedir. Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için bazı önlemler bulunmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Aşağıda bu önlemlerden bahsedilmektedir.

2.5.1. Nitel Araştırmalarda Geçerlik

Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının incelediği olay ya da olgu ile ilgili bulguları belli bir bütünlük içinde ve olduğu gibi aktarmasını ifade etmektedir. Nitel araştırmaların temel özellikleri geçerlik açısından artılar sunmaktadır. Nitel araştırmalar; araştırmada araştırmacının esnek olması, araştırma boyunca gerek duyulan yerlerde yeni stratejiler geliştirebilmesi, yeni görüşmeler ve sorular ekleyebilmesi ve farklı veri toplama yöntemleri kullanmaya olanak sağlaması yönünden geçerlik açısından önemli artılara sahiptir. Aynı şekilde nitel araştırmaların sahip olduğu; araştırma alanına yakınlık, görüşmelerin yüz yüze olması ve derinlemesine bilgi toplama, doğal ortamda doğrudan bilgi toplama, gerektiğinde ek bilgi için alana geri dönebilme gibi özellikler geçerliği sağlama açısından oldukça önemlidir (Yıldırım & Şimşek,2016).

Nitel araştırmalarda geçerliği sağlama noktasında iç geçerlik ve dış geçerlik kullanılan stratejilerdir. İç geçerlik; araştırmacının, veri toplama ve verileri analiz etme

süresince tutarlı olması ve bu tutarlılığı nasıl sağladığını açıklayabilmesidir. Ayrıca araştırma boyunca elde edilen bulgu ve sonuçların gerçeği yansıtmadığını teyit etmesidir. Dış geçerlik ise, araştırma sonuçlarının genellenebilirliği ile ilgilidir. Eğer bir araştırmanın sonuçları benzer ortamlara ve durumlara genellenebiliyorsa bu araştırmanın dış geçerliğe sahip olduğu sonucuna varılabilir. Fakat nitel araştırmaların ilgilendiği sosyal olayların, içinde bulunduğu ortama göre farklılaşma özelliğinden dolayı hiçbir araştırmanın sonuçları başka bir duruma doğrudan genellenememektedir. Bu genellemeler nitel araştırmalarda nicel araştırmalarda olduğu gibi doğrudan değil bazı dolaylı yollardan yapılabilmektedir. Bu dolaylı genellemeler, deneyimler, örnekler ve analitik genellemelerdir. Nitel araştırmalarda araştırmacı, araştırmanın bütün aşamalarında ayrıntılı bir şekilde okuyucuyu bilgilendirirse, okuyucu araştırma sonuçlarından hareketle kendi ortamına doğrudan genelleme yapamasa da kendi ortamı için geçerli olabilecek bazı deneyimler çıkarabilir. Bu durumda araştırma sonuçlarının genellenebilirliği artmış olur (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Çalışmada iç geçerliği sağlamak adına, incelenen durum ile ilgili bulgular ve bulguların analizi ile çalışmada yapılan uygulamalar açık anlaşılır ve belli bir bütünlük içerisinde sunulmuştur. Elde edilen bulguların gerçeği yansıttığına dair öğrenme güçlüğü olan çocuklar üzerinde yapılan gözlemler ve araştırmalar ile yapılan görüşmelerin tutarlı olduğu görülmüş ve okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca katılımcılara uygulanan programın etkililiği, program sonunda katılımcılardan elde edilen görüşlerle de tutarlıdır.

Çalışmada dış geçerliği sağlama adına, çalışmanın bütün aşamalarında okuyucuya açıklayıcı bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın aşamaları ve sonuçları hakkında detaylı bilgi edinen okuyucu, araştırma yapacağı ortama ve kişilerin özelliklerine uygun çıkarımlar ve genellemeler yapma imkanına sahip olabilir. Bu durum araştırmanın genellenebilirliğini artırmaktadır.

2.5.2. Nitel Araştırmalarda Güvenirlik

Nitel araştırmaların temel ilkelerinden birisi, olayların bireylere ve içinde bulunulan ortama göre sürekli değişme halinde olması ve araştırmanın benzer gruplara uygulanmasının aynı sonuçları vermeyeceğinin kabul edilmesidir. Araştırmalarda dış güvenirlikle alakalı olan tekrar edilebilirlik özelliği nicel araştırmalarda mümkün iken, insan davranışlarının durağan olmaması ve sürekli değişim halinde olması sebebiyle sosyal olaylarla ilgili olan nitel araştırmaların tekrarını mümkün kılmamaktadır. Aynı Şekilde her araştırmacının olayları algılama ve yorumlama Şekillerinin farklı olabileceği ve iki farklı araştırmacının aynı olayı farklı yorumlayabileceğini kabul eden nitel araştırma, araştırmalarda i güvenirlikle çelişmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Gvenirlikle ilgili bazı ölçütler nitel araştırmanın temel ilkeleriyle çelişmesine rağmen nitel araştırmada i güvenirlik ve dış güvenirliği sağlama adına alınan bazı önlemler vardır.

LeCompte ve Goetz (1982), dış güvenirlik ile ilgili ;

- Araştırmacının kendi konumunu (katılımcı gözlemci, çalışılan durumla ilgili ön deneyimler gibi) açık hale getirmesi. Bu durum araştırmanın aynı Şekilde tekrar edilebileceğini değil aynı konuda çalışacak diğer araştırmacılara ne tür roller üstlenmeleri gerektiği konusunda fikir verebilir.
- Araştırmada veri alınacak bireylerin açık bir Şekilde tanımlanmasıdır. Bu durum araştırma yapacak olanlara örneklem seçiminde faydalı olacaktır.
- Araştırmanın yapıldığı sosyal ortamların ve süreçlerin tanımlanması. Bu durum elde edilen verilerin belli sosyal ortamlarda ortaya çıktığı ve farklı sosyal ortamlarda aynı sonuçlara ulaşılamayabileceğinin kabul edilmesini sağlamaktadır.

- Elde edilen verilerin analizinde kullanılan kavramsal çerçevenin ve varsayımların tanımlanmasıdır. Bu durum benzer araştırmalarda benzer sonuçlara ulaşabilmek için diğer araştırmacılara yol gösterebilir.
- Veri toplama ve analiz etme ile ilgili ayrıntılı açıklamaların yapılması. Verilerin hangi yöntemlerle toplandığı, görüşmelerin nasıl yapıldığı ve analiz edildiği ayrıntılı olarak açıklanması diğer araştırmacılara yardımcı olabilir.

Çalışmada dış güvenilirliği sağlama adına aşağıdaki önlemler alınmıştır;

- Araştırmacının çalışılan durumla ilgili deneyimlere sahip olması ve gözlem yapabileceği doğal ortamda bulunması araştırmanın güvenilirliğini artırmıştır. Bu durum diğer araştırmacıların kendi konumlarını değerlendirebilmeleri için fikir verebilmektedir.
- Yapılan araştırma Özel Öğrenme Güçlüğü olan 25 çocuk ve annelerini kapsamaktadır. Örneklem seçiminin açık bir şekilde belirtilmesi bu konuda çalışmak isteyen araştırmacılara fikir verebilmektedir.
- Araştırmanın planlanması ve uygulanma süreci açık bir şekilde belirtilerek hangi ortamlarda ve kişilerde araştırmanın amacına ulaşabileceği konusunda diğer araştırmacılar için fikir sağlayabilir.
- Kavramsal çerçeve, literatür taraması yapılarak ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Benzer araştırmalar için fikir verebilir niteliktedir.
- Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklardan alınan veriler gözlem ve mülakat yoluyla elde edilerek içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuğa sahip olan annelere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı ayrıntılı bir şekilde açıklanarak diğer araştırmacılar için fikir oluşturabilecektir.

LeCompte ve Goetz(1982), iç güvenilirlikle ilgili bazı stratejiler önermektedir;

- Toplanan verilerin öncelikle betimsel bir yaklaşımla doğrudan sunulmasıdır. Bu durumda okuyucu araştırmacının verilerini yorum katılmamış haliyle okuma imkanı elde ederse, daha sonra araştırmacının ulaştığı sonuçları bu verilere göre değerlendirme fırsatı bulabilir.
- Aynı araştırmaya birden fazla araştırmacının dahil edilmesidir. Bu durum verilerin toplanması, analizi ve sonuçlara ulaşılması aşamalarında araştırmacılar arasında oluşacak uzlaşma noktaları, araştırmanın başkaları açısından da kabul edilme oranını artıracaktır.
- Gözlem yoluyla elde edilen bulguların, görüşme yoluyla teyit edilmesidir. Bu durum bulguların doğruluğunun test edilebilmesi ve bu bulgulara ilişkin ek veriler, ulaşılan sonuçların inandırıcılığını artıracaktır.
- Elde edilen verilerin analizinde bir başka araştırmacıyı kullanma ve ulaşılan sonuçların teyit edilmesidir. Bu durumda elde edilen sonuçların araştırmacının kendi görüşünden ziyade elde edilen verilere dayandığı teyit edilebilir.
- Önceden oluşturulmuş ve ayrıntılı olarak tanımlanmış bir kavramsal çerçeveye bağlı olarak yapılan veri analizi de iç güvenirligi zenginleştiren etkenlerdendir. Araştırmacının varsa, böyle bir kavramsal çerçeveyi nasıl oluşturduğu ve verilerin analizini nasıl yaptığını okuyucuya açıklaması beklenir.

Çalışmada iç güvenirligi sağlama adına bazı önlemler alınmıştır:

- Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklarla yapılan görüşmelerden doğrudan alıntılar yapılmış ve uygulamalar doğrudan okuyucuya sunulmuştur. Bu durumda okuyucu verileri yorum katılmadan okuma imkanı bulabilmiştir.

- Araştırmada kendisi ile birlikte başka araştırmacılardan da destek alınarak araştırma süreci boyunca fikir alışverişinde bulunulmuştur.
- Çocuklar üzerinde yapılan gözlemler, görüşmelerden elde edilen sonuçlarla tutarlı bulunmuştur.
- Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı kapsamında katılımcılara ön test ve son test olarak uygulanan Tanrı algısı ve Psikolojik İyi Oluş lekleri arasında çıkan anlamlı farklılık, uygulamalarda yapılan görüşmelerle tutarlılık göstermektedir. Katılımcılar üzerinde yapılan gözlemler ve n test puanları tutarlı olmakla birlikte son test ile katılımcıların programın sonunda belirttiği görüşler de tutarlı bulunmuştur.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar İle Yapılan Birebir Görüşmeler Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Özel Öğrenme Güçlüğü olan 7-11 yaş arası 25 çocuğun yapılan görüşmeler neticesinde verdikleri cevaplar bu bölümde sunulmuştur. Çocukların manevi ihtiyaçlarını saptamaya yönelik yapılan görüşmeler sonucunda çocukların sorulan sorulara verdikleri cevaplar sınıflandırılarak tablolar halinde analiz edilmiştir.

Tablo 1

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Sana Göre Allah Nasıl Bir Varlıktır?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Sana Göre Allah Nasıl Bir Varlıktır?	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Bilmiyorum	4	16,0	2	2		
İyi Bir İnsandır	6	24,0	1	3	2	
Yaratandır	7	28,0	1	1	2	3
Camiye Benzer	1	4,0	1			
İyiliklerimizi ve Kötülüklerimizi Yazan Birisidir	3	12,0		1	2	
Görünmezdir (Ruh gibidir)	4	16,0		2	1	1
Toplam	25	100,0				

Tablo 1’de 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların Tanrı’yı nasıl algıladıklarını saptamak amacıyla sorulan “Sana göre Allah nasıl bir varlıktır” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı verilmiştir. Çocuklardan Allah’ı ‘yaratan’ olarak tanımlayanların oranı diğerlerine göre daha yüksektir. Çocuklardan Allah’ı yaratan olarak düşünenlerden 1 tanesi 8 yaşında, 1 tanesi 9 yaşında, 2 tanesi 10 yaşında ve 3 tanesi de 11 yaşındadır. Yaratan Tanrı algısı tüm yaşlarda görülebilmekteyken yaşın artmasıyla birlikte artış göstermektedir. Burada önemli noktalardan birisi Piaget’in somut işlemler dönemine göre bu dönemdeki çocukların Allah’ı yaratan, ruh gibi soyut ve yarattığı varlıklara benzemeyen kavramlarla ifade ediyor olmalarıdır. Bu durumun sebebi çocukların bu dönemde soyut kavramları modelleme yoluyla ifade ediyor olmalarından kaynaklanabilmektedir. Çocuklardan 6 tanesi Allah’ı ‘iyi bir insan’ olarak, 3 tanesi ‘iyilikleri ve kötülükleri yazan birisi’ olarak tanımlamakta ve Allah’a insana ait özellikler yüklemektedirler. Çocuklardan 2 tanesi ise Allah’a nesne özelliği yükleyerek ‘camiye benzer’ şeklinde tanımlamaktadırlar. Piaget (2005)’e göre çocukların tanrıyla alakalı ilk sahip oldukları algıları antropomorfiktir. Bu kavramın içindeki Tanrı somut, insanın özelliklerini taşıyan bir Tanrı’dır. Çocuklar 7-8 yaşlarında Tanrı’yı insan olarak algılamakta ve bu antropomorfik algıları sebebiyle Tanrı’yı yaşlı bir adam, üstün güçleri olan bir kişi, her şeyi yapabilecek güçte olan bir insan olarak tasvir etmektedirler. Çocuklar 7 yaşlarına geldiklerinde somut-soyut arası bir Tanrı algısı geliştirebilmekte ve 11 yaşı itibari ile de Tanrı kavramı daha çok soyuta dönük olabilmektedir. Çocukların soyut kavramları kavramlaştırabilmeleri için 12 yaş ve üzeri olan soyut işlemler döneminde olmaları gerekmektedir. Ernest Harms (1944)’a göre 7-12 yaş arasını kapsayan dönem gerçekçi dönemdir. Bu dönemde çocuk gerçekçi bir Tanrı algısına sahiptir ve Tanrı’yı gerçek bir insan olarak düşünebilmektedir. Tanrı’yı dini sembollerle ifade etme eğilimindedir.

Buradaki önemli noktalardan birisi de çocukların yaşları artarken Tanrı'ya antropomorfik özellikler yüklemelerinin azalmasının beklenmesine karşın, Tanrı'ya hem insan özelliği hem nesne özelliği hem de üstün güç (yaratan) özelliği yükleyenlerin her yaşta mevcut olmasıdır. Çocukların bu şekilde bir algıya sahip olmalarında dini kurumların ve çevresindeki yetişkinlerin de etkisi olduğu gibi (Clark, 1961) çocukların özel durumundan dolayı bulunduğu yaş ile bilişsel yaşı arasındaki farktan kaynaklanabileceğini söylemekte mümkündür.

Tablo 2

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Allah’ın İsmi Duyunca Aklına Ne Geliyor?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Allah’ın İsmi Duyunca Aklına Ne Geliyor?	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Düşünemiyorum	6	24,0	4	1		1
İyi ve Güzel Şeyler	10	40,0		3	4	3
Kur’an	1	4,0		1		
Namaz ve Oruç	2	8,0		1	1	
Türk Bayrağı	1	4,0		1		
Büyü	1	4,0		1		
Şeytan	1	4,0	1			
Korku	1	4,0				1
Bir Olduğu	2	8,0		1	1	
Toplam	25	100,0				

Tablo 2’de 7-11 yaşları arası öğrenme güçlüğü olan çocuklara, Allah’ın isminin onlar için ne çağrıştırdığını ve neyi ifade ettiklerini saptamak amacıyla “Allah’ın ismini duyunca ve düşününce aklına ne geliyor?” sorusu sorulmuştur. Çocukların %40’ı Allah’ın ismi söylendiğinde akıllarına, iyi ve güzel şeylerin geldiğini belirtmişlerdir. 8 yaşındaki çocuklar, Piaget’in Bilişsel Gelişim Kuramı’na göre somut işlemler döneminin alt basamaklarında oldukları için çoğunlukla ‘düşünemiyorum’ cevabını vermişlerdir. Çocuklardan bazıları, içinde buldukları somut işlemler düzeyine uygun olarak sembollerle ifade etmişler ve ‘Kur’an’ , Türk Bayrağı’ ve ‘şeytan’ gibi cevaplar vermişlerdir. Çocuklardan 2 tanesi ‘namaz ve oruç’ gibi somut ibadetler olarak algılamaktadırlar. Çocuklardan 2 tanesi Allah’ı ‘bir olmak’ ile, 1 tanesi ‘büyü’,1 tanesi ise ‘korku’ gibi soyut kavramlarla nitelendirmişlerdir.Yukarıda da bahsedildiği gibi çocukların Allah’a yükledikleri kavramlarda çevre etkisini görmek olasıdır (Clark, 1961).

Tablo 3

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Sence Allah Seni Seviyor Mu?”

Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Sence Allah Seni Seviyor mu? (Evet ise nedeni nedir?)	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
İyilik Yaparsam Sever Kötülük Yaparsam Sevmez	12	48,0	1	3	4	4
Bilmiyorum	7	28,0	3	3	1	
Evet (Neden)	6	24,0	1	3	2	
Toplam	25	100,0				

Tablo 3'te 7-11 yaş arası Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların Allah' a karşı sevgi duygularını saptamak amacıyla "Sence Allah seni seviyor mu?" sorusu sorulmuştur. Çocukların %48'i Allah'ın kendilerini şartlı sevdiğini, iyilik yaptıklarında sevip kötülük yaptıklarında sevmediğini ifade etmişlerdir. Çocukların yaşları büyüdükçe şartlı seven Tanrı algısının arttığı görülmektedir. Çocuklardan %28'i Allah'ın kendilerini sevip sevmediğini bilmediğini, %24'ü ise Allah'ın kendilerini sevdiğini söylemiştir. Çocuklarda görülen şartlı sevme düşüncesinin yoğun olarak görülmesinin sebebinin yaşamış oldukları güçlüklerle alakalı olduğu söylenebilir. Öğrenme güçlüğü olan çocukların akademik alanda akranlarını geriden takip ediyor olmalarının çevreleri tarafından başarılı olurlarsa sevilip dışlanmayacakları algısıyla başarıya bağlı bir koşullu sevme duygusundan kaynaklandığını ve Tanrı ile olan ilişkilerine de bunu yansıtıyor olabileceklerini söylemek mümkündür. Allah'ın kendisini sevdiğini düşünen çocuklara "Sence Allah neden seni seviyor?" sorusu yöneltilmiştir. Aşağıda "evet" cevabı veren çocukların yanıtları tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 4

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklardan Allah'ın Kendilerini Sevdiğini Düşünenlerin "Sence Allah Neden Seni Seviyor?" Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Sence Allah Neden Seni Seviyor	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
İyilik Yaptığım İçin Seviyor	2	33,3	2			
Çünkü O Çocukları Sever	1	16,7	1			
İyi Kalpli Olduğu İçin	2	33,3		1	1	
Bizi Koruması Sevdiğini Gösteriyor	1	16,7			1	
Toplam	6	100,0				

Tablo 4’te 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların Tanrı algılarına dair sorulan “Sence Allah seni seviyor mu?” sorusuna ‘evet’ cevabı veren 6 çocuğun Allah’ın onları sevmesinin nedeni olarak verdikleri cevaplar sunulmuştur. Çocuklardan 2 tanesi iyilik yaptıkları için Allah’ın onları sevdiğini düşünmektedir. Burada da aynı şekilde ifade edilmeyen bir koşullu sevgi olduğu söylenebilir. Çocuklardan 3 tanesi ise Allah’ın onları sevmesinin sebebini ‘çocukları sevmesi’ ve ‘iyi kalpli olması’ şeklinde Allah’a yüklemiş oldukları güzel sıfatları onları sevmesinin nedeni olarak göstermişlerdir. Çocuklardan 1 tanesi ise diğerlerine göre daha üst düzey bir cevap vererek çıkarımda bulunmuş ve Allah’ın kendisini korumasının aslında ona olan sevgisinin bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 5

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Sence Allah’tan Korkulur Mu?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Sence Allahtan Korkulur Mu? (Evet ise nedeni nedir?)	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Evet (Neden)	22	88,0	3	9	6	4
Hayır	3	12,0	2		1	
Toplam	25	100,0				

Tablo 5’te 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların nasıl bir Allah algısına sahip olduklarını saptamak amacı ile sorulan “Sence Allah’tan Korkulur Mu?” sorusuna verdikleri yanıtlar sunulmuştur. Yaş gruplarında belirgin bir farklılık görülmemekle birlikte çocuklardan %88’i Allah’ın korkulacak bir varlık olduğunu ifade

etmişlerdir. Çocuklardan yalnızca %12'si Allah'ı korkulacak bir varlık olarak algılamamaktadır. Buradan hareketle çocukların çoğunlukla korku odaklı bir Tanrı algısına sahip olduklarını söylemek mümkündür. Allah'tan korkulmayacağını söyleyen 3 çocuktan 2 tanesi 8 yaşındadır. Bu çocukların yaşları dolayısıyla çevrelerinden Allah ile ilgili söylemlere diğerlerine göre daha az maruz kaldıkları için bu cevabı verdikleri düşünülmektedir. Çocuklardan 'evet' cevabı verenlere "Allah'tan korkmanın nedeni nedir?" sorusu yöneltilmiştir. Aşağıda 'evet' cevabı veren çocukların yanıtları tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 6

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklardan Allah'tan Korkulacağını Düşünenlerin "Allah'tan Korkmanın Nedeni Nedir?" Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Allah'tan Korkmanın Nedeni Nedir?	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Bilmiyorum	1	4,5	1			
Çünkü O En Büyük ve Güçlü	4	18,2		2	2	
Bizi Taşa Dönüştürebilir	6	27,3	1	2	1	2
Korkulacak Şeyler Yapar, Cezalandırır	3	13,7		1	2	
Ateşte Yakar (Ateşten Korkuyorum)	5	22,7	1	2		2
Tehlikelidir	1	4,5		1		
Korkmamak Günahtır	2	9,1		1	1	
Toplam	22	100,0				

Tablo 6’da 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların Tanrı algılarına dair sorulan “Sence Allah’tan korkulur mu ?” sorusuna ‘evet’ cevabı vererek Allah’ı korkulacak bir varlık olarak ifade eden 22 çocuğun verdikleri cevaplar sunulmuştur. Çocuklardan 2 tanesi Allah’ın çok büyük olmasının korku verici olduğunu, 2 tanesi korkmamanın günah olduğunu düşündüğü için korktuğunu, 1 tanesi ise Allah’ın tehlikeli olduğunu düşündüğü için korktuğunu ifade etmiştir. Çocuklardan 14 tanesi ise Allah’ın cezalandırıcı ve yakıcı niteliğinin (taşa dönüştürmesi, cezalandırması, ateşte yakması) onları korkuttuğunu söylemişlerdir. Çocukların korkan yaradan algısını tetikleyen önemli etkenlerin başında din dilindeki korku ifadelerinden ve model aldığı yakın çevresinin Allah’ı bu şekilde anlatıp, tanıtmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Buradaki önemli noktalardan birisi ise diğer sorulara verilen cevaplarda olduğu gibi yaşa bağlı bir değişikliğin gözlenmemesidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu durumun çocukların özel durumundan kaynaklanmış olabileceğini söylemek mümkündür

Tablo 7

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Allah’a Güveniyor Musun?”

Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Allah Seni Korur Mu? (Allah’a Güveniyor Musun?)	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Evet, Güveniyorum	25	100,0	5	9	7	4
Hayır, Güvenmiyorum	0	0,0				
Toplam	25	100,0				

Tablo 7’de 7-11 yaşları arası öğrenme güçlüğü olan çocuklara sorulan “Allah’a güveniyor musun?” sorusu çocukların Allah’ın onları koruyup korumadığı ve Allah’a

karşı güven duygularını saptamak amacıyla sorulmuştur. Çocukların tamamı Allah'a güvendiklerini ve kendilerini koruduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu durumda çocukların Allah'a karşı duymuş oldukları korkunun O'na olan güvenlerini etkilemediği söylenebilir.

Tablo 8

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Dua Eder Misin?” Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Dua Eder Misin? (Evet ise Allah'tan neler istersin)	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Evet, Ederim	22	88,0	3	8	7	4
Hayır, Etmem	3	12,0	2	1		
Toplam	25	100,0				

Tablo 8'de 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların dua algısını saptamak amacıyla “Dua eder misin?” sorusuna verdikleri cevaplar sunulmuştur. Çocuklardan %12'si dua etmediklerini ve dua etmeyi bilmediklerini ifade etmişlerdir. ‘Dua ederim’ cevabı veren 22 çocuğa “Allah'tan neler istersin?” sorusu yöneltilmiştir. Çocukların bu soruya verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 9

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklardan “Dua Ederim” Cevabı Verenlerin “Allah'tan Neler İstersin?” Sorusuna İlişkin Cevaplarının Dağılımı

Allah'tan Neler İstersin?	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Derslerimin iyi olmasını	5	22,8	1	4		
Sağlıklı olmayı	2	9,1			1	1
Bizi korumasını	9	40,9	3	3		3
Paramızın olmasını	3	13,7		3		
Allah'a sevdiğimi söylemeyi	1	4,5			1	
Allah'ın nasıl birisi olduğunu bilmeyi	1	4,5		1		
Okçu olmayı	1	4,5			1	
Toplam	22	100,0				

Tablo 9'da 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların dua algılarına dair sorulan "Dua Eder Misin?" sorusuna "evet" cevabı veren 22 çocuğun verdikleri cevaplar sunulmuştur. Çocuklardan %50'si sağlıklı olmak ve Allah'ın korumasını istediklerini ifade etmişlerdir. Çocuklardan yarısının bu şekilde cevap verme sebeplerinin model alma yoluyla yetişkinlerin taleplerini öğrenmek ve tekrar etmek olduğu söylenebilir. Çocuklardan 5 tanesi derslerinde başarılı olmayı istediklerini belirtmişleridir. Bunun sebebinin ise yaşadıkları öğrenme güçlüğü'nün ders başarılarını ve onların sosyal ortamlardaki durumunu etkilemesinden rahatsızlık duymaları olduğu söylenebilir. Çocuklardan bir tanesi Allah'a O'nu sevdiğini söylemeyi, 1 tanesi ise O'nun nasıl birisi olduğunu bilmek istediğini söylemişlerdir. Çocuklardan 1 tanesi okçu olmak istediğini söylerken, aileleri maddi olarak sorun yaşayan 3 çocuk iste Allah'tan paramızın olmasını isterim cevabını vermiştir. Burada varılacak önemli noktalardan

birisi çocuklar Tanrı algıları nasıl olursa olsun her koşulda Allah'ın onları koruyacağını ve istediklerini vereceğini düşünmeleridir.

Tablo 10

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Hz. Muhammed Kimdir?”

Sorusuna İlişkin Verdikleri Cevapların Dağılımı

Hz. Muhammed Kimdir? (Tanıyorsan, nasıl birisiydi?)	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Evet, Tanıyorum	13	52,0	1	4	5	3
Hayır, Tanımıyorum	12	48,0	4	5	2	1
Toplam	25	100,0				

Tablo 10'da 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların önemli bir dini şahsiyet olan Hz. Muhammed ile ilgili bilgilerini saptamak amacıyla “Hz. Muhammed kimdir, tanıyor musun?” sorusu sorulmuştur. Çocuklardan %52'si tanıdığını ifade ederken %48'i tanımadığını ifade etmiştir. Çocuklardan ‘tanımıyorum’ cevabı verenlerin yaşları farklılaşmaktadır. Peygamberi tanımıyorum diyenlere tetikleyici sorular sorulmuş ve ‘okulda öğrenmiştim unuttum’, ‘adını duymuştum ama kim olduğunu hatırlamıyorum’, ‘annem bahsetmişti ama unuttum’ gibi yanıtlar alınmıştır. Bu yanıtlar çocukların özel durumunu desteklemektedir. Çocukların yaşadığı öğrenme güçlüğü onların kazandıkları bilgileri daha çabuk unutmalarına ve tekrar etmedikleri bilgileri hatırlayamamalarına sebep olabilmektedir. Bu durum çocukların bilseler bile unutmuş olabilecekleri düşüncesini desteklemektedir. Hz. Muhammed'i tanıdığını ifade

eden 13 çocuğa “Hz Muhammed Nasıl Birisiydi” sorusu yöneltilmiştir. Çocukların bu soruya vermiş oldukları cevaplar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 11

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklardan Hz. Muhammed’i Tanıdığını Söyleyenlerin “Sence Hz. Muhammed Nasıl Birisiydi?” Sorusuna İlişkin Cevaplarının Dağılımı

Sence Hz. Muhammed Nasıl Birisiydi?	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
İyi Bir İnsandı	6	46,2		2	1	3
İnsanlara Güzel Davranırdı	6	46,2	1	2	3	
Melekti	1	7,6			1	
Toplam	13	100,0				

Tablo 11’de 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların önemli bir dini şahsiyet olan Hz. Muhammed’i nasıl algıladıklarına dair sorulan “Hz. Muhammed Kimdir, Tanıyor Musun?” sorusuna ‘tanıyorum’ cevabı veren 13 çocuğun Hz. Muhammed’i nasıl tanıdıklarıyla ilgili verdikleri cevaplar sunulmuştur. Çocuklardan 1 tanesi Hz. Muhammed’i ‘melek’ olarak düşündüğünü ifade ederken, 12 tanesi onun iyi bir insan olduğunu ve insanlara güzel davrandığını ifade etmiştir.

Tablo 12

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların “Yapmayı Çok Sevdiğin Şeyler Nelerdir?” Sorusuna İlişkin Cevaplarının Dağılımı

Yapmayı Çok Sevdiğin Şeyler Nelerdir?	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Resim	12	48,0	2	6	3	1
Boyama	8	32,0	3	2	3	
Kitap Okumak	5	20,0		1	1	3
Toplam	25	100,0				

Tablo 12’de 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların yapmaktan hoşlandıkları ve yaparken kendilerini iyi hissettiren şeylerin neler olduğu bilgisini edinmek amacıyla “Yapmayı Çok Sevdiğin Şeyler Nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Çocukların düzeylerine uygun olarak resim yapmak, boyama yapmak ve kitap okumaktan hoşlandıklarını belirttikleri görülmüştür. Bunun üzerine çocukların sevdikleri şeyleri yaptıktan sonra çevrelerinden gelen güzel tepkiler karşısında nasıl bir duygu içine girdiklerini öğrenmek amacıyla “İnsanlar Yaptığın Çalışmayı Beğendiğinde Ne Hissedersin?” sorusu sorulmuştur. Aşağıda çocukların bu soruya verdikleri yanıtlar sunulmuştur.

Tablo 13

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Yapmaktan Hoşlandıkları Etkinliklerle İlgili “İnsanlar Yaptığın Çalışmayı Beğendiğinde Ne Hissedersin?” Sorusuna İlişkin Cevaplarının Dağılımı

İnsanlar Yaptığın Çalışmayı Beğendiğinde Ne Hissedersin?	f	%	Yaş			
			8	9	10	11
Mutlu olurum	10	40,0	3	5	2	
Sevinçli olurum	7	28,0	2	3	1	1
İyi ve güzel şeyler hissedirim	8	32,0		1	4	3
Toplam	25	100,0				

Tablo 13’te 7-11 yaş arası öğrenme güçlüğü olan çocukların hoşlarına giden şeyler yaptığında çevreleri tarafından onaylanmalarının onlara kendilerini nasıl hissettirdiği öğrenmek adına “İnsanlar yaptığın çalışmayı beğendiğinde ne hissedersin?” sorusuna verdikleri cevaplar sunulmuştur. Çocuklar yaptıkları çalışmanın ya da uğraşın beğenildiğinde mutlu, sevinçli olduklarını, iyi ve güzel şeyler hissettiklerini belirtmişlerdir. Burada en önemli çıkarımlardan birisi akademik başarı konusunda akranlarını geriden takip eden ve özgüven noktasında sorun yaşayan çocukların yapabildikleri alanlarda motive edilmelerinin oldukça önemli olduğudur.

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklarla gerçekleştirilen birebir görüşmeler sonucunda çocukların Tanrı algılarına dair bazı genellemelere ulaşmak mümkün olmuştur. Çocuklardan önemli bir bölümü, Allah ile ilgili bilgiye sahip olmamakla birlikte O’nun nasıl bir varlık olduğunu bilmediklerini ve O’nu düşünemediklerini ifade etmişlerdir. Piaget’e göre, somut işlemler döneminde olan çocuklar için soyut olan

Allah kavramı düşünemiyorum, bilmiyorum şeklinde ifadelere karşılık gelebilmektedir. Diğer taraftan içinde buldukları antropomorfik dönem gereği çocukların çoğu Allah'a kişisel özellikler yükleyerek O'nu insana benzetme yönelimindedirler. Allah'a insan özelliği yükleyenlerin ortak noktası ise Allah'ı iyi ve güzel sıfatlarla tanımlıyor olmalarıdır. Çocukların çoğu Allah'ı sevdiklerini ve Allah'ın da onları sevdiğini düşünmektedir. Allah'ın kendilerine olan bu sevgisi genellikle koşullu sevgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların büyük çoğunluğu ise Allah'ın korkulan bir varlık olduğunu düşünmekte ve cezalandırıcı yönüne vurgu yapmaktadır. Fakat buna rağmen Allah'a güvendiklerini ve Allah'ın kendilerini koruyacağını düşünmektedirler. Çocuklarda korku odaklı Tanrı algısının baskın olduğu görülmektedir.

3.2. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Anneleri ile Yapılan Çalışmadan Elde Edilen Bulgular

Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulanmadan önce ve uygulandıktan sonra annelerin Tanrı algısı düzeyleri ve psikolojik iyi oluş düzeylerini incelemek için ortalama, standart sapma, en küçük ve en büyük değer gibi betimsel istatistiksel kullanılmıştır. Programdan önceki ve sonraki Tanrı Algısı Ölçeği Korku Yönelimli alt boyutu ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanları için farklılaşma durumu incelenirken ölçümler normal dağılım sağladığı için ilişkili örneklem t testi kullanılmıştır. Tanrı Algısı Ölçeği Sevgi Yönelimli alt boyutu puanları farklılaşma durumu incelenirken ölçümler normal dağılım sağlanmadığı için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır.

“Özel Öğrenme Güçlüğü’ne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulanmadan önce Tanrı algısı düzeyleri ve psikolojik iyi oluş düzeyleri nedir?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulanmadan önce Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeylerini belirlemek için ortalama, standart sapma, en küçük ve en büyük değer gibi betimsel istatistiksel hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14

Uygulama Öncesi Tanrı Algısı Düzeyleri ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri

	N	Min.	Max.	\bar{X}	ss
Korku Yönelimli Tanrı Algısı	25	25,00	47,00	37,56	6,22
Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı	25	32,00	60,00	53,20	7,13
Psikolojik İyi Oluş	25	20,00	54,00	41,08	9,01

Min: En Küçük değer, Max: En büyük değer, \bar{X} : Ortalama, ss: standart sapma

Tablo 14 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulanmadan önce korku yönelimli Tanrı algısı puanlarının 25 ile 47 arasında değiştiği ve ortalamasının 37,56 olduğu görülmektedir. Sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarının ise 32 ile 60 arasında değiştiği ve ortalamasının 53,20 olduğu belirlenmiştir. Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin program uygulanmadan önce psikolojik iyi oluş puanlarının ise 20 ile 54 arasında değiştiği ve ortalamasının 41,08 olduğu görülmektedir.

“Özel Öğrenme Güçlüğü’ne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra Tanrı algısı düzeyleri ve psikolojik iyi oluş düzeyleri nedir?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeylerini belirlemek için ortalama, standart sapma, en küçük ve en büyük değer gibi betimsel istatistiksel hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15

Uygulama Sonrası Tanrı Algısı Düzeyleri ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri

	N	Min.	Max.	\bar{X}	Ss
Korku Yönelimli Tanrı Algısı	25	39,00	50,00	46,32	2,90
Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı	25	43,00	60,00	57,32	4,10
Psikolojik İyi Oluş	25	37,00	56,00	48,64	5,19

Min: En Küçük değer, Max: En büyük değer, \bar{X} : Ortalama, ss: standart sapma

Tablo 15 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra korku yönelimli Tanrı algısı puanlarının 39 ile 50 arasında değiştiği ve ortalamasının 46,32 olduğu görülmektedir. Sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarının ise 43 ile 60 arasında değiştiği ve ortalamasının 57,32 olduğu belirlenmiştir. Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin program uygulandıktan sonra psikolojik iyi oluş puanlarının ise 37 ile 56 arasında değiştiği ve ortalamasının 48,64 olduğu görülmektedir.

“Özel Öğrenme Güçlüğü’ne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra Tanrı algıları anlamlı farklılık göstermekte midir?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra korku yönelimli Tanrı algısının farklılaşmasının incelenmesinde ölçümler normal dağılım gösterdiği için ilişkili örneklem t testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16

Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı Uygulandıktan Sonra Korku Yönelimli Tanrı Algısının İncelenmesi

	N	\bar{X}	Ss	Sd	T	P
Ön test	25	37,56	6,22	24	7,720*	0,000
Son Test	25	46,32	2,90			

*p<0,05

Tablo 16 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra korku yönelimli Tanrı algısı ön test ve son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (p<0,05). Ortalamalar incelendiğinde son test puanlarının ortalamasının (\bar{X} =46,32) ön test puanlarının ortalamasından (\bar{X} =37,56) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, ölçekten alınan puanların artmasının korku yönelimli Tanrı algısını azalttığı dikkate alındığında programın uygulaması korku yönelimli Tanrı algısını azaltmaktadır.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra sevgi yönelimli Tanrı algısının farklılaşmasının incelenmesinde ölçümler normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17

Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı Uygulandıktan Sonra Sevgi Yönelimli Tanrı Algısının İncelenmesi

	N	\bar{X}	Ss	Z	P
Ön test	25	53,20	7,13	3,842*	0,000
Son Test	25	57,32	4,10		
Negatif Sıra Ortalaması = 4,25		Pozitif Sıra Ortalaması = 12,23			

*p<0,05

Tablo 17 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra sevgi yönelimli Tanrı algısı ön test ve son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (p<0,05). Ortalamalar incelendiğinde son test puanlarının ortalamasının (\bar{X} =57,32) ön test puanlarının ortalamasından (\bar{X} =53,20) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, ölçekten alınan puanların artmasının sevgi yönelimli Tanrı algısını arttırdığı dikkate alındığında programın uygulaması sevgi yönelimli Tanrı algısının artmasına katkı sağlamıştır.

“Özel Öğrenme Güçlüğü’ne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra Psikolojik iyi oluş düzeyleri farklılık göstermekte midir?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra psikolojik iyi oluş düzeylerinin farklılaşmasının incelenmesinde ölçümler normal dağılım gösterdiği için ilişkili örneklem t testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 18

Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı Uygulandıktan Sonra Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin İncelenmesi

	N	\bar{X}	Ss	Sd	T	p
Ön test	25	41,08	9,00			
Son Test	25	48,64	5,19	24	5,671*	0,000

*p<0,05

Tablo 18 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme Program’ı uygulandıktan sonra psikolojik iyi oluş ön test ve son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (p<0,05). Ortalamalar incelendiğinde son test puanlarının ortalamasının (\bar{X} =48,64) ön test puanlarının ortalamasından (\bar{X} =41,08) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, ölçekten alınan puanların artmasının psikolojik iyi oluşu arttığı dikkate alındığında programın uygulaması psikolojik iyi oluşun artmasına katkı sağlamaktadır.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan belirli bir süre sonra Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeylerini belirlemek için uygulanan izleme testi ortalama, standart sapma, en küçük ve en büyük değer gibi betimsel istatistiksel hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 19’ da verilmiştir.

Tablo 19***İzleme Testi Tanrı Algısı Düzeyleri ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri***

	N	Min.	Max.	\bar{X}	Ss
Korku yönelimli Tanrı algısı	25	41,00	50,00	47,36	2,36
Sevgi yönelimli Tanrı algısı	25	45,00	60,00	57,48	3,18
Psikolojik iyi oluş	25	40,00	56,00	47,92	3,66

Min: En Küçük değer, Max: En büyük değer, \bar{X} : Ortalama, ss: standart sapma

Tablo 19 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan belirli bir süre sonra (izleme) korku yönelimli Tanrı algısı puanlarının 341 ile 50 arasında değıştiğı ve ortalamasının 47,36 olduğu görülmektedir. Sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarının ise 45 ile 60 arasında değıştiğı ve ortalamasının 57,48 olduğu belirlenmiştir. Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin program uygulandıktan sonra psikolojik iyi oluş puanlarının ise 40 ile 56 arasında değıştiğı ve ortalamasının 47,92 olduğu görülmektedir.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı korku yönelimli Tanrı algısı ön test ve izleme testi puanlarının farklılaşmasının incelenmesinde ölçümler normal dağılım göstermediğı için Wilcoxon İşaretili Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 20

Korku Yönelimli Tanrı Algısı Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

	N	\bar{X}	Ss	Z	P
Ön test	25	37,56	6,22	4,378*	0,000
İzleme Test	25	47,36	2,36		
Negatif Sıra Ortalaması = 0,00			Pozitif Sıra Ortalaması = 13,00		

*p<0,05

Tablo 20 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı korku yönelimli Tanrı algısı ön test ve izleme testi puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (p<0,05). Ortalamalar incelendiğinde izleme testi puanlarının ortalamasının (\bar{X} =47,36) ön test puanlarının ortalamasından (\bar{X} =37,56) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, ölçekten alınan puanların artmasının korku yönelimli Tanrı algısını azalttığı dikkate alındığında programın uygulaması korku yönelimli Tanrı algısını azaltmaktadır.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı sevgi yönelimli Tanrı algısı ön test ve izleme testi puanlarının farklılaşmasının incelenmesinde ölçümler normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 21’de sunulmuştur.

Tablo 21

Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

	N	\bar{X}	Ss	Z	p
Ön test	25	53,20	7,13	3,441*	0,001
İzleme Test	25	57,48	3,18		
Negatif Sıra Ortalaması = 5,25			Pozitif Sıra Ortalaması = 12,89		

*p<0,05

Tablo 21 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı sevgi yönelimli Tanrı algısı ön test ve izleme testi puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (p<0,05). Ortalamalar incelendiğinde izleme testi puanlarının ortalamasının (\bar{X} =57,48) ön test puanlarının ortalamasından (\bar{X} =53,20) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, programın uygulamasının sevgi yönelimli Tanrı algısını arttırdığı söylenebilir.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı psikolojik iyi oluş ön test ve izleme testi puanlarının farklılaşmasının incelenmesinde ölçümler normal dağılım gösterdiği için ilişkili örneklem t testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 22’de sunulmuştur.

Tablo 22

Psikolojik İyi Oluş Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

	N	\bar{X}	Ss	Sd	T	p
Ön test	25	41,08	9,01	24	3,828*	0,001
İzleme Test	25	47,92	3,66			

*p<0,05

Tablo 22 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı psikolojik iyi oluş ön test ve izleme testi puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < 0,05$). Ortalamalar incelendiğinde izleme testi puanlarının ortalamasının ($\bar{X}=41,08$) ön test puanlarının ortalamasından ($\bar{X}=47,92$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, programın uygulamasının psikolojik iyi oluş düzeyini arttırdığı söylenebilir.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra korku yönelimli Tanrı algısı son test ve izleme testi puanlarının farklılaşmasının incelenmesinde ölçümler normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 23'te sunulmuştur.

Tablo 23

Korku Yönelimli Tanrı Algısı Son Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

	N	\bar{X}	Ss	Z	p
Son test	25	46,32	2,90	1,525	0,127
İzleme Test	25	47,36	2,36		
Negatif Sıra Ortalaması = 9,06			Pozitif Sıra Ortalaması = 10,85		

Tablo 23 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı korku yönelimli tanrı algısı son test ve izleme testi puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p > 0,05$) görülmektedir.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra sevgi yönelimli Tanrı algısı son test ve izleme testi puanlarının farklılaşmasının incelenmesinde ölçümler normal dağılım göstermediği için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 24'te sunulmuştur.

Tablo 24

Sevgi Yönelimli Tanrı Algısı Son Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

	N	\bar{X}	Ss	Z	P
Son test	25	57,32	4,10	0,549	0,583
İzleme Test	25	57,48	3,18		
Negatif Sıra Ortalaması = 9,21			Pozitif Sıra Ortalaması = 11,19		

Tablo 24 incelendiğinde öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı sevgi yönelimli Tanrı algısı son test ve izleme testi puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülmektedir.

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra psikolojik iyi oluş son test ve izleme testi puanlarının farklılaşmasının incelenmesinde ölçümler normal dağılım gösterdiği için ilişkili örneklem t testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 25'te sunulmuştur.

Tablo 25

Psikolojik İyi Oluş Son Test-İzleme Testi Puanlarının Farklılaşmasının İncelenmesi

	N	\bar{X}	Ss	Sd	t	P
Son Test	25	48,64	5,19	24	0,941	0,356
İzleme Testi	25	47,92	3,67			

Tablo 25 incelendiğinde öğrenme gücüne sahip çocuğu olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı psikolojik iyi oluş son test ve izleme testi puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) görülmektedir.

İzleme testi ile elde edilen bulgular, uygulanan programın katılımcılar üzerinde kalıcı etki bıraktığını göstermektedir. İzleme testi sürecinin, pandemi sürecini de içine alması programda elde edilen kazanımların farklı durum ve şartlarda da etkili olabileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Ön test ve son test verileri haricinde, 8 oturumda tamamlanan programın ilk oturumundan son oturumuna kadar annelerdeki değişimler gözlemlenmiştir. Annelerin ilk oturumlarda daha kaygılı ve kendilerini çaresiz hissettikleri, oturumlar ilerledikçe kaygılarının azalıp yerine umut duygularının geçtiği ve çocuklarını oldukları gibi kabullenme ve sevmeye eğiliminin arttığı gözlemlenmiştir. İlk oturumlarda, çocuklarının içinde bulunduğu durumdan dolayı annelerin hatayı kendilerinde görme eğiliminde olduğu görülmüştür ;

“Çocuğumun benim yüzümden bu şekilde olduğunu düşünüyorum, onu çok sıktım, yapamayacağı şeyleri yapmasını bekledim, bu şekilde değil de başka türlü davranıyordum şimdi böyle olmazdı.”

“İlkokula erken başlattım çocuğumu, yanlış verdiğim bir karardı. Şimdi olsa böyle bir şey yapmazdım. Pişmanım...”

Yaradanın kimsenin sorumluluğunu kimseye yüklenmeyeceğini bildiren ayetleri çerçevesinde suçluluk duygularından arınmalarına destek olunmaya çalışılmıştır. Programa katılımlarının onları mutlu ettiğini ve kendilerine iyi geldiğini her oturumda dile getirmişlerdir:

“Anlatılanlar terapi gibi oluyor, buradan çıkınca çok rahatlıyorum.”

“Eve gidince dinlediklerimi uygulamaya çalışıyorum, kendimi daha sakin hissediyorum, çocuklara daha az sinirlenmeye başladım.”

“Keşke çocuğumun durumuyla ilgili bu bilgileri daha önce bilseydim. Bundan sonra daha dikkatli olacağım.”

“Bize uyguladığınız bu manevi güçlenme programının çocuklar için olanı yok mu, ben çocuğumun da katılıp faydalanmasını istiyorum.”

Yukarıdaki gibi birçok memnuniyet sözleri uygulanan programın onlara hitap ettiğini ve fayda sağladığını belirtmektedir. Programın son oturumunda annelerin kendilerini rahat hissetmeleri için piknik ortamında sohbet imkanı sunulmuştur. Çocuklarıyla ilgilenen bir çocuk gelişimcinin olması onların kendilerine vakit ayırabilmelerini sağlamıştır. Son test olarak ölçekler tekrar uygulanarak program tamamlanmıştır. Ölçeklerden elde edilen bulgular, öğrenme güçlüğüne sahip çocuğu olan annelere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın, annelerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin yükselmesine, korku yönelimli Tanrı algılarının azalarak sevgi yönelimli Tanrı algılarının artmasına destek olduğu görülmektedir. Hem elde edilen ön test ve son test bulgularını teyit etmek hem de katılımcıların görüşlerini almak adına gönüllü olanlardan 'Katılımcı Formu'nu' doldurmaları istenmiştir.

Katılımcıların, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı hakkındaki görüşlerinden elde edilen nitel veriler belirlenen temalar altında table 26’da sunulmuştur;

Tablo 26

Özel Öğrenme Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Annelerinin Manevi Güçlenme ve Bakım Programı Hakkındaki Düşünceleri

Katılımcıların Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı Hakkındaki Düşünceleri	
Katılımcı İfadeleri	
Bilgi Edinme	<p><i>“Çok güzel, faydalı bir program. Bu konuların anlatılmasının bize özgüven sağladığını düşünüyorum.”</i></p> <p><i>“Doğru bildiklerimin çoğunu sorguladım.”</i></p> <p><i>“Katıldığım program, çocuğuma onun özellikleri hakkında bilgi sahibi olarak davranmamı sağladı.”</i></p>
Olumlu Duygusal İfadeler	<p><i>“Kesinlikle çok faydalı bir program. Terapi gibi oluyor.Bizim unuttuğumuz ya da ihmal ettiğimiz şeyleri tekrar hatırlayıp hayatımıza koymamızı sağladı.”</i></p> <p><i>“Program kendimi iyi hissetmemi sağladı, farkındalık oluşturdu. İlk defa böyle bir program yapıldığını gördüm.”</i></p> <p><i>“Kendimi iyi hissedip huzur buldum.”</i></p> <p><i>“Program sonunda kendimi daha sakin ve sabırlı hissettim.”</i></p> <p><i>“Kendimi hafiflemiş hissediyorum.”</i></p> <p><i>“Program sakinleşmemize yardımcı oldu. Bazı konulara özellikle de çocuklarımıza sabırlı ve sakin yaklaşmamızı sağladı.”</i></p> <p><i>“Anlatılan ve hatırlatılan şeyler beni, kendime getirdi.”</i></p> <p><i>“Hayatta yaşadığım üzücü olaylar beni her zaman kötüyü düşünmeye itmişti.”</i></p>

	<p><i>Güzel düşünüp güzel görmeyi, pozitif olmayı hatırladım.”</i></p> <p><i>“Program çok güzel, anlamlı ve amacına uygundu. Çok faydalandım.”</i></p> <p><i>“Bakış açımı değiştirdi. Olaylara daha farklı yaklaşabiliyorum”</i></p>
Olumlu Dini İfadeler	<p><i>“Allah’tan korktuğumu sanırdım, anlatılanlar sayesinde Allah’tan korktuğum için değil de sevdiğim için ibadet ettiğimin farkına vardım.”</i></p> <p><i>“Allah’ın ne kadar bağışlayıcı ve affedici olduğunu, onun bizi çok sevdiğini bizim de ondan korkmak yerine saygı içinde sevmemiz gerektiğini öğrendim.”</i></p> <p><i>“Programda bahsedilenler Allah’tan korkmayıp aksine Allah’ın affedici ve bağışlayıcı olduğunu daha iyi algılamamı sağladı.”</i></p> <p><i>“Ayetler ve hadisler ışığında bir program olması hem huzur verici hem de sakinleştirici oldu.”</i></p> <p><i>“Rabbimin her an benimle olduğunu düşündüm. Kendimi daha huzurlu hissediyorum.”</i></p> <p><i>“Ayetlerle bakıp düşünüyorum. Hayatıma olumlu etkisi çok oldu.”</i></p>
Öneri İfadeleri	<p><i>“Bu programların artması ve çocuklarımıza da yapılması gerektiğini düşünüyorum.”</i></p> <p><i>“Program harikaydı. Herkese yapılmalı.”</i></p> <p><i>“Bizim için ve başka anneler için de devam etmesini diliyorum.”</i></p> <p><i>“Bu programlar keşke hep yapılsa, hatta çocuklarımıza da yapılsa.”</i></p> <p><i>“Diğer aileler de bizim gibi bilgilendirilirse çok faydası olacaktır.”</i></p>

TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular ile araştırma sonuçları literatürdeki diğer çalışmalar ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışma, Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi ve çocukların annelerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın uygulanmasını kapsamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçlarına dair bulgular elde edilmiştir. Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların belirlenen manevi ihtiyaçları aşağıda sunulmuştur.

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Manevi İhtiyaçları

Öğrenme güçlüğü olan bireyler, normal ya da normalin üstünde zekâ düzeyine sahip olmalarına rağmen akademik alanda yaşitlarıyla aralarında açıklanamayan bir uyumsuzluk söz konusudur. Özel Öğrenme Güçlüğü, akademik alandaki kazanımları edinmede yaşanan güçlük olarak kendini göstermekte (Korkmazlar, 1999) bunun neticesinde ise bireylerin psikolojik ve sosyal gelişimlerini de olumsuz etkilemektedir. Okul başarısında yaşanan olumsuzluklar, zayıf benlik algısı ve yetersizlik duygusu yaşamalarına (Elbaum & Vaughn,2003), akranları tarafından dışlanmaya ve çevre ile iletişim sorunları yaşamalarına sebep olmaktadır (Morris, 2002; Bergen, 2013). Bu problemlerle baş edebilmeleri için sosyal becerilerini geliştirmeye, kişisel gelişimlerini desteklemeye ve akademik başarılarını artırmaya yönelik desteklere akranlarına göre daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar (Dadandı vd., 2016).

Özel Öğrenme Güçlüğü olan öğrenciler, yaşadıkları temel problemin akademik problemler olduğu göz önünde bulundurularak bazı destekler sunulmaktadır. Okullarda Özel Öğrenme Güçlüğü tanısı alan çocukların gelişim özellikleri dikkate alınarak,

düzeylerine uygun eğitim alabilmeleri amacıyla Bireysel Eğitim Programı (BEP) hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Aynı zamanda kendi okullarında, sunulan eğitim hizmetlerinden en üst düzeyde yararlanmaları amacıyla özel araç gereçler ve eğitim materyalleri sağlanarak oluşturulan destek eğitim odalarında bireysel ders alma imkanı da sunulmaktadır. Bunların haricinde Destek Eğitim Programı kapsamında Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri'nde bireysel ders ve grup dersi alma hakkına sahiptirler.

Yukarıda bahsedilen akademik alanda verilen destekler çocukları ders başarısı anlamında desteklemeyi amaçlamaktadır. Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların akademik problemlerinin sebep olduğu ve yukarıda da belirtilen kişisel ve psiko-sosyal problemler de vardır. Bundan dolayı çocukları sadece akademik alanda desteklemek yeterli olmamaktadır. Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukları psikolojik ve manevi olarak desteklemekte oldukça önemlidir. Çünkü çocukların yeme, içme, barınma gibi fiziksel, okul ve ders başarısı gibi akademik ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçları da vardır ve bu ihtiyaçların karşılanması sağlıklı duygusal gelişim gösterebilmeleri için oldukça önemlidir. Literatür bulguları ve çocuklarla yapılan birebir görüşmelerden elde edilen verilerden destek alınarak Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçları belirlenmiştir.

Özdoğan(2020), manevi ihtiyaçları;

- Var olmak (değerler; sevmek, affetmek, uzlaşma, doğruluk, özgüven, üretkenlik, mutluluk, sabır)
- Ait olmak (bağlılık, ilişkiler, toplum ve kültür)
- Anlam bulmak (yolculuk, ölüm, acı çekme ve ümit)
- Kendini aşmak (Tanrı, ölüm sonrası yaşam) şeklinde kategorize etmiştir.

Özdoğan (2020)'ın manevi ihtiyaç kategorileri dikkate alındığında Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçlarını :

- Var olmak

Güven, özgüven, sevmek ve sevilme

- Ait olmak

Değer görmek, Aile ve çevre ile sağlıklı ilişki kurmak

- Kendini aşmak

Yaradan algısı (Yaradan ile sevgi odaklı bağ kurmak) şeklinde kategorize etmek mümkündür.

Çalışmada belirlenen ihtiyaçlar aşağıda ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

1. Var Olmak

- **Güven ve Özgüven**

Bebek, dünyaya gelişinden itibaren güven aramakta ve korunma ihtiyacı hissetmektedir. Doğumundan itibaren sahip olduğu ilk sosyal çevresi ve ilk sosyal deneyimlerini edindiği yer ailesidir (Yavuzer, 2005). Aile çocuğun beslenme, barınma, korunma gibi fiziksel ihtiyaçlarının yanında psikolojik ve sosyal ihtiyaçları olan güven, sevmek, sevilme, ait olma, değer görme gibi manevi ihtiyaçlarının da karşılanmasını sağlayarak çocuğa bir güven ortamı oluşturur (Yörükoğlu, 2004).

Çocuk, güven ihtiyacını aile içerisinde sağlıklı bir şekilde karşılayabildiği takdirde güven veren ve koruyan bir yaradan algısı oluşturması mümkündür. Anne babaların Yaradanla kurmuş oldukları bağlanma şekli çocuklarıyla ve çevreleriyle kuracakları bağlanma şekline de etki etmektedir. Bebeğin doğumundan itibaren anne babasıyla kurduğu bağ ise Yaradanla kuracağı bağ ile benzerlik göstermektedir (Kirkpatrick & Shaver, 1990).

Erikson (1963) geliştirmiş olduğu psiko-sosyal gelişim kuramına göre 0-1,5 yaş arası dönemin temel güvene karşı güvensizlik dönemi olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde özellikle anne baba ile oluşan güvenli bağ bebeğin temel güven duygusunu

oluşturmaktadır. Erikson'a göre, bireyin ebeveynlerinden edindiği temel güven ya da güvensizlik duyguları, Allah'a duyduğu güven duygusuna etki etkilemektedir. Ebeveynler ve çocuk arasında olumlu, sevgiye dayalı bir ilişki kurulabilirse sevgiye, güvene dayalı ilişkiden bu sıfatların gerçek sahibi olan Yaradan fikrine geçmek mümkün olabilecektir (Bilgin, 2004). Güçlü bir varlığa bağlanma, kişiye istek ve ihtiyaçlarının karşılanması yönünde bir güven sağlamak ve kaygılarının azalmasına destek olmaktadır (Peker, 2000).

Değer Odaklı Manevi Bakım ve Güçlenme Programı uygulanan katılımcılara, öncelikle ebeveynlerin yaradan ile sevgiye dayalı güvenli bir bağ inşa edebilmelerinin çocuklarıyla olan ilişkilerine de yansıtacağı ve olumlu dönüşümler oluşturabileceği konusunda bilgi verilerek farkındalık oluşturmak hedeflenmiştir. Çocukların temel ihtiyacı olan güven duygusunun aile tarafından atıldığı ve bu sebeple ebeveyn davranışlarının çocuğun sevgi ve güven veren bir yaradan algısı geliştirebilmesi konusunda önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır.

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların ihtiyaçları kapsamında önemli bir yeri olan özgüven de Yaradana güven duygusu ile bağlantılıdır.

Yaradılış olarak her birey değerlidir, her bireyin belli bir potansiyeli vardır ve bu çerçevede potansiyelini değerlendirebilir. Kendini değerli hisseden birey çevresindeki her bir varlığın da değerli olduğunu düşünür. Değerli hissetmek özgüveni beraberinde getirir. Özgüven ise kişinin potansiyellerini keşfetmesi ve durağanlıktan çıkıp harekete geçmesini sağlamakta oldukça önemlidir. Her insanın özel yaratıldığını bilen ve bireyselliğinin farkında olan çocuk kendini diğerlerinden ayıran özelliklerle takdir edilmeyi öğrenebilir (Özdoğan, 2008).

“İman Arapça emn kökünden gelmektedir. Kendimize ve başkalarına güvenmek demektir. Mümin kendisine, Yaradanına, hayata güvenen ve kendisine güvenilen insan demektir.” (Özdoğan, 2009). Yaradanla kurulan güvenli bağ bireyin hayatının her

yönüne etki etmektedir. Özgüven aslında “Ben sizi kendi ruhumdan üfleyerek yarattım.” diyen yaradanın insana üflediği ruha yani özüne güvenmesidir (Özdoğan, 2019).

Öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklar akademik alanda akranlarını geriden takip etmeleri sebebiyle özgüven problemi yaşamaktadırlar. Anne babaların çocuklar üzerinde bıraktığı etkiler ve modeller oldukça önemlidir. Çocuklar özgüveni, kendine değer vermeyi, kendileri hakkında olumlu duygulara sahip olmayı, kendilerini kabullenmeyi model alma yoluyla öğrenmektedirler (Mckay & Fanning, 1998).

Çocukların bebeklikten itibaren en önemli modelleri anne ve babalardır. Ebeveynlerin özgüven ve kendini kabul konusunda çocuklarına destek olabilmeleri öncelikle kendilerinin bu konularda donanımlı olmasından geçmektedir. Bu kapsamda çalışmada katılımcılar ile özgüven ve olumlu duygular üzerinde durulmuştur.

Özgüveni yüksek olan çocuklar öğrenmeye karşı daha istekli olabilmektedir. Özgüven, çocuğun sosyal ortamlarda da kendini göstermesini ve bunu ilişkilerine yansıtmasını desteklemektedir. Kendisine güvenilmediğini fark eden çocuk kendine güvenmekten de vazgeçebilir. Hayatta başarabileceği şeylerin olmadığını, kendisinin hiçbir konuda yeterli olmadığını düşünebilir. Çevresel etkiler bu düşüncelerin çocukta pekişmesine sebep olabilmektedir. Bu bağlamda çocuğun, özüne yani Yaradanına güvenmesi kendine olan güveni desteklemekte ve kendine güvenen çocuk çevresiyle de güvenli ilişkiler kurabilmektedir.

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların kendilerine güvenlerinde sorun yaşadığı gözlemlenmiştir. Yaradana güven duygusunu tespit etmek amacıyla sorulan ‘Allah’a güveniyor musun?’ sorusuna tamamı evet cevabı vererek, Allah’ın kendilerini koruyacağını yani güvendiklerini düşünmekle birlikte Allah’a karşı korku odaklı bir bağlanma sergiledikleri görülmektedir. Allah’ın, iyilik yaptıkları ve günah işlemedikleri takdirde kendilerini koruyacağı düşüncesi gibi şartlı bir güven hakimdir. Çocukta

özgüven oluşması öncelikle Yaradana yani özüne güvenmeyle temellenmekte daha sonra aileye ve yakın çevreye güven duymaya doğru ilerlemektedir.

➤ **Sevme ve Sevilme**

Sevgi bireyin en temel ihtiyaçlarından biridir. Doğduğu andan itibaren sevilme duygusu bebek üzerinde etkili olmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanması bireyin psikolojik anlamda sağlıklı olabilmesi için en önemli ön koşuldur. Sevgi ile yetiştirilmiş çocukların kendine güvenen ve yaşama sevinci yüksek, mutlu bireyler oldukları, başkalarına sevgi göstermede ve başkalarından gelen sevgi mesajlarını almada da daha başarılı oldukları bilinmektedir (Kulaksızoğlu, 2004).

Sevgisiz büyüyen çocuklar, zekaları yüksek olmalarına karşın bunu kullanmakta güçlük çekmekte, konuşma problemleri yaşamakta ve içe kapanık, çekingen tavırlar sergilemektedirler (Başaran, 2000). Ayrıca günlük ihtiyaçlarını karşılamada ve motor becerilerde güçlük yaşamakta, dikkatini toplayamama, çevresi ile sağlıklı ilişkiler kuramama ve saldırgan davranışlar gösterebilmektedirler (Özyılmaz, 2003).

Sevgi ruh için önemli bir besin kaynağıdır. Yaradan insana sevme ve sevilme yeteneği vermiştir. İnsandaki bu yetenek, çevreden göreceği sevgiyle gelişmekte ve kendisi de aynı şekilde çevresine sevgiyi yansıtmaktadır (Özyılmaz, 2003).

Sevgi, duygusal gelişimin temeli olduğu gibi dinin de temel unsurlarındadır. Yaradan sevgisi insanda yaratılıştan mevcut olup bütün dinlerde önemli bir yere sahiptir. Çocuk sevgi ile büyütülür ve Yaradan sevgisi verilebilirse başta insan olmak üzere bütün yaratılanlara sevgi ile yaklaşabilecektir (Ay, 1993). Sevgi ile yetiştirilen çocuk Yaradanın da kendisini sevdiğine inanacak ve Yaradanla arasında sevgiye dayalı bağ oluşturup Yaradana güvenecek ve kendine güven duygusu geliştirebilecektir (Öcal, 2003; Özdoğan, 2017).

Çocukları başarısızlık yaşadığında ebeveynlerin vermiş olduğu tepkiler çocuklar üzerinde yıkıcı etkiye sebep olabilmektedir (Humphreys, 2002). Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların ders başarısında yaşadıkları olumsuz deneyimler onların içe kapanmalarına sebep olmaktadır. Aile ve yakın çevre tarafından başarıya bağlı koşullu bir sevgi bu çocuklarda olumsuz duygulara sebep olmaktadır. Birey her koşulda sevilme ve o duyguyu tatmak istemektedir.

Koşullu sevgi iletişim kurmaya engel olan bir sevmeye şeklidir. Kişinin iletişim kurduğu kişiyi sevmek yerine onun başarılarını sevmesi ve başarısızlıkla karşılaştığında ise o insanı sevgisini geri çekmekle cezalandırması olarak düşünülebilir. Sürekli kendinde hata bulan ve kendini affedemeyen insan kendini koşullu sevmeye başlar. Kendini koşullu seven insan ise bir ilişkiye girdiği zaman karşısındaki insanı da koşullu sevmeye eğiliminde olur (Özdoğan, 2012).

Çevresinden koşullu sevmeyi öğrenen çocuk bu düşüncesini Yaradan ile olan iletişiminde de yansıtabilir. Yaradanın onu koşullu sevdiğine inanan insan, kendini de koşullu sevmektedir. Oysa ki yaradan kullarına karşı sonsuz rahmet ve merhamet kaynağıdır ve kullarını koşulsuz sevmektedir (Özdoğan, 2020).

İnsanlar yaratılış olarak farklı yaratılmışlardır. Her insanın kendine özel yetenekleri ve potansiyeli vardır. Yaradan bunu ;

“Sizi çeşitli tavırlarda, karakterlerde yarattı.” (Nuh, 70/14)

“De ki: Herkes yaratılışına göre davranır.”(İsra,17/84)

ayetleriyle bizlere bildirmektedir. Buradan hareketle ebeveynlerin çocuklarının özel olduğunun ve farklı özelliklerle donatıldığının farkına varmaları gerekmektedir. Okul başarılarının düşük olması, akranlarını geriden takip etmeleri çocuklarına karşı

sevgilerini etkilememeli ve her durumda koşulsuz sevdiklerini hissettirmelidirler. Bunu hisseden çocuk yaradanı, kendisini ve çevresindeki insanları da koşulsuz sevebilecektir.

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklarla yapılan bireysel görüşmelerde çocukların Yaradan ile kurdukları bağın sevgi odaklı mı yoksa korku odaklı mı olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çocuklardan bazıları Allah'ın kendilerini sevip sevmediğini bilmediklerini ifade ederken çocukların büyük çoğunluğu Allah'ın bir koşula bağlı olarak kendilerini sevdiklerini ifade etmişlerdir. Bu ifadeler aslında çocukların daha çok koşullu sevildiklerini ve bunu Yaradan ile olan ilişkilerine de yansıtıklarını göstermektedir.

Çalışmada öğrenme güçlüğü olan çocukların anneleri ile yapılan manevi güçlenme programında sevgi teması üzerinde durularak katılımcıların öncelikle kendilerini koşulsuz sevmeleri gerektiği ve yaradanın insanı zaten koşulsuz sevdiğine değinilmiş, çocuklarının manevi ihtiyaçlarının en önemlilerinden biri olan koşulsuz sevilme ihtiyacının karşılanması için farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

2. Ait Olmak

➤ Değer Görmek

İnsanın ihtiyaçlarını kategorilere ayırarak inceleyen Abraham H. Maslow piramit modeliyle gösterdiği insanın ihtiyaçlarını, önem sırasına göre en alttan üste doğru sıralamıştır. En alttaki ihtiyaçlar karşılandıktan sonra, bir üstteki ihtiyaçlar kategorisine geçilmektedir. Bu kategoriler en alttan üste doğru şu şekilde sıralanmıştır:

- Fizyolojik ihtiyaçlar: Yeme, içme, uyuma gibi temel ihtiyaçlardır.
- Güvenlik ihtiyaçları: İnsanın can ve mal varlığının korunmasına duyduğu ihtiyaçlardır.

- Sevgi ve ait olma ihtiyacı: Sevme, sevilme, bir gruba ait olma gibi ihtiyaçlardır.
- Saygı ihtiyacı: Tanınma, sosyal statü, başarı, takdir edilme gibi ihtiyaçlardır.
- Kendini gerçekleştirme ihtiyacı: Alt kategorilerdeki ihtiyaçların karşılanmasının ardından bireyin ideallerini gerçekleştirme ihtiyacıdır.

Piramit incelendiğinde en temel ihtiyaçlar olan fiziksel ve güvenlik ihtiyacını sevmeye sevilme ve ait olma ihtiyacı takip etmektedir. Bu ihtiyaç bütün insanlar için önemli olmakla birlikte bazı durumlar ve olaylarla karşılaşan bireyler için daha fazla önem taşımaktadır. Çünkü yaşanan güçlükler psiko-sosyal alanda onları daha fazla yıpratmakta ve yormaktadır. Özel Öğrenme Güçlüğü olan birey okuldaki başarı düzeyinin düşük olmasıyla başa çıkmaya çalışırken bu başarısızlık neticesinde çevre tarafından dışlanma problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Aile ve arkadaş çevresi tarafından kabul görülmek, aidiyet duygusu hissetmek ve değer verilmek onun için oldukça önemlidir.

Öğrenme Güçlüğü olan çocuklarla yapılan birebir görüşmelerde çocuklara, yapmaktan hoşlandıkları etkinlikler sorulmuş ve yaptıkları çalışmaların çevreleri tarafından beğenildiğinde ne hissettikleri sorulmuştur. Çocukların tamamı beğenilip takdir edildiklerinde ve değerli hissettirildiklerinde güzel duygular hissettiklerini dile getirmişlerdir. Çizdikleri resimler, yaptıkları boyamalar ve okumaları beğenildiğinde ; mutluluk, sevinç gibi iyi ve güzel duygular hissettiklerini belirtmişlerdir.

Bu çalışma kapsamında çocukların annelerine bu konunun öneminden bahsedilerek çocukların aile ortamında kabul görme, ait olduğunu hissetme ve değer gördüklerini hissetme duygularına ihtiyaç duydukları ve bu ihtiyaçları karşılamak için aile içerisinde çocuğa karşı söylem ve davranışlarda birliğe gidilmesinin önemi üzerinde durulmuştur.

➤ Aile ve Çevre ile Sağlıklı İlişki Kurmak

Benlik algısı, bireyin kendisiyle ilgili duygu ve düşüncelerini, değer yargılarını, tutumlarını kapsayan algılarından oluşmaktadır. Rogers (1965) bireyin kendisi ile ilgili algıları üzerinde etkili olan iki etkenden bahsetmektedir. Bunlar, bireyin kendine bakış açısı ve çevresidir. Bireyin olumlu benlik algısı geliştirebilmesi koşulsuz bir sevgi ortamında yetişmesiyle mümkündür. Bireyin kendisi ile ilgili düşünceleri ne kadar pozitif ise benlik algısı da o kadar pozitif, kendisi ile ilgili düşünceleri ne kadar negatif ise benlik algısı da o derecede düşük olmaktadır (Harter, 1983).

Çocuğun, gerek aile ile iletişimde gerek akran çevresiyle iletişimde, çatışma ve baskılarla baş edebilmesi için olumlu benlik algısına sahip olması önem taşımaktadır. Bireyin gelişimine yardımcı olmak için, destek istediğinde destek olmak ya da yeni deneyimler kazanması konusunda cesaretlendirmek ve güvende olduğunu hissetmesini sağlamak gerekmektedir (Maslow, 1968). Kendini güvende hisseden çocuk hem çevresinden yeni bilgiler almaya hem de ihtiyaç duyduğunda yardım almaya kendini açabilecektir. Bu durumda dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi ise çocuğun dış dünyaya açılmak için zorlanmaması gerektiğidir. Eğer bu konuda zorlama olursa çocuk direnç geliştirebilir, çevresiyle etkileşime girmeyi reddedebilir veya sağlıksız etkileşime girebilir (Silver, 1992). Aile ve çevrenin öğrenme güçlüğü olan çocuğa yönelik duygu ve davranışları oldukça önemlidir. Özellikle ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkileri benlik kavramının olumlu ya da olumsuz yönde gelişimi üzerinde oldukça etkilidir (Heinicke, 1965). Aile tarafından sunulan güvenilir ve sevgi dolu bir ortam benlik algılarını önemli ölçüde etkilemektedir (Rutter,1981). Çocuğa karşı geliştirilen tutumlar çocuğun, okul başarısını, benlik algısını ve motivasyonunu etkilemektedir.

Öğrenme Güçlüğü olan çocukların akademik alanda güçlük yaşamaları ve akranlarına göre ders başarılarının düşük olması yapabileceklerine olan inançlarını

zedelemekte ve kendileri hakkında olumsuz düşüncelere kapılmalarına sebep olmaktadır. Bu durum ise onların benlik saygılarının düşük olmasına yol açmaktadır (Elemek, 2008; Dadandı, 2015).

Araştırmacının öğrenme güçlüğü olan çocukları üzerindeki gözlemleri de literatür ile uyumlu ve bu ihtiyacı desteklemektedir. Çocuklar iletişim kurmakta güçlük çekmekte, ders aralarında yalnız kalmayı tercih etmektedirler. Kendilerini ifade etmekte güçlük yaşamakta ve bireysel derslerde bile tahtaya çıkmakta çekingenlik göstermektedirler. Bu durumda aile ve öğretmenleri tarafından çocuğun yapabildikleri göz önüne alınarak motive edilmeli, sürekli ders başarısının ön planda tutulması yerine çevre ile sağlıklı ilişkiler kurulması desteklenmelidir. Aile, yakın çevre ve arkadaş çevresinden sevildiğini ve değer gördüğünü hisseden çocuk kendini iletişime daha kolay açabilecektir.

3. Kendini Aşmak

➤ Yaradan Algısı

Bireyin, olumlu benlik algısı geliştirmesinde Yaradan ile kurduğu bağ önemli bir yere sahiptir. Olumlu Tanrı algısına sahip olmak bireyin benlik algısını olumlu yönde etkilemektedir (Korkmaz, 2012). Olumlu Tanrı algısına sahip olan ve Tanrı'yı sevgi dolu olarak gören bireylerin benlik saygılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Benson & Spilka, 1973; Flakoll, 1974; Greenway vd., 2003; Kuşat, 2006).

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuklar ile yapılan birebir görüşmelerde elde edilen bulgularda çocukların Tanrı algılarının daha çok korku odaklı olduğu tespit edilmiştir. Çocuklardan 22 tanesi Allah'ın korkulacak bir varlık olduğunu düşünmekte ve kendilerini şartlı sevdiğine inanmaktadır (İyilik yaparsam sever, kötülük yaparsam sevmez). Çocukların benlik algılarının olumlu olabilmesi için Yaradan ile kurdukları

bağ önemlidir. Bu bağın sevgi odaklı bir bağ olabilmesi için ise ebeveynlerin Yaradan ile kurdukları bağ önem taşımakta ve çocuklar için model olmaktadır.

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçlarına bakıldığında bu ihtiyaçların birbiriyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu ihtiyaçların karşılanmasında çocuğun temel desteği anne babalar olmaktadır. Öncelikle, çocukların anne babalarıyla kuracakları güvenli bağlanma şekli, problemleri daha kolay aşmalarını sağlayarak onları psikolojik anlamda daha güçlü yapabilmektedir. Çocuğun anne ve babasıyla kurduğu bağlanma şekli Tanrı algısına etki etmektedir ve olumlu bir Tanrı algısı manevi ihtiyaçlar kapsamında oldukça değerlidir. Bireyin özgüven oluşturması, olumlu bir benlik algısına sahip olması, kendine değer vermesi ve koşulsuz sevgi ihtiyacını karşılamasında sahip olduğu Tanrı algısı etkili olmaktadır. Çocuk bu alanlarda manevi olarak donanımlı bir hale gelebilirse çevre ile kurduğu ilişkilerde de daha başarılı olabilecektir.

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Anneleri ile Yapılan Çalışmalardan Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde Özel Öğrenme Güçlüğü olan öğrencilerin manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik annelerine uygulanan; Özel Öğrenme Güçlüğü hakkında bilgilendirme, maneviyat, manevi güçlenme, farkındalık, kabullenme ve olumlu düşünme, sevgi, sabır ve öfke yönetimi, şükür, umut ve dua gibi temaları kapsayan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı ile ilgili bulgulardan bahsedilmiştir.

Program kapsamında, öncelikle annelerin, çocuklarının yaşadığı güçlükle ilgili ayrıntılı bilgi sahibi olmaları hedeflenmiştir. Çünkü engel durumuyla karşılanan ailelerin gereksinimlerinden birisi de bilgilendirilme gereksinimidir (Demirbilek, 2013). Ebeveynlerin çocuklarına destek olabilmesi için; çocuklarının yaşadığı güçlük durumu

hakkında yeterli bilgi sahibi olmaları ve ona yardımcı olma konusunda kendilerini geliştirmeleri önem taşımaktadır. Aileler için bilgi eksikliği durumu önemli bir stres faktörüken (Bilgin & Gozum 2009) çocuklarının durumu hakkında bilgi sahibi olmak ebeveynler üzerinde olumlu etkiye sahiptir (Ergüner vd., 2004; Koçak vd., 2009).

Çocuklarının durumu hakkında yeterli bilgi sahibi olmamak çocuklarının ihtiyaçlarını gidermeleri için adım atmalarına engel olmaktadır. Çocuklarının potansiyellerini bilmek, yaşadığı güçlüğü onları nasıl etkilediği hakkında fikir sahibi olmak, annelerin çocuklarına destek olmasını kolaylaştırmaktadır. Verilen bilgilere katılımcılardan olumlu dönütler alınmış ve menmuniyetlerini ifade etmişlerdir.

“Katıldığım program, çocuğuma onun özellikleri hakkında bilgi sahibi olarak davranmamı sağladı.”

“Çocuğum hakkında bilmediğim çok şey olduğunu gördüm.”

Program kapsamında hayatımızın her yönünde etkili olan ve kişinin deneyimlerini anlamlandırmasında önemli rol oynayan maneviyat ve manevi güçlenme konusunda bilgi verilmiştir. Aileler, çocuklarının durumunu kabullenmekte güçlük çekmekte, çocuklarının kendi hatalarından ya da ihmallerinden dolayı bu durumda olduğunu düşünerek kendilerini suçlama düşüncesine kapılmaktadırlar (Cavkaytar, 2010).

Ayrıca aileler duygusal olarak farklı tepkiler verdikleri bu süreçte yaşadıkları durumu anlamlandırmak istemekte, psikolojik ve sosyal desteklere her zamankinden fazla ihtiyaç duymaktadırlar (Yıldırım vd., 2012; Kaytez vd., 2015).

Öğrenme güçlüğü olan çocukların ailelerinin stres düzeylerinin öğrenme güçlüğü olmayan çocukların ailelerine göre daha yüksek olduğu bilinmektedir (Dyson 1996). Çalışmada katılımcılardan gerek manevi güçlenme programı dahilinde gerekse birebir

görüşmelerde elde edilen veriler, annelerin stres düzeylerinin yüksek olduğunu ve desteğe ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

“Bazen sabrımın taşıdığını hissediyorum. Eşime ve çocuklarıma karşı özellikle.”

“Dönüp dönüp aynı şeyleri yaşamak beni çok yordu. Kısır bir döngünün içinde gibiyim.”

“Eşim ilgilenmiyor bütün sorumluluk bende o yüzden çok yıpranıyorum.”

“Bazen kendimi çok çaresiz hissediyorum.”

Bu ifadeler öğrenme güçlüğüne sahip olan çocukların annelerinin duyduğu destek ihtiyacını göstermektedir. Ayrıca aile içerisinde en fazla sorumluluğu kendilerinin üstlendiğini düşünmek kendilerini tükenmiş olarak hissetmelerine sebep olmaktadır.

Program başlangıcında çocuklarına karşı bazen sabırlarının tükendiğini, umutlarının kalmadığını ifade eden katılımcılar program sonunda farkındalıklarını artırmış çocuklarını potansiyelleri ölçüsünde değerlendirme yönünde önemli ilerlemeler sağlamışlardır. Ayrıca maneviyat ve olumlu düşünmenin kendilerini rahatlattığını ve bu şekilde programların devam etmesini aşağıdaki ifadelerle belirtmişlerdir;

“Çok güzel, faydalı bir program. Bu konuların anlatılmasının bize özgüven sağladığını düşünüyorum.”

“Program kendimi iyi hissetmemi sağladı, farkındalık oluşturdu. İlk defa böyle bir program yapıldığını gördüm.”

“Kendimi hafiflemiş hissediyorum.”

Uygulanan manevi güçlenme programının kendilerine çok iyi geldiğini ifade ederek onlar için kendilerine zaman ayırma, farkındalık kazanma ve psikolojik iyi oluşlarına destek olmayı sağladığını ifade etmişlerdir.

Engelli bireye sahip olan anneler çocuklarıyla birlikte çevreleri tarafından kabul edilme konusunda kaygı duymakta ve sosyal yaşamlarının kısıtlandığını düşünmektedirler (Cavkaytar vd., 2008; Ersoy & Çürük, 2009; Jones & Passey, 2004; Keskin vd., 2010). Uygulanan programa anneler çocuklarıyla birlikte gelmesine rağmen çocuklar için onlarla ilgilecek çocuk gelişim uzmanı ya da grup eğitimcisi her oturumda hazır bulundurularak çocuklarla ilgilenmiştir. Buradaki amaçlardan biri de annelerin kendilerine vakit ayırmasını sağlayarak bu duyguyu tatmalarına yardımcı olmak ve sosyal hayatlarında kısıtlama olduğu düşüncesini en aza indirerek psikolojik iyi oluşlarına destek olmaktır. Katılımcılar bu duygularını;

“En son ne zaman böyle tek başıma bir etkinliğe katıldığımı hatırlamıyorum.”

“O kadar alışmışım ki çocuğum olmadan bir yere gitmemeye, kendimi boşlukta hissediyorum.”

“Sessiz sakin bir şekilde anlatılanları dinlemek bana çok iyi geliyor, rahatlıyorum.”

“Eve gittiğimde kendimi sakinleşmiş huzurlu hissediyorum, bu durum bir süre devam ediyor.”

Bu ifadeler katılımcıların kendileri için vakit ayırıp bir şeyler yapma ve sosyalleşme ihtiyacını göstermektedir.

Sosyal destek ile ilgili literatür tarandığında sosyal desteğin olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Sosyal desteğin stres yönetimi üzerinde olumlu etkisinin olduğu ve olumlu başa çıkma yöntemlerinin kullanılmasına katkı sağladığı görülmüştür

(Cavkaytar vd., 2008; Elçi, 2004; Ersoy, 2009; Kaner, 2003; Kaner, 2004; Yıldırım & Conk, 2005). Bulgular annelerin algıladıkları sosyal desteğin yetersizliğinde stres ve tükenmişlik gibi sorunların ortaya çıktığı (Elçi, 2004; Karadağ, 2009;) algılanan sosyal desteğin artması ile aile stresinin ve aile yükünün azaldığını ortaya koymaktadır (Sivrikaya & Tekinarslan, 2013). Yeterli sosyal destek yaşam doyumunu artırmaktadır (Hill & Rose, 2009; Kaner, 2004; Kaner, 2010). Çalışma kapsamında yapılan manevi güçlenme programı aynı zamanda anneler için sosyal destek kapsamında değerlendirilebilir. Bu destekle anneler kaygılarını azaltabilmiş ve rahatlayabilmişlerdir.

Engelli birey sahibi olan ailelerin benzer sorunlar yaşayan ailelerle bir araya gelmeleri de sosyal açıdan aileler üzerinde olumlu etki göstermektedir (Hastings & Beck, 2004). Gruplar ailelerin yalnız olmadıklarını fark etmelerine, birbirlerinin yaşadığı durumu anlamalarına ve sorunları birlikte çözmelerine destek olmaktadır (Akkök, 2003; akt. Coşkun & Akkaş, 2009). Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların anneleri ile yapılan grup çalışmasında, annelerin aynı durumu ve güçlükleri yaşıyor olmaları sebebiyle birbirlerini daha kolay anlamalarına ve kendilerinin yalnız olmadığı düşüncesinin oluşmasına katkı sağlanmıştır.

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Annelerine Uygulanan Ölçeklerden Elde Edilen Bulgular

Tanrı algısı bebeklikten itibaren oluşan (Rizzuto, 1979) ve anne ile kurulan bağın devamı olarak düşünülen (Kirkpatrick & Shaver, 1990) algıları kapsamaktadır. Korku dolu algılar kişilerin benlik algısını düşürmekte (Benson & Spilka, 1973; Flakoll, 1974; Greenway vd., 2003 ; Kuşat, 2006) ve daha fazla depresyon ve kaygıya sebep olarak (Kirkpatrick & Shaver, 1992; Greenway vd., 2003; Güler-Aydın, 2011) olumsuz duyguların oluşmasına yol açmaktadır. Katılımcılara program öncesinde uygulanan Tanrı algısı ölçeğinden elde edilen bulgular Tanrı algılarının çoğunlukla korku

yönelimli olduğunu göstermektedir. Çocuklarla yapılan görüşmelerde çocukların da Tanrı'yı daha çok korku duygularıyla ifade ettikleri görülmüştür.

Yapılan araştırmalarda anne-babaların Tanrı algıları ile çocukların Tanrı algıları arasında benzerlik olduğu görülmüştür (Thackeray, 2000; Slater, 2001). Bizim yaptığımız çalışma kapsamında da anneler ve çocuklarla yapılan görüşmeler sonucunda çocukların Tanrı algıları ile annelerinin Tanrı algılarının birbirine benzediği görülmüştür. Anneler Tanrı'yı daha çok cezalandırıcı ve korkutan olarak algıladıklarını ve çocuklarına karşı da bu yönde sözler kullandıklarını ifade etmişlerdir.

“Çocuğuma çok derim Allah yakar, taş eder diye. Çünkü ben de bunları duyarak büyüdüm.”

“Yaptığım hatanın farkına yeni yeni varıyorum. Allah ceza verir diye korkuturdum hep ama korkutmak çözüm değil.”

“Genelde çocuklarıma karşı Allah'ın korkutmasını caydırıcı olarak kullanmaya çalışırım.”

Bireyin sahip olduğu Tanrı algısı; olaylara bakış açısından düşünme biçimine, sahip olduğu benlik algısından çevresindeki insanlarla kurduğu iletişime ayrıca ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu bağlanma şekline kadar etki etmektedir. Çocuklardaki korku odaklı Tanrı algısını değiştirmenin yolunun ebeveynlerin Tanrı algısına yönelik düşüncelerinin değişmesinden geçtiği düşünülmektedir. Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın amaçlarından biri de olumsuz Tanrı algısına sahip olan annelerin Tanrı algılarını olumlu yönde desteklemek olmuştur.

Uygulanan programın öncesinde ve sonrasında annelere Tanrı algısı ölçeği uygulanarak sonuçlar değerlendirilmiştir.

“Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğı olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra Tanrı algıları anlamlı farklılık göstermiştir.”

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğı olan annelerin, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra korku yönelimli Tanrı algısı ön test ve son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür ($p < 0,05$). Ortalamalar incelendiğinde son test puanlarının ortalamasının ($\bar{X}=46,32$) ön test puanlarının ortalamasından ($\bar{X}=37,56$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı korku yönelimli Tanrı algısını azaltmaktadır

Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğı olan annelerin, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra sevgi yönelimli Tanrı algısı ön test ve son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < 0,05$). Ortalamalar incelendiğinde son test puanlarının ortalamasının ($\bar{X}=57,32$) ön test puanlarının ortalamasından ($\bar{X}=53,20$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı sevgi yönelimli Tanrı algısının artmasına katkı sağlamıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocuğına sahip annelerin, olumlu ve sevgi odaklı Tanrı algısını desteklemekte faydalı olduğunu göstermektedir. Bu olumlu algılar bakış açılarına yansımış, kendilerini rahatlamış olarak hissetmişlerdir. Ayrıca uygulanan program öncesinde annelerin psikolojik iyi oluşlarına dair bilgi sahibi olmak amacıyla psikolojik iyi oluş ölçeğı de ön test ve son test olarak uygulanmıştır.

“Öğrenme güçlüğüne sahip çocuğı olan annelerin Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra psikolojik iyi oluş düzeyleri artmıştır.”

Özel öğrenme güçlüğüne sahip çocuğı olan annelerin, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulandıktan sonra psikolojik iyi oluş ön test ve son test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür ($p<0,05$). Ortalamalar incelendiğinde son test puanlarının ortalamasının ($\bar{X}=48,64$) ön test puanlarının ortalamasından ($\bar{X}=41,08$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı psikolojik iyi oluşlarının artmasına katkı sağlamıştır.

Çalışmanın amaçlarından biri de Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı ile annelerin psikolojik iyi oluşlarına katkıda bulunarak, kendilerini iyi hissetmelerine destek olmaktır. Kişilerin psikolojik iyi oluşlarına destek sağlayan pozitif psikoloji özyeterlik, iyimserlik, umut, psikolojik sağlamlık, başetme becerileri, yaşam doyumunu, özgüven gibi kavramlardan yola çıkarak olumlu psikolojik büyüme ve yaşam doyumuna ulaşmanın anlamı üzerinde odaklanmaktadır (Fredrickson, 2001). Ayrıca kişinin içsel kaynaklarına yönelmesini savunmaktadır.

Maneviyat, kişinin içsel kaynaklarından olması dolayısıyla, yaşanan olaylar ve durumlar karşısında güçlenmeye destek olmaktadır. Manevi değerler kişinin güçlenmesini, hayatında kontrolü sağlamasını ve psikolojik iyi oluşunu desteklemesi adına oldukça önemlidir (Gammel & Stoppard, 1999). Özellikle herhangi bir engel ve güçlükle karşılaşan bireyler ve aileleri için yaşadıkları durumu anlamlandırmalarına, farkındalıklarını artırmalarına ve olumlu bakış açısı geliştirmelerine destek olmaktadır (McWhirter, 1991; Patton, 2004).

Bu çalışıma kapsamında katılımcıların dini düşünceleri de dikkate alınarak manevi değerler üzerinde durulmuştur. Oturumlarda işlenen temalar İslam dini çerçevesinde

Kur'an ve hadislerle desteklenerek katılımcıların içsel kaynaklarını kullanmalarını sağlamıştır. Katılımcılar unuttukları bilgileri tekrar hatırladıklarını ve kullanılan kaynakların kendilerine çok iyi gelerek rahatlattığını ifade etmişlerdir.

Çalışmada bahsedilen literatür bulguları bizim çalışmamızı desteklemekle birlikte alandaki eksikliğe işaret etmektedir. Ailesiyle iletişim kurabilen, zeka düzeyi anlamında akranlarından farkı olmayan, olayların ve çevresinin farkında olan Özel Öğrenme Güçlüğü yaşayan çocukların manevi ihtiyaçlarını tespit eden bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada çocuklar, ebeveynlerinin kendilerine hangi duygularla yaklaştığını, nasıl davrandığını, sevilip sevilmediğini anlayabildikleri için ebeveynlerin kendilerini iyi hissetmeleri çocuklarına yönelik davranışlarında kendini gösterecektir. Bu çalışmada, anneleri manevi anlamda desteklemenin çocuklarına yansımalarının da olumlu olacağı düşüncesinden çıkılarak, manevi değerler ışığında ebeveynlerin yaşam kalitesini yükseltmeleri, çocuklarının durumu hakkında varsa olumsuz algıları olumlu algılarla değiştirmelerinin desteklemesi amaçlanmıştır.

SONUÇ

Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların anneleri ile yapılan görüşmeler neticesinde;

- Katılımcıların sorumluluklarının fazla olduğu ve bazı durumlarda kendilerinde tükenmişlik hissettikleri,
- Çocuklarının yaşadığı güçlüğü kendi hatalarına bağlayarak, suçluluk duygusuna kapılabildikleri,
- Kendilerine vakit ayırma ile ilgili sorun yaşadıkları,
- Bazı durumlarda ailelerine karşı sabırlarının tükendiği ve çocuklarının başarabileceklerine dair umutsuzluğa kapılarak olumsuz duygular içine girdikleri görülmüştür.
- Ayrıca katılımcıların yaradan algılarının genellikle korku odaklı/olumsuz yaradan algısı olduğu gözlemlenmiştir. Bu duruma paralel olarak somut işlem döneminde olan ve çevreden etkilenmeye oldukça açık olan 7-11 yaş grubundaki çocuklarının da yaradan algısı konusunda anneleri ile benzer algılara sahip oldukları görülmüştür.

Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı dahilinde katılımcılarla önce bireysel tanışma gerçekleştirilmiştir. Program öncesi Tanrı Algısı ve Psikolojik iyi oluş ölçekleri uygulanmıştır. Yukarıda bahsedilen, katılımcıların yaşadıkları güçlüklerle yönelik her oturumda farklı bir değer üzerinde durulmuştur. Değer odaklı grup toplantısı şeklinde gerçekleştirilen oturumlarda, öncelikle ebeveynlerin kendilerini tanımaları, sevmeleri, kendi özelliklerinin farkına varmaları kısacası kendileriyle alakalı farkındalık geliştirmeleri yönünde çalışmalar yapılmıştır. Daha sonra çocuklarının

yaşamış oldukları güçlük, ayrıntılı bir şekilde anlatılarak çocuklarının sadece fiziksel ve akademik ihtiyaçları değil manevi ihtiyaçları üzerinde durulmuş, bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için ise annelerin kendilerine yönelik olumlu duygular kazanmaları üzerinde çalışılmıştır. Kendilerini iyi hisseden, olumlu bakış açısına sahip, yaşam doyumları yüksek olan anne babaların çocuklarına karşı davranışları ve düşüncelerinin de olumlu olabileceği ayrıca çocuklarının manevi ihtiyaçlarının karşılanmasında ebeveynlerin rolünün önemi her oturumda vurgulanmıştır. Yaradan ile kurulan olumlu bağın kendilerini ve ailelerini de kapsayacağı, çocuklarının algılarının olumlu olmasının da anneleriyle kurduğu bağlanma şeklinden etkilendiği üzerinde durularak, katılımcıların düzeylerine uygun bir şekilde bağlanma modellerinden bahsedilmiştir.

Değer Odaklı Manevi Güçlenme Programı sonucunda katılımcılar;

- Maneviyatı her anlamıyla hayatlarında görebilmeye ve manevi anlamda güçlenebilmek için yaradanın sonsuz gücünden güç alabilmeye,
- Şer gibi görünen olayların hayır olabileceği ve olumsuz düşünmenin zihin kirliliğine sebep olabileceği konusunda farkındalık kazanmaya,
- Yaradanın insana kaldıramayacağı yaşantıları yaşatmayacağı düşüncesini canlı tutmaya,
- Tevekkülün, bir işi yapıp sonucunu Allah'a bırakmaktan ziyade yapacağı işin hem başında hem süreçte hem de sonunda yaradanla birlikte olmak olduğunu düşünerek tevekkül etmeye,
- Kendilerini olumluluklara açmaya ve farkındalıklarını yaşantılarına dahil etmeye,
- Yaradanın affediciliği, bağışlayıcılığı ve kullarına karşı sevgisinin sonsuz olduğu düşüncesini hatırd tutmaya,

- Korku odaklı yaradan algısından sıyrılıp sevgi odaklı yaradan algısını içselleştirmeye,
- Tahammül yerine sabrı yaşamaya, geçmiş yaşantılarındaki tahammüllerini sabra dönüştürmeye,
- Temiz bir zihin ve gönül için öfkeden uzak durmaya,
- Şükretmenin “an” da olmak olduğu ve yaradanla olmak olduğu düşüncesinden hareketle mukayeseli şükrün yerini kaliteli bir şükürle doldurmaya niyet etmişlerdir.

Katılımcılar, kazandıkları bu farkındalıkları hayatlarında uygulama konusunda kararlı olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılara uygulanan her oturum sonrası işlenen değerlerin ödevlendirme yoluyla uygulanmaya çalışılması, işlenen değerlerin kalıcılığının korunmasını destekleyen önemli bir etken olmuştur.

Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı sonunda, son test olarak tekrar uygulanan Tanrı Algısı ve Psikolojik İyi Oluş ölçekleri, programın katılımcılar için faydalı olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcıların, program öncesindeki psikolojik iyi oluş puanları ile program sonrasındaki puanları arasında olumlu yönde farklılık olduğu görülmüştür. Aynı şekilde olumsuz/korku odaklı Tanrı algılarının azaldığı sonucuna varılmıştır. Programdan belli bir süre sonra yapılan izleme testi ise programın katılımcılar üzerinde kalıcı etki bıraktığını göstermektedir.

ÖNERİLER

- Özel Öğrenme Güçlüğü hem çocuğu hem de ebeveynleri etkilemektedir. Bu durumda ailenin desteklenmesi, çocuğun desteklenmesi yolunda atılan önemli bir adımdır.
- Öğrenme güçlüğü olan çocukların ebeveynleri, bu güçlüğü yaşayan çocuklarına gerekli muamelenin yapılmadığını düşünmektedirler. Bunun sebebi, yaşanan güçlüğü yeterince tanınmamasıdır. Özel Öğrenme Güçlüğü hakkında aileler, okul idarecileri ve eğitimciler bilgilendirilmelidir.
- Özel öğrenme güçlüğü olan çocukların ebeveynleri, bu güçlük konusunda yönlendirilme ihtiyacı hissetmektedirler. Çocuğun okuldaki rehber öğretmeni ve sınıf öğretmeni, öğrenme güçlüğü konusunda aileleri bilgilendirmeli ve çocuğa nasıl destek olacakları konusunda yol göstermelidir.
- Öğrenme güçlüğü olan çocuk, akademik olarak akranlarını geriden takip etmektedir. Bu durum ders başarısının düşmesine sebep olmaktadır. Ders başarısı düşük olan çocuk, oyun ortamında arkadaşları tarafından dışlanabilmekte ve iletişimi kesilebilmektedir. Öğrenme güçlüğü yaşayan çocuğun özellikleri, sınıf öğretmeni tarafından sınıftaki diğer öğrencilere anlayabilecekleri şekilde açıklanırsa diğer çocuklar bu konuda farkındalık kazanarak olumsuz davranışlarını sonlandırma eğilimi gösterebilirler.
- Öğrenme güçlüğü olan çocuğa sahip aileler, neden çocuklarının diğer çocuklar gibi başarılı olamadığı yönünde kaygılanıp çocukları ile diğer çocukları kıyaslama yoluna girebilmektedir. Bu durum hem ebeveynlerin hem de çocukların kaygı düzeyini, artırarak özellikle çocuklarda depresyona sebep olabilmektedir. Bunun önüne geçmek için aileler manevi ve psikolojik olarak desteklenmelidir.

- Ebeveynlerin aldığı sorumluluk onlarda kaygı, umutsuzluk ve olumsuz duyguların oluşmasına sebep olmaktadır. Anneler, kendilerini yalnız hissettiklerini ve dışarıdan gelecek her türlü desteğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedirler. Öğrenme güçlüğüne toplum ve eğitimciler tarafından yeterince tanınması amacıyla eğitimler düzenlenmelidir. Bu güçlüğü farkında olan eğitimciler ve Din Psikolojisi Manevi Bakım Uzmanları ailelere destek sağlamalıdır. .
- Özel öğrenme güçlüğü olan çocukların anneleri, uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın devam etmesini ve diğer ailelere de uygulanmasını önermişlerdir. Ayrıca Manevi ihtiyaçları olan çocuklarına da programın uygulanmasını talep etmişlerdir. Çalışmada uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı farklı yaş ve düzeydeki çocuklara göre de uyarlanabilir.
- Babaların çalışma saatlerinin uygulanan programın saatleri ile uyuşmaması ve annelerin gönüllü olarak katılmak istemeleri sebebi ile sadece anneler ile çalışma yapılmıştır. Uygulanacak manevi bakım programlarına babaların da dahil edilmesi yapılan çalışmaların daha etkili olmasına katkı sağlayabilir.
- Öğrenme güçlüğü yaşayan farklı yaş grubundaki bireyler ve aileleri için de bu tür programların ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Akkök, F. (1997). *Farklı özelliği olan çocuk anne babalarının yaşadıkları*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Akkök, F. (2003). *Farklı özelliğe sahip olan çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar: Özel eğitime giriş*. Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Akkök, F., Aşkar, P., Karancı, A. N. (1992). Özürlü bir çocuğa sahip anne babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(2), 8-12.
- Alexander, A.W., Slinger, A.M. (2004). Current status of treatment for dyslexia: Critical review. *Journal Of Child Neurology*, 19(10), 744–758.
- Allen, S. M., Ciambone, D., Welch, L. C. (2000). Stage of life course and social support as a mediator of mood state among persons with disability. *Journal of Aging and Health*, 13 (3), 318-342.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2002). Ruhsal bozuklukların tanıs ve sayımsal elkitabı (DSM-4) (E. Köroğlu, Çev.; 4.baskı). Hekimler Yayın Birliği.
- Amerikan Psikiyatri Birliği.(2013). Ruhsal bozuklukların tanıs ve sayımsal elkitabı (DSM-5) (E. Köroğlu, Çev.; 5.baskı). Hekimler Yayın Birliği.
- Aslan, K. (2015). Özgül öğrenme güçlüğüünün erken dönem belirtileri ve erken müdahale uygulamalarına dair derleme. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 577-588.
- Ay, M.E. (1993). *Çocuklarımıza Allah'ı nasıl anlatalım* (3. Baskı). Timaş Yayınları.
- Ayhan, H., Dodurgalı, A., Köknel, Ö., Yavuzer, H., Kulaksızoğlu, A. & Ekşi, H. (2010). *Çocuk ve ergen eğitiminde anne baba tutumları* (2. Baskı). Timaş Yayınları.
- Ayten, A. (2010). *Tanrı'ya sığınmak: Dini başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İz Yayıncılık.
- Baker, B.L., Blacher, J. & Olsson, M. B. (2005). Preschool children with and without developmental delay: Behaviour problems, parents' optimism and well-being. *Journal of Intellectual Disability Research*, 8(49), 575-590.
- Baltaş, Z.(2000). *Sağlık psikolojisi. Halk sağlığında davranış bilimleri*. Remzi Kitabevi.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 121-147.
- Barut, Y. & Şanlı, E. (2011). Samsun'da özel eğitim: Mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri. Samsun Sempozyumu.
- Başaran, İ.E. (2000). *Eğitim psikolojisi*. Feryal Matbaası.

- Batum, P. (2007). *Öğrenme bozukluklarında ebeveyn kabulü/reddi ile içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarının incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Bear, G. G., Minke, K. M. & Manning, M. A. (2002). Self-concept of students with learning disabilities: A meta-analysis. *School Psychology, 31* (3), 405-428.
- Benson, P. & Spilka, B. (1973). God image as a function of self-esteem and locus of control. *Journal for the Scientific Study of Religion, 12*(3), 297-310.
- Bergen, A. (2013). Self-efficacy, special education students and achievement: Shifting the lens. *Rivier Academic Journal, 9*(2), 1-9.
- Berterö Carina, M. (2000). Types and sources of social support for people afflicted with cancer. *Nursing and Health Sciences, 2*, 93-101.
- Bilgin, B. (2004). *İslam ve çocuk* (4. baskı). D.İ.B. Yayınları.
- Bilgin, S., Gozum, S. (2009). Reducing burnout in mothers with intellectually disabled child: An education programme. *Journal of Advanced Nursing, 65*, 2552-2561.
- Borg, C., Hallberg, I.R. (2006). Life satisfaction among informal caregivers in comparison with non-caregivers. *Scandinavian Journal of Caring Sciences, 20* (4), 427-438.
- Bowlby, J. (1969-1982). *Attachment and loss: Volume ı attachment*. Tavistock Institute-Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Volume u seperation, anxiety and anger*. Tavistock Institute-Basic Books.
- Bowlby, J. (1980-1988). *Attachment and loss: Volume u, loss, sadness and depression*. Tavistock Institute-Pimlico.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Routledge-Basic Books.
- Budak, S. (2005). *Psikoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cartledge, G. (2005). Learning disabilities and social skills: Reflections. *Learning Disability Quarterly, 28*(2), 179-181.
- Cavkaytar, A. (2010). Toplum ve Aile, A. Cavkaytar, A. Ardiç, F. Özbey, M. Sönmez, O. Özdemir, V. Aksoy & A. Cavkaytar (Ed.), *Özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği*. Maya Akademi Yayınları.
- Cavkaytar, A., Batu, S. & Çetin, O.B. (2008). Perspectives of Turkish mothers on having a child with developmental disabilities. *International Journal of Special Education, 23*(2), 101-109.
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosom Med, 38*, 300-314.

- Cohen, S. & Wills, T. A. (1985). Stress, social support and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98 (2), 310-357.
- Cook, C. C. H. (2004). Addiction and spirituality. *Addiction*, 99, 539-551.
- Coşkun, Y. & Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 213-227.
- Creswell, J. W. (2008). *Educational research : Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research* (3. Baskı). Pearson Education Inc.
- Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2007). *Designing and conducting mixed methods research* (1. Baskı). Publications Ltd.
- Çayır, C. & Kahraman, B. (2007). Yirmibirinci yüzyılda manevi/spiritüalist dini yönelimlerin ve mevlana'ya ilginin sebepleri. *Uluslararası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu Bildirileri*, (ss, 161-168).
- Dadandı, P. U. (2015). *Özgül öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin benlik kavramlarını açıklamada öz-yeterlik inançlarının ve sosyal becerilerinin rolü* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Darıca, N., Ülkü A. & Şebnem G. (2000). *Otizm ve otistik çocuklar*. Özgür Yayınları.
- Demir, B. (2005). *Okulöncesi ve ilköğretim birinci sınıfa devam eden öğrencilerde özel öğrenme güçlüğünün belirlenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Demirbilek, M. (2013). Zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin gereksinimleri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(3), 58-64.
- Dereli, F., ve Okur, S. (2008). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon düzeylerinin belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 25, 164-168.
- Doğan, M. (2016). Engelli çocuğa sahip ebeveynler ile sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin dinî başa çıkma, umut ve sabır düzeylerinin karşılaştırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (8), 3214-3245.
- Doğangün, B. (2008). Özel eğitim gerektiren psikiyatrik durumlar. *Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi*, (ss, 157-174).
- Durmuş, A. (2005). *Okula giden çocukların eğitimi*. Timaş Yayınları.
- Duyan, V. (2001). HIV/AIDS'e ilişkin damgalanma ve sosyal destek, *Sağlık ve Toplum*, 11 (1), 3-11.
- Dyson, L.L. (1996). The experiences of families of children with learning disabilities: parental stress, family functioning and sibling self-concept. *J Learn Disabil*, 29(3), 280-286.

Dyson J., Cobb M. & Forman D. (1997). The meaning of spirituality: A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 26 (6), 1183-1188.

Efe, A. (2006). Engelli çocuk ve ailelerinin sorunlarının belirlenmesi ve bunların çözümünde dinin rolü (Isparta spastik çocuklar eğitim ve rehabilitasyon merkezi örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 169-198

Eker D. & Arkar H. (1995). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34), 45-55.

Ekşi, H. (2001). *Başaçıkma, dîni başaçıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Elbaum, B. & Vaughn, S. (2003). For which students with learning disabilities are self-concept interventions effective?. *Journal of Learning Disabilities*, 36(2), 101-108.

Elçi, Ö. (2004). *Predictive values of social support, coping styles and stress level in posttraumatic growth and burnout levels among the parents of children with autism* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Elemek, M. A. (2008). *öğrenme bozukluğu olan çocuklarda benlik saygısının ve kaygı durumunun incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Elkind, D. (1970). The origins of religion in the child. *Review of Religious Research*, 12 (1), 35-43.

Ergüner Tekinalp, B. & Akkök, F. (2004). The effects of a coping skills training program on the coping skills, hoelessness, and stres levels of mothers of children with autism. *International Journal for the Advancements of Counselling*, 26 (3), 257-269.

Erikson, E.H. (1963). *Childhood and society*, Norton ve Company Inc.

Ersoy, Ö. (1997). *İşitme ve zihinsel engelli çocuğu olan annelerin kaygı düzeyleri ve çocuklarını kabullenme durumlarına "Destekleyici Eğitim Programlarının" etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ersoy, Ö. & Çürük, N. (2009). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi. Aile ve toplum. *Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5 (17).

Flakoll, D. A. (1974). *Self esteem, psychological adjustment and images of god: Paper presented at the meeting of the society for the scientific study of religion*. DC.

Folkman, S. & Lazarus, R.S. (1988). Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(3), 466-475.

Fredrickson, B.L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist* 56(3):218-226. <http://doi: 10.1037/0003-066X.56.3.218>

Gammell, D. J. & Stoppard, J. M. (1999). Women's experiences of treatment of depression: medicalization or empowerment?. *Canadian Psychology*, 40, 112-128.

Gearheart, B. (1981). *Learning disabilities* (3rd ed.). Mosby Co.

- Gençtan, E. (1997). *İnsan olmak*. Remzi Kitabevi.
- Ghosh, S. & Greenberg, J.S. (2012). Gender difference in caregiving experience and the importance of social participation and marital satisfaction among aging mothers and fathers of adults with schizophrenia. *Social Work in Mental Health*, 10, 146–168.
- Goldman, R. J. (1964). Researches in religious thinking. (L. B. Brown Ed.) *Psychology and Religion* (Middlesex, England: Penguin Education, 1973) adlı eserin içinde, 165-185.
- Gören, A. B. (2015). *Down sendromlu bireylerin manevi bakımı ve bir model önerisi* [Yayınlanmamış bütünlük doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Greenway, A.P., Milne, L.C. & Clarke, V. (2003). Personality variables, self-esteem and depression and an individual's perception of God. *Journal Mental Health*, 6(1), 45-58.
- Gregg N., Hoy C., King M., Moreland C. & Jagota M. (1992). The MMPI-2 profile of adults with learning disabilities in university and rehabilitation settings. *Journal of Learning Disability*, 25(6), 386-395.
- Gresham, F.M., Elliott, S.N. (1987). The relationship between adaptive behavior and social skills: issues in definition and assessment. *The Journal of Special Education*, 21(1), 167-181.
- Guilford, R. (1986). *Teaching children with learning disabilities*. Nfer-Nelson Co.
- Güler Aydın, Ö. (2011). *Yaşamı sürdürmede dini inancın rolü* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Güler, Ö. (2007). Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 123-133.
- Gülşen Erden, F. K. (2002). İlköğretim okullarına devam eden türk çocuklarının sınıf düzeylerine göre okuma hızı ve yazım hatalarının geliştirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(1), 5-13.
- Güngör, E. (1986). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. Ötüken Yayınları.
- Harms, E. (1944). The development of religious experience in children. *The American Journal of Sociology*, 50(2), 112-122.
- Harter, S. (1983). *The development of the self system*. E.M. Hetherington and P.H. Mussen (Ed.) Handbook of Child Psychology.
- Hastings, R.P. & Beck, A. (2004). Practitioner review: Stress intervention for parents of children with intellectual disabilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45 (8), 1338-1349.
- Hatun, O., Yavuz Birben, F., İnce, Z. & Kalkan Yeni, G. (2016). The ticket to heaven: A spiritual resource for coping with disability received. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(2), 209–235. eISSN:2458-9675, <http://doi:10.12738/spc.2016.2.0013>

Heinicke, C.M. & Westheimer, I. (1965). Brief separation. *International University Press Inc.*

Hill, C. & Rose, J. (2009). Parenting stress in mothers of adults with an intellectual disability: Parental cognitions in relation to child characteristics and family support. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53 (12), 969-980.

Hill, P. C., Pargament, K.I., Hood, R. W., McCullough, M. E., Swyers, J.P., Larson, D. & Zinnbauer, B. J. (2013). Din ve maneviyatı kavramlaştırma: Birleşme ve ayrılma noktaları. (N.Kimter, Çev.). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 85-118.

Hill, P.C. & Pargament K. I. (2015). Din ve maneviyatın kavramsallaştırılması ve ölçülmesindeki gelişmeler: Beden ve ruh sağlığı araştırmaları için olası bulgular. (M.Ulu, Çev.) *Bilimname*, 28, 343-368.

House, J. S. (1981). *Work stress and social support*. Reading, Mass: AddisonWesley.

Humphreys, T. (2002). *Çocuk eğitiminin anahtarı: Özgüven*. (Anapa, T. Çev.) Epsilon Yayınevi.

Işık, B. (2006). Ailenin örgütsel ve yapısal niteliğinin 60-72 aylık çocukların sosyal duygusal uyum düzeylerine etkisi [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

İlden Koçkar, A. (2006). *Ebeveyn kabul ve reddi, benlik saygısı ve psikolojik uyum: öğrenme güçlüğü olan çocuklarla diyabetik çocukların karşılaştırılması* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Jones, J. & Passey, J. (2004). Family adaptation, coping and resources: parents of children with developmental disabilities and behaviour problems. *Journal on Developmental Disabilities*, 11 (1), 31-46.

Kaner, S. (2003). Aile destek ölçeği: Factor yapısı, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 4(1) 57-72.

Kaner, S. (2004). Engelli çocukları olan anababaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Projesi, Proje Numarası: 2001-0901-007.

Kaner, S. (2010). Yenilenmiş ana-baba sosyal destek ölçeğinin psikometrik özellikleri. *Eğitim ve Bilim*, 35(157).

Kara, E. (2008). Zihinsel engelli çocukları olan ailelerin çocuklarının durumunu dini açıdan değerlendirmeleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 317 -332.

Kara, E. (2019). Dini inancın bilişsel davranışçı terapiye entegrasyonu. *Dini Araştırmalar*, 22(55), 159-180.

- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Kaytez, N., Durualp, E. & Kadan G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 197-214. ISSN: 2146-9199
- Keskin, G., Bilge, A., Engin, E. & Dülgerler, Ş. (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı, anne-baba tutumları ve başa çıkma stratejileri açısından değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 30-37.
- Kirby, S. E., Coleman, P. G. & Daley, D. (2004). Spirituality and well-being in frail and nonfrail older adults. *Journal of Gerontology*, 59(3), 123-129.
- Kirk, S. & Kirk, W. D. (1971). *Psycholinguistic learning disabilities: diagnosis and remediation*. University of Illinois Press.
- Kirkpatrick, L. A. (1999). *Attachment theory and religious experience*. R. W. Hood (Ed.), *Handbook of Religious Experience* içinde, Birmingham: Religious Education Press.
- Kirkpatrick, L. A. (2005). *Attachment, evolution and the psychology of religion*. The Guilford Press.
- Kirkpatrick, L. A. & Shaver, P. (1990). Attachment theory and religion: Childhood attachments, religious beliefs and conversions. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4, 29-34.
- Kirkpatrick, L.A. & Shaver, P. (1992). An attachment-theoretical approach to romantic love and religious belief. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 3, 18-26.
- Klassen, R. M. (2007). Using predictions to learn the self-efficacy of early adolescents with and without learning disabilities. *Contemporary Educational Psychology*, 32, 173-187.
- Koca, F. (2016). An examination of the effects of children's gender and behavioral problems on the quality of teacher–children relationships. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4808-4817.
- Koçak Uyaroğlu, A. & Bodur, S. (2009). Zihinsel yetersizliği olan çocukların anne-babalarında kaygı düzeyi ve bilgilendirmenin kaygı düzeyine etkisi. *TAF Preventive Medicine Buulletin*, 8(5), 405-412.
- Korkmaz, B. (2000). *Pediyatrik davranış nörolojisi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, E. N. (2012). Tanrı'ya bağlanma ve psikolojik iyi olma. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6 (12), 95-112.
- Korkmazlar, Ü. (1994). *Özel öğrenme bozukluğu*. Taç Ofset.

- Korkmazlar, Ü. (2003). *Okulöncesi eğitim sorunlar ve çözümler sempozyumu bildiri metinleri*. Özel Okullar Derneği Yayını.
- Korkmazlar, Ü. (2011). Özel öğrenme bozukluğu. İçinde A. Ekşi (Ed.), *Ben hasta değilim* (2. baskı). Nobel Tıp Kitapevleri.
- Kula, N.(2012). Bedensel engellilere yönelik tutumlarla dinî tutumlar arasındaki ilişki. *İslamî Arastırmalar Dergisi*, 19(3), 92.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik psikolojisi* (6.baskı). Remzi Kitabevi.
- Kuloğlu Aksaz, N. (2001). *Bilgi verici psikolojik danışma ve didaktik bilgi verme programlarının down sendromlu bebeği olan anne babaların umutsuzluk, gereksinim ve eş ilişkisi düzeylerine etkisi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kuşat, A. (2006). Ergenlerde Allah tasavvuru. İçinde Ü. Günay & C. Çelik (Eds.), *Dindarlığın sosyo-psikolojisi* (ss. 113-156). Karahan Kitabevi.
- Kutlu, M. (1998). *Özürli çocuğu olan ana-babaların umutsuzluk düzeyleri* [Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Küçükcan, T., Köse, A. (2000). *Doğal afetler ve din*. İsam Yayınları.
- Küçüker, S. (1993). Özürli çocuk ailelerine yönelik psikolojik danışma hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 1 (3),23-29.
- LeCompte, M. D. & Goetz, J. P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research Spring*, 52(1), 31-60.
- MacMillan, D.L., Gresham, F.M. & Bocian, K.M. (1998). Discrepancy between definitions of learning disabilities and school practices: An empirical investigation. *Journal of Learning Disabilities*, 31(4),314-326.
- Martin, L. C. (2009). *Strategies for teaching students with learning disabilities*. Corwin Press.
- Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being*. Van Nostrand.
- McLeod, T. (1993). *Social - behavioral characteristics learning disabilities best practices for professionals* (Ed. William Bender). Butter-Heinneman,.
- Mckay, M. & Fanning P. (1998). *Özgüven yaratılması ve korunması*. (A.Tatlier, Çev.). Epsilon Yayınevi.
- McWhirter, E. H . (1991). Empowerment in counseling. *Journal of Counseling and Development*, 69(3), 222-27.
- MEB. (2008). Özel Öğrenme Güçlüğü Destek Eğitim Programı. Ankara.
- MEB, (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. T.C.Resmi Gazete,30471.
- Michaels C. R. & Lewandowski L. J. (1990). Psychosocial adjustment and family functioning of boys with learning disabilities. *J Learn Disabil*, 23, 446-450.

- Miller, S. P., Butler, F. M. & Lee, K. (1998). Validated practices for teaching mathematics to students with learning disabilities: A review of literature. *Focus on Exceptional Children*, 31(1), 1-25.
- Mills, G. E. & Gay, L. R. (2016). *Educational research: Competencies for analysis and Applications* (11. Baskı). Pearson Education.
- Mishna, F. (2003). Learning disabilities and bullying: double jeopardy. *Journal of Learning Disabilities*, 36 (4), 336-348.
- Morris, S. (2002). Promoting social skills among students with nonverbal learning disabilities. *Teaching Exceptional Children*, 34(3), 66-70.
- Myers, D. G. & Diener, E. (1995). Who is happy?. *Psychological Science*, 6,10-19.
- Myers, J. E., Sweeney, T. J. & Witmer, J. M. (2000). The wheel of wellness counseling for wellness: A holistic model for treatment planning. *Journal of Counseling and Development*, 78(3), 251-266. [http:// doi :10.1002/j.1556-6676.2000.tb01906.x](http://doi:10.1002/j.1556-6676.2000.tb01906.x)
- Neely Barnes, S. L. & Dia, D. A. (2008). Families of children with disabilities: A review of research and recommendations for intervention. *Journal of Early and Intensive Behavior Intervention*, 5, 93-107
- Öcal M. (2003). *Din eğitimi ve öğretiminde metotlar*. T.D.V. Yayınları.
- Özdoğan, Ö. (2009). *Aşkın yanımız maneviyat*. Özdenöze Yayınları.
- Özdoğan, Ö. (2010). *İsimsiz hayatlar manevi ve psikolojik yaklaşımla arınma ve öze dönüş* (4. Baskı). Özdenöze Yayınları.
- Özdoğan, Ö. (2012). *Mutluluğu seçiyorum*. Özdenöze Yayınları.
- Özdoğan, Ö. (2017). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Ders Dönemi-Ders Notları.
- Özdoğan, Ö. (2018). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı Ders Dönemi-Ders Notları.
- Özdoğan, Ö. (2019). Değer odaklı manevi güçlenme ve bakım programının geliştirilmesi ve uygulanması. İçinde Ö. Güngör (Ed.), 5. *Uluslararası din ve toplum sempozyumu* (ss. 907-912).
- Özdoğan, Ö. (2020). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı Ders Dönemi-Ders Notları.
- Özen, K. (2015). Özel öğrenme güçlüğü tanısı almış 7-9 yaş çocukların geliştirdikleri zihin kuramı yeteneklerinin sağlıklı gelişim gösteren grup ile karşılaştırılması. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1(2).
- Özşenol, F., Işıksan, V., Ünay, B., Aydın, H., Akın, R. & Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156 – 164.

- Özyılmaz, Ö.(2003). *İslami eğitim ve psikolojik temelleri*. Pınar Yayınları.
- Pargament K.I., Ensing, D., Falgout, K., et al. (1990). God help me 1:religious coping efforts as predicted as outcomes to significant negative life events. *Am J Comm Psychol*, 18, 793-834.
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping*. Guilford.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods: Evaluation*. Sage Pub.
- Patton, S. (2004). *Welcoming children with special needs a guidebook for faith communities*. Unitarian Universalist Association.
- Peker, H. (2000). *Din psikolojisi* (2. baskı). Aksiseda Matbaası.
- Piaget, J. (2005). *Çocuğun gözüyle dünya* (İ.Yerguz, Çev.). Dost Kitabevi.
- Pierangelo, R. & Giuliani, G. (2008). teaching students with learning disabilities: A stepby-step guide for educators. *Corwin Psychol*, 18,793-834.
- Rizzuto, A. M. (1979). *The birth of the living god*. The University of ChicagoPres.
- Rogers, C.R. (1965). *Client-centered therapy*. Houghton Mifflin Company.
- Rose, S.J. (2009). Identifying and teaching children and young people with dyslexia and literacy difficulties. An independent report. www.teachernet.gov.uk/publications
- Rutter, M. (1981). *Maternal deprivation reassessed*. Penguen Books.
- Sakız, H. (2011). *Perceptions of quality of life inn chidren with learning disabilities* [Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Sarı H.Y., Baser G. & Turan J.M. (2006). Experiences of mothers of children with down syndrome. *Paediatric Nursing*, 18(4), 29- 32.
- Saygılı, S. (2005). *Çocuklarda davranış bozuklukları*. Kurtiş Matbaacılık.
- Seligman, M. E. P. (2002). *Gerçek mutluluk* (S.K. Akbaş, Çev.). HYB Basım Yayın.
- Silver, L. (1992) .*The misunderstood child*. Library of Congress Catalog.
- Silver, L. B. (1989). Learning disabilities. *Journal of American Academy Children and Adolescents*, 28, 309-313.
- Sivrikaya, T. & Tekinarslan, İ. Ç. (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(2), 17-29.
- Slater,T.(2001). The devolopment of children's concept of God. http://www.ijot.com/ted/papers/childs_god_concept.pdf

Snowling, M. (2012). Early identification and interventions for dyslexia: a contemporary view. *Journal of Research in Special Educational Needs*. [http://doi: 10.1111/j.14713802.2012.01262.x](http://doi:10.1111/j.14713802.2012.01262.x)

Sürücü, Ö. & Gündoğdu, B. (2008). *Çocuk ve ergen psikiyatrisi temel kitabı*. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları.

Swinton, J. (2001). Spirituality and mental health care: Rediscovering a forgotten syndrome, *Paediatric Nursing*, 18(4), 29- 32.

Şahin, D. (1999). *Sosyal destek ve sağlık* (Ü. Okyayuz, Ed.). Sağlık Psikolojisi (79-106). Türk Psikoloji Derneği Yayınları.

Şanlı, E. & Balcı Çelik, S. (2015). Grup rehberliğinin engelli çocuk sahibi annelerin iyimserlik düzeyini artırmaya etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 841-849.

Şenol, S. (2006). *Çocuk ve gençlik ruh sağlığı sık sık karşılaşılan konular ve yol gösteren yaklaşımlar*. HYB Basım Yayın.

Tanyi, R. (2002). Towards clarification of the meaning of spirituality. *Journal of Advanced Nursing*, 39(5), 500-509. <http://doi:10.1046/j.1365-2648.2002.02315.x>

Türk Dil Kurumu.(t.y.). Maneviyat. İçinde *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim tarihi: Aralık 30, 2021, <https://sozluk.gov.tr>

Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3).

Thackeray, A.M.(2000). *children's reational perceptions of God* [Yayınlanmamış doktora tezi]. The Florida State Univ.

Thoits, P. A. (1986). Social support as coping assistance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54 (4), 416-423.

Tsai, S. M. & Wang, H. H. (2009). The relationship between caregiver's strain and social support among mothers with intellectually disabled children. *J ClinNurs*, 18, 539-48.

Undheim, A. M., Wichstrom, L. & Sund, A. M. (2011). Emotional and behavioral problems among school adolescents with and without reading difficulties as measured by the youth self-report: A one-year follow-up study. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 55(3), 291-305.

Urfalı Dadandı, P., Dadandı, İ., Avcı, S. & Şahin, M. (2016). Okul rehber öğretmenlerinin özgül öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin psikososyal sorunları ve rehberlik ihtiyaçları hakkındaki görüşleri. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 6038-6049. <http://doi:10.14687/jhs.v13i3.4277>

- Uzbaş, A. (2003). *İlköğretim 4. ve 5. sınıflarda okuyan öğrencilerin sosyal becerileri ve okul uyumu ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Varona, R., Saito, T., Takahashi, M. V. & Kai, I. (2007). Caregiving in the philippines: A quantitative survey on adult-child caregivers' perceptions of burden, stressors and social support. *Archives of Gerontology and Geriatrics* 45, 27-41.
- Vaughn, S. & La Greca, M. (1993). *Social skills training : Why, what, who and how: Learning disabilities best practices for professionals* (Ed. William Bender). Butter-Heinemann.
- Vergote, A. (1969). Concepts of god and parental images. *Journal Fort He Scientific Study of Religion*, 8, 79-87.
- Vural Batık, M. (2012). Psikolojik destek programının zihinsel yetersizliği olan çocukların ailelerinin umutsuzluk ve iyimserlik düzeylerine etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 64-87.
- Whirter, J. & Acar, N.V. (1985). *Çocukla iletişim. öğrenme, destekleme ve çocuk yetiştirme sanatı*. Nüve Matbaası Yayını.
- Wicks- Nelson, R. W. & Israel, A. C. (2003). *Behavior disorders of childhood* (5th Ed). Prentice Hall.
- Yaparel, R. (1987). *Yirmi-kırk yaşlar arası kişilerde dinî hayat ile psiko-sosyal uyum arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Karahan Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2011). *Anne baba tutumları* (2.Baskı). Timaş Yayınları.
- Yavuzer, H. (2000). *Okul çağı çocuğu*. Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2005). *Çocuk psikolojisi* (27. baskı). Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu Aşılar, R. & Karakurt, P. (2012). Engelli çocukların annelerinin ruhsal durumlarının belirlenmesi. *İ.Ü.F.N. Hem. Dergisi*, 20 (3), 200-209. ISSN 1304-4869
- Yıldırım, F. & Conk, Z. (2005). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne/babaların stresle başa çıkma tarzlarına ve depresyon düzeylerine planlı eğitimin etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(2), 1-10.
- Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı tasavvurunun gelişimi*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

Yıldız, S. (2004). Öğrenme güçlüğü olan çocukların psikososyal özellikleri, sorunları ve eğitimi. *İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 16-20.

Yıldız, M. & Ünal, V. (2007). Tanrı tasavvuru ile engelliliğe yönelik tutumlar arasındaki ilişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), 8-21.

Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk ruh sağlığı* (27. baskı). Özgür Yayınları.

Zinnbauer, B. J. & Pargament, K. I. (2013). Dindarlık ve maneviyat (S. Düzgüner, Çev.). İçinde Palutzian, Raymond F. & Park Crystal L. *Din ve maneviyat psikolojisi*. (İ. Çapçioğlu, A. Ayten, Çev. Eds.). Phoneix Yayınevi.

ÖZET

Bu çalışma, Özel Öğrenme Güçlüğü olan 7-11 yaş arası çocuklar ve çocukların anneleri ile gerçekleştirilmiştir. İki aşamadan oluşan çalışmanın birinci aşamasını, Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi, ikinci aşamasını ise Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların annelerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı'nın uygulanması oluşturmaktadır. Çocukların manevi ihtiyaçlarının ebeveynlerin desteği ile karşılanabileceği düşünüldüğünden hem çocuklarla hem de anneleri ile çalışma yapılmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle özel bir rehabilitasyon merkezine devam etmekte olan 7-11 yaş arası 25 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bilgiler, Özel Eğitim Alan Uzmanı olarak görev yapmakta olan araştırmacının deneyimleri ve Özel Öğrenme Güçlüğü olan bireylerin ihtiyaçlarına yönelik literatür göz önünde bulundurularak, Özel Öğrenme Güçlüğü olan bireylerin manevi ihtiyaçları tespit edilmiştir. Özel Öğrenme Güçlüğü olan çocukların tespit edilen manevi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik, çocukların annelerine, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı uygulanmıştır. Bu program, Özdoğan (2010) tarafından, Ankara Merkez Kapalı Ceza ve Tutukevinde kadın mahkumlara uygulanan ve 2019 yılında 5.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sistemleştirilen DOMAB (Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı) temel alınarak katılımcılara uygun şekilde hazırlanmıştır. Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı öncesinde katılımcılara ön test olarak Tanrı Algısı ve Psikolojik İyi Oluş ölçekleri uygulanmış daha sonra program gerçekleştirilmiştir. Program sonrasında son test olarak tekrar Tanrı Algısı ve Psikolojik İyi Oluş ölçekleri uygulanarak programın katılımcılar üzerindeki etkisi ölçülmeye

alışılmıştır. Katılımcıların program öncesindeki puanları ile program sonrasındaki puanları arasında olumlu yönde farklılık olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Özel ğrenme Glğu, maneviyat, manevi bakım, manevi güçlenme,bağlanma.

SUMMARY

This study was conducted with children aged 7-11 with Special Learning Disabilities and their mothers. The study consists of two stages. The first stage of the study is determining the spiritual needs of children with "Special Learning Disabilities" and the second stage is the implementation of the Value-Oriented Spiritual Empowerment and Care Program for the mothers of children with Special Learning Disabilities. Children spiritual needs of the children is provided with their parents support for this reason the study was conducted with both children and their mothers

Within the scope of the study, interviews were made with 25 students between the ages of 7-11, who are attending a private rehabilitation center, using a semi-structured interview form. The spiritual needs of individuals with Special Learning Disabilities were determined by considering information obtained from the interviews, the experiences of the researcher working as Special Education Specialist, and the literature on the needs of individuals with Special Learning Disabilities. A Value-Oriented Spiritual Empowerment and Care Program was implemented for the mothers to provide identified spiritual needs of children with Special Learning Disabilities. This program was prepared and based on DOMAB (Value-Oriented Spiritual Empowerment and Care Program) applied to women prisoners in Ankara Central Closed Prison and Detention Center by ÖZDOĞAN (2010), DOMAB was systematized in the 5th International Social Sciences Congress in 2019. The Perception of God and Psychological Well-being scales were applied to the participants as a pre-test, and then a Value-Oriented Spiritual Empowerment Program was conducted. After the program, the Perception of God and Psychological Well-being scales were applied again as final test

to measure the effect of the program on the participants. It was observed that there was a positive difference between scores before the program and after the program.

Keywords: Special Learning Difficulty, spirituality, spiritual care, spiritual empowerment, attachment.

